

**DIPUTACIÓ I MONARQUIA.
EL PODER POLÍTIC A CATALUNYA, 1563-1599**

MIQUEL PÉREZ LATRE

TESI DOCTORAL DIRIGIDA PER LA PROFESSORA EVA SERRA I PUIG

INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA JAUME VICENS I VIVES

UNIVERSITAT POMPEU FABRA

2001

Tercera part

**Frontera militar i govern reial
a la Catalunya de finals del Cinccents**

Capítol 5

Catalunya com a frontera i reraguarda de les guerres del rei

La inestabilitat de la frontera política i religiosa pirinenca

La naturalesa fronterera de Catalunya es féu palesa al llarg de tot el Cinccents, però molt especialment durant les darreres dècades, reprenent el mateix protagonisme de bona part del regnat de Carles I.¹ Sobretot, a partir de la signatura el darrer dia del 1584 d'un acord secret entre Felip II i el duc de Guisa (cap de la Lliga catòlica), en la qual el monarca es comprometé al finançament estable de la seva causa al Llenguadoc, fet que portà la guerra a les portes de Catalunya.² Com a conseqüència d'aquella intervenció i dels canvis de fortuna en la successió a la corona francesa, els allotjaments i les exaccions relacionades amb les reparacions de castells i fortaleses constituïren una realitat constant i creixent a Catalunya, amb el contrapunt de contínues queixes de la terra. El simultani caràcter de reraguarda es manifestà en el desig reial de mobilitzar recursos, fossin humans, a través de lleves de tropes cada vegada més freqüents, o econòmics, per la via impositiva —a través de l'excusat o la croada—, a través de la multiplicació

¹ A. CASALS parla d'uns Comtats "abandonats de la mà reial", quan la tardor del 1522 entre 5.000 i 6.000 francesos realitzaren la primera incursió significativa del segle en terres cerdanes, amb assetjament de Puigcerdà inclòs. El resultat d'aquest embat fou la constatació que la defensa dels Comtats "començava a esdevenir una font de conflictes entre la Corona i el país". Dita campanya fou per a aquest autor "la darrera gran acció militar de la noblesa catalana, actuant pràcticament en solitari enfrontada als francesos", fonamentada en les hosts senyorials i de les vegueries. En endavant la militarització dels Comtats caminà paral·lela a la castellanització dels comandaments. El 1525, 10.000 francesos van saquejar la Vall d'Aran i malmetre les fortaleses de Castell-Illeó, Viella i Salardú, que no disposaven ni artillers, ni armes, ni municions. El mateix autor considera que les Corts del 1533 posaren damunt la taula més que mai la posició de Catalunya com a frontera i perifèria de la Monarquia hispànica: el 1536 es produïa una nova invasió francesa i el 1542, la principal ofensiva del segle: a finals d'agost creuaven la ralla fronterera 40.000 francesos. L'estiu següent, hi tornaren per ocupar temporalment Tuïr, Illa, Vinçà i Talteüll. Com a resultat, "el Rosselló havia quedat convertit en un erm" (*Op. cit.*, pp. 99-100, 103, 109, 155, 290, 315, 432-438 i 457). El mateix autor ha analitzat el manteniment d'una situació d'absoluta penúria econòmica de l'administració militar als Comtats a finals de segle ("La frontera pirenaica y el bandolerismo catalán", a *Congreso Internacional. Las sociedades ibéricas...*, III, pp. 148-151).

² Mesos abans uns 650 francesos "entre els quals hi havia molts ugonaus" havien entrat a Cerdanya a través de la Vall de Querol (*Dietari de la fidelíssima...*, p. 55). Per a una contextualització de la política francesa del rei catòlic al llarg dels anys vuitanta, les imbricacions de la revolta holandesa i el desastre de l'Armada, vegeu A. JOUANNA, "Le temps des Guerres de Religion en France (1559-1598)", a J. BOUCHER (i altres). *Histoire et Dictionnaire des Guerres de Religion*, Robert Laffont, Paris, 1998, pp. 3-445; G. PARKER, *Op. cit.*, p. 221; i A.W. LOVETT, *La España de los primeros Habsburgos (1517-1598)*, Labor, Barcelona, 1989. En particular, sobre l'impacte de la intervenció filipina del 1584 a la veïna regió narbonesa, vegeu G. LARGUIER, *Op. cit.*, II, pp. 510-511.

de les composicions, el pagament de llicències especials a la tresoreria reial o l'organització de tretes de matèries primeres. Durant el nostre període i de forma creixent durant el Siscent, la dinastia observà cada vegada més Catalunya des de lluny, sense implicar-se en els interessos estratègics dels grups dirigents catalans, contemplant més aviat el Principat com a una frontera a defensar i una font de recursos per a la guerra europea a explotar. En aquest sentit, l'ideari olivarià que portà a la Revolució catalana del 1640 gaudia d'una llarga història.

El govern de Ferran el Catòlic i Carles I havien estat marcats per contínues guerres amb França i la rivalitat amb uns Foix-Bearn "que no es resignaren a la desposseïció dels seus dominis de Navarra i Catalunya". D'ençà del 1560, aproximadament, les alarmes frontereres començaren a relacionar-se sovint amb complicitats internes i prengueren amb freqüència un component religiós.³ A finals del Cincent, Catalunya era cada vegada més frontera dinàstica i religiosa. Especialment d'ençà de les Corts de Montsó del 1585 —Reglè fixà aquest canvi entorn del 1568— era difosa la idea, més o menys certera (i en la qual es solapaven, provocant confusió, les tradicionals guerres nobiliàries i jurisdiccionals inter i transfrontereres, amb les vicissituds bèliques dels reis catòlic i cristianíssim),⁴ d'una ofensiva hugonota als Pirineus i els Comtats amb l'aflorament de continus atacs interpretats de forma més o menys interessada en clau religiosa, com ara els freqüents segrestos de què era objecte el clergat o el robatori de "calzes, creu, bordons, vestiments y diners" a l'església de Cotlliure (1585),⁵ així com petites incursions a la Vallferrera —escollint simbòlicament el dia del Corpus, un dogma negat— o fins i tot Berga (1587), on els francesos demanaren l'entrega de

³ Com a exemple, els rumors i la mobilització a Barcelona el 1570 (DGC, II, pp. 304-306). P. SÁNCHEZ assenyala l'esclat d'alarmes sobre entrades d'"hugonots" a Aragó per al 1569, 1570, 1575, 1576, 1579, 1580, 1583, 1589, 1592, 1595 i 1597, i a les contínues notícies que els relacionaven conxorxats amb els moriscos o amb senyors de la muntanya aragonesa, sobre els quals destaca la seva densitat de lligams humans a banda i banda d'una frontera que ells no tenien cap interès a assimilar com a tal ("Senyors de la muntanya i hugonots a les alteracions d'Aragó", a *Congreso Internacional Felipe II...*, II, pp. 113-114 i 124-125). Tomàs de Banyuls, per exemple, actiu a la frontera al servei del rei catòlic durant els darrers anys del segle no tindrà inconvenient a hostatjar gascons, foixencs i gent de Comenge, per la senzilla raó que els necessita com a mà d'obra qualificada per a les seves fargues pirinenques (C. BOURRET, *Op. cit.*, p. 96). Cal recordar, amb N. SALES que "Catalunya és una realitat contingent: però la seva adscripció a la monarquia espanyola o a la francesa encara ho és més"; a més de les que lliguen l'entorn pirinenc als reis catòlic i cristianíssim, entre 1560 i 1590 trobem lleialtats als "reis hugonots", la monarquia navarro-bearnesa que engloba, sinó per sobirania, si per senyoria, les valls d'Andorra, el vescomtat de Castellbò, la Vall Ferrera, certs llocs del Capcir i la Cerdanya (*Els segles de la decadència...*, p. 54).

⁴ Per això, A. CASALS ha afirmat darrerament que tret de les campanyes del 1543 i 1597, les incursions franceses no eren més que expedicions de robatori i saqueig "*absolutamente independientes de la guerra general entre los reyes*". En aquest sentit, les conegudes denúncies del Capítol urgellenc de la dècada del 1580 contra l'amenaça protestant de Foix no serien sinó la continuació del vell plet jurisdiccional sobre Andorra ("La frontera pirenaica...", pp. 154-155). N. SALES, en canvi, ha parlat de l'existència d'un "estat de guerra endèmic", caracteritzats per enfrontaments amb França (o amb els gastons o foixencs) que suposen efectives destruccions, invasions o incursions al Principat, el 1503-1509, 1512-1516, 1535-1538, 1542-1544, 1557-1559 i 1595-1598, a més de substancials intervencions a les guerres religioses del període 1560-1590 i encara mal definides incursions franceses com ara les del 1570, 1581 i 1583 (*Els segles de la decadència...*, p. 83). En tot cas, seguint X. TORRES i N. SALES, E. SERRA ha negat recentment una imbricació entre bandolerisme català i protestantisme francès i assenyala igualment el fet que les quixes contemporànies al respecte les confonen intencionadament amb disputes jurisdiccionals, territorials o lluites pel domini de pastures ("Els senyors bandolers i la Lliga catòlica", a *IV Congrés d'Història Moderna...*, 18-II (1998), p. 29). P. POUJADE ha parlat igualment d'una "frontera oberta" i del fet que les anomenades incursions "hugonotes" són en realitat tota una altra cosa: a parer seu "la guerra entre dos monarquies legítima unes formes de violències, locals, fetes de preses i ràtzies, que fan pensar en guerres pageses, pròpies d'una economia de pillatge"; "el que passa per un conflicte religiós transfronterer és només una guerra de pagesos i pastors" (P. POUJADE, "La Vall d'Aran...", pp. 147 i 150).

⁵ A primers del 1585, per exemple, bandolers no identificats segrestaren un capellà i en demanaren 120 ducats com a rescat. Dies després feren el mateix amb altres dos frares franciscans, els quals foren "despullats y maltractats" (ACA, Cancelleria, 4755, ff. 15v i 27v).

cavalls a canvi de retornar els ornaments i peces d'orfebreria robades a l'església.⁶ Durant la primavera del 1588 els atacs es succeïren a Andorra i l'Urgell —on les tropes de la Seu s'enfrontaren a camp obert amb els bandolers de la Plometa “y alguns luterans [...] de les parts de França”⁷ i a finals d'any els creixents rumors sobre la possibilitat d'un atac francès obligaren el lloctinent de capità general a acudir a la defensa de la Cerdanya.⁸

Com la millor defensa és un bon atac, els catalans no dubtaren a respondre sovint travessant la frontera en operacions de càstic.⁹ La tardor del 1591, per exemple, Tomàs de Banyuls, baró de Nyer —sense rebre cap ordre virregnal al respecte—, la creuà comandant més de 500 homes, preferentment cerdans, amb el propòsit de prendre la vila d'Acs al comtat de Foix “y perquè los de la dita vila los descobriren y tingueren noticia d'ells no féu efecte algun”.¹⁰ La revenja foixenca era esperada de forma imminent. A una primera ofensiva hugonota durant la segona meitat de la dècada dels vuitanta, basada sobretot en el robatori —encara que no sense amenaces territorials concretes—¹¹ seguí una segona onada d'atacs amb majors pretensions a partir del 1592 i fins a les grans campanyes del 1597 i 1598, de les quals ja hem parlat. Era el temps de l’*“impossible rédemption du royaume de France”*¹² per la monarquia catòlica i la lloctinència prengué la responsabilitat de coordinar la defensa (quadre 41).

⁶ El lloctinent transmetrà als cònsols de la vila la seva incredulitat davant el fet que els francesos hagin pogut arribar fins a Berga i retornat després del robatori a la seva terra sense haver trobat oposició de cap tipus (ACA, Cancelleria, 4754, s.f.). J. REGLÀ, assenyala com les calamitats als Pirineus s'accentuen l'any 1582 (amb diversos exemples sobre l'organització defensiva del bisbat d'Urgell), reproduïx una carta de sant Josep de Calasanç al monarca (1588) exposant la dramàtica situació d'aquelles terres i esmenta les queixes del virrei duc de Maqueda (1592) sobre les contínues incursions hugonotes (*Felip II i Catalunya...*, pp. 93 i 94-95 i 95-96).

⁷ ACA, Cancelleria, 4758, f. 174. El governador de Castellbò, Felip de Queralt, fou acusat d'haver-se rentat les mans davant la brega. Tenim notícies de noves incursions de “lutherans del comtat de Foix” a Andorra i la Seu d'Urgell l'estiu del 1591, que obligaren el mateix bisbe a “ponerse a caballo y salir con sus clérigos y la demás gente contra los herejes” (*Ídem*, n.i. i f. 215v; i AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 370, doc. 90).

⁸ Els cònsols cerdans afirmaren l'octubre del 1588 que entre 700 i 800 francesos havien intentat entrar a Cerdanya (ACA, Cancelleria, 4759, n.i.; i 4760, f. 55). J. REGLÀ posà de manifest el caràcter temptador dels patrimonis dels bisbats pirinencs, no només per a bandolers i hugonots, sinó també pels mateixos terratinents urgellencs (*Els virreis...*, p. 11). Ja el 1580, davant les amenaces d'incursions hugonotes, el Capítol urgellenc havia ordenat que cadascun dels canonges disposessin a casa seva de dos pedrenyals “o dos boques de foch, y dos servidors y per lo manco un mosso ho servidor pràctic de les armes” (A. BORRAS, “Fundació del Col·legi...”, p. 380). El Sant Ofici concentrà el gruix de la seva activitat als regnes peninsulars amb frontera pirinenca en la persecució de francesos “hugonots”. Hem vist el cas català a la introducció, però convé igualment fer esment a les contemporànies actuacions inquisitorials a Pamplona, on el tribunal capturà gairebé exclusivament francesos considerats heretges i en portà a la foguera quatre el 1565 i vuit el 1592, en el que suposà “el conjunto más numeroso de protestantes muertos en toda España, después del año 1570” (W. MONTER, *Op. cit.*, p. 181).

⁹ En una circular a tots els castells de frontera catalans el virrei ordenava estar preparat “no sols per a deffensa, més encara si mester serà per a offfensa” (ACA, Cancelleria, 4764, f. 31).

¹⁰ ACA, Cancelleria, 4761, n.i. Sis anys després, poc abans de la gran ofensiva als Comtats de l'estiu del 1597, Puigcerdà negocià sota llicència virregnal un concert “ab los de Achs y altres vehins”, conforme havia estat tradició en altres moments recents (*Ídem*, 4767, ff. 187-187v). Al llarg dels darrers mesos del 1591 el lloctinent mestre de Montesa clamà a Madrid contra els danys fets a la frontera per les incursions del baró de Nyer a terres foixenques (AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 334, doc. 9). El seu era un dens historial: el 1580 havia entrat amb seixanta bandolers a Puigcerdà i alliberat quatre dels seus, detinguts a les presons de la vila; mesos després, havia posat setge a la vila d'Oleta, després que mesos abans el lloctinent hagués decretat sometent general contra els seus (*Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona, 1977, pp. 51 i 53; i X. TORRES, *Nyerros i cadells...*, p. 73).

¹¹ La primavera del 1586, per exemple, es denuncià el robatori comès per un capità, un caporal i quatre soldats francesos prop de Taltaüll, desitjosos tal vegada de complementar els seus salaris impagats (ACA, Cancelleria, 4756, f. 100). L'any següent, però, el canonge Sebastià Moles i el Consell de la Seu d'Urgell informaren el lloctinent dels plans de alguns “capitans uganau y altra gent de Fraça” per tal de prendre i fortificar-se al castell de la Bastida (*Ídem*, s.f.).

¹² En expressió de J.-P. AMALRIC referida al moment culminant de l'intervenciosme filipí als destins del tron francès, entre 1589-1598, “Philippe II et la France (1556-1598)”, a *Congreso Internacional Felipe II...*, IV, pp. 262-265.

Els signes d'aquesta nova inestabilitat de frontera es succeïren al compàs dels esdeveniments finals de les guerres de religió a França. L'estiu del 1592 —coincidint amb el segon setge d'Arsèguel— els avisos d'un possible atac hugonot contra les terres més exposades del Capcir es feren cada vegada més insistents,¹³ mentre els atemptats comesos contra vilatans dels Comtats es multiplicaven per part dels “heretges y ladres francesos [...] donant sacos a algunes viles de aquells, captivant, robant y matant la gent pacífica que residex en les viles de aquexes fronteres”.¹⁴ Sovintejaren, a més, els robatoris de ramats a les valls de frontera, que el lloctinent ordenà compensar amb les captures fetes a l'altra banda dels Pirineus.¹⁵ La primavera del 1593, davant el progrés de l'heretgia al Llenguadoc i la reunió dels Estats Generals, els catalans seguiren de prop l'accés al tron d'Enric IV: el 20 de març, el Consell de Cent convocà els ciutadans a una “solempne y general processó per la electió faedora del rey de França” i el bisbe de Barcelona a pregar per una sana elecció.¹⁶ El resultat no fou l'esperat i durant la tardor, els informes del virrei afirmaven que “la primavera amenaça guerra” i detectaven els primers preparatius per a un possible atac en regla sobre Salses o Perpinyà: els ducs de Montmorency i Epernon encapçalaven un contingent desplaçat a la frontera format per 300 cavalls i 2000 infants, unes xifres, però, encara modestes.¹⁷

Quadre 41. Alguns avisos virregnals sobre moviments hugonots (1586-1595)

Data	Destinatari	Contingut de l'avis
1/7/86	Còsols de Puigcerdà	1.000 hugonots del Senescal de Foix a les Valls de Siguer
24/12/92	Bisbe d'Urgell	Possible atac contra la Seu d'Urgell
26/5/93	Duquesa de Cardona	Possible atac al seu castell de Tavescan
26/5/93	Senyor del castell	Possible atac al seu castell de la Bastida
12/10/94	Bisbe d'Urgell	1.500 homes a Acs
23/2/95	Autoritats de frontera	Crides de mobilització al Llenguadoc
18/8/95	Autoritats de frontera	Concentració de tropes a Tolosa de Llengua

La primavera del 1594 els preparatius contra possibles atacs francesos d'importància foren intensos. A la Seu d'Urgell —“que los heretges tenen molt proposat saqueiar aquella ciutat e isglésia per la fama que té de ser molt richa”— el bisbe rebé l'encàrrec d'armar la ciutat, fer reparar la muralla i els portals i preparar la comarca, organitzant guardes permanents diürnes i nocturnes dins i fora ciutat, així com rebent informació contínua a través d'espies al Llenguadoc. A la pràctica, però, vuit mesos després el bisbe continuava sense arribar a la ciutat, amb l'excusa que el tancament dels passos fronterers a causa de la neu assegurava a la pràctica la seva

¹³ Segons la lloctinència, un bandoler anomenat lo Infant preparava l'entrega del castell de Formiguera a un senyor foixenc, “enemich de nostra Sancta fe cathòlica” (ACA, Cancelleria, 4762, f. 188v).

¹⁴ Segons A. BOSCH cincents francesos atacaren la vila de Vinçà “y ab gran valentia des naturals, après de aver estat més de 4 hores dins foren expellits y molts morts” (*Op. cit.*, p. 62).

¹⁵ ACA, Cancelleria, 4762, n.i.; i 4763, n.i. Els còsols de Vilafranca de Conflent rebran setmanes després l'ordre d'entregar “les vaques de francesos que són estades preses en aquexa frontera” a fi que siguin distribuïdes entre els homes de la Vall de Conat afectats per un recent robatori hugonot dels seus ramats, “per a que les tinguen per manifest de la règia cort y les restituescan tota hora y quant seran requerits” (*Ídem*, 4765, f. 31).

¹⁶ AHCB, Consell de Cent, *Registre d'ordinacions*, IV-22, f. 118; i ADB, *Registra communium*, 69, f. 138.

¹⁷ AGS, *Consejo de Estado*, K 1708, doc. 154.

indemnitat durant l'hivern. A finals de juliol del 1594, davant el perill d'un atac general contra els Comtats, el lloctinent optà per dividir el seu territori en tretze demarcacions posant cadascuna d'elles al comandament d'un dels principals barons, per tal que aquells s'encarreguessin de la provisió d'armes i municions de la gent del seu districte, obligant-los a fer "alarde y mostra de aquelles".¹⁸ Els atacs puntuals prengueren major virulència a partir de l'hivern del 1595 i durant les primeres setmanes de l'any els vilatans de Vingrau i Talteüll s'enfrontaren als francesos a camp obert. Semblants notícies coincidiren de forma preocupant en el temps amb l'exagerada notícia de l'entrada massiva a Aragó d'uns cinc mil francesos —molts d'ells luterans que havien estat capturats pels inquisidors de Saragossa— fugint de la pesta declarada al Bearn.¹⁹

L'organització i el finançament de la defensa als Pirineus

Les autoritats reials es preocuparen també d'intervenir en les rivalitats entre les comunitats pirinenques —com ara en el cas de les Valls d'Aran i Àneu, a un pas d'esbatussar-se la primavera del 1586, arran d'algunes agressions violentes d'uns contra els altres— amb el propòsit d'assegurar la seva actuació defensiva en cas d'atac hugonot. L'organització de la defensa fou coordinada des de Barcelona, mirant d'assegurar en primer lloc el bon estat de les fortificacions, a través tant de la tramesa inspectora de militars experts —com ara el mestre de camp Juan de Urbina, destacat als Comtats per més de tres anys per tal d'estudiar-ne les condicions defensives—,²⁰ com de la feina de control dels oficials reials, com ara el procurador dels Comtats, esbroncat la primavera de l'any següent pel fet que els castells de frontera i de la plana rossellonesa "estan molt desprovehits, axí següent pel fet que els castells de frontera i de la plana rossellonesa "estan molt desprovehits, axí de gent com de provisions y monitions".²¹ Entre 1594 i 1596 el virrei dirigí una reorganització

¹⁸ ACA, Cancelleria, 4766, s.f.; i 4768, f. 18v. Efectivament, la vila d'Òpol fou atacada per un contingent francès la tardor del 1594 (*Ídem*, 4767, s.f.).

¹⁹ ACA, Cancelleria, 4765, n.i. i f. 113. Durant el 1595 sovintejaren també a Aragó els rumors d'atacs francesos (vegeu AGS, *Consejo de Estado*, lligall 342, doc. 14. Els paers de Lleida s'adreçaren horroritzats als seus homòlegs barcelonins per tal d'informar-los "perquè de assò ne porie resultar algun dany adaqüest Principat nos ha paregut donar aquest avis" (AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-55, f. 57). Setmanes més tard, els jurats de Saragossa s'adreçaren als consellers barcelonins per tranquil·litzar-los sobre la magnitud de la "invasió". Era cert que al llarg dels darrers temps havien entrat a la ciutat "mucho número de viarresses con mugeres, muchachos y niños" i cada dia es produïen noves entrades per la frontera "por la grande ambre que allí ay y muchos dellos enffermos y tan flacos y perdidos que parecia se havian de caher muertos por als calles". A fi d'evitar l'esclat del contagi, els jurats havien ordenat l'expulsió de Saragossa se tots aquells que no fossin en condicions de servir o treballar, donant-los "algun sustento para el camino" a fi que es repartissin per tot el Regne o tornessin a la seva terra. Superada la crisi alimentària sembla que la major part dels bearnesos havien acabat seguint el camí de tornada (*Ídem*, f. 62).

²⁰ La tardor del 1593, Urbina era a Perpinyà, encarregat de visurar "murales, portals, ponts llevadissos, fossos, valls, rastells y altres preparatoris y deffenses necessàries y convenients per la fortificació de dita vila" (ACA, Cancelleria, 4766, f. 40). La primavera del 1594 lamentava que les muralles i els portals d'Elna "estan part de aquelles enderrocades y mal endressades" (*Ídem*, s.f.). Sobre l'organització reial de l'estructura fronterera, vegeu P. De la FUENTE, "Notes preliminars per a l'estudi de la Capitania de fronteres de Perpinyà. Anàlisi de diferents aspectes organitzatius (ss. XVI-XVII)", a *Tercer Congrés d'Història Moderna...*, 13-I (1993), pp. 137-141.

²¹ ACA, Cancelleria, 4763, n.i. A primers d'any demanà informació sobre les necessitats edilícies a Castell-ciutat i a finals de maig del 1595, fruit d'una nova inspecció, el lloctinent ordenà la realització d'obres de fortificació al castell de Puigbalador, a finals d'agost a Cotlliure i a mitjans de setembre al castell major de Perpinyà, continuades amb diferent constància segons els casos al llarg del període 1596-1597 (*Ídem*, 4764, s.f. i ff. 155 i 170; 4765, f. 92; i 4767, f. 79). A fi de fer una despesa racional en matèria de reparacions de castells i fortalèses el virrei ordenà al procurador reial als Comtats que consultés totes i cadascuna de les obres d'envergadura que considerés necessàries, finançant sense consulta a Barcelona únicament aquelles adreçades a "ràurer la aygua fora de aquells al temps que plou" (*Ídem*, 4765, f. 110).

del sistema de defensa dels Comtats, basat en l'apuntament dels principals centres defensius i l'enderrocament d'aquells altres castells que resultava massa difícil assegurar.²²

La lloctinència vetllà igualment pel proveïment de personal a tots els punts de defensa, amb especial atenció envers la protecció dels ports i passos fronterers, manifestant repetidament la voluntat de sellar-los estrictament.²³ L'estiu del 1586, el virrei comte de Miranda exposà a Felip II la patètica situació de la frontera, mancada de sosteniment econòmic i vivint només de "reputación", atès que els soldats que restaven als presidis eren considerats inútils "y de quien se puede hazer poca confianza, por ser impedidos o delinqüentes". Els capitans dels castells no havien pogut impedir la seva marxa "pues no se les dava de comer, que con esto sólo se contentaran, aunque fuera con mucha tassa".²⁴ La manca de confiança en les guarnicions es manifestà igualment la tardor del 1593 quan el lloctinent prohibí no només el servei sinó també l'entrada als castells de Puigbalador, Salses, Bellver i Puigcerdà, punts neuràlgics de l'estructura defensiva dels Comtats a persona alguna "strangera de Spanya".²⁵ Durant aquells mesos, el virrei duc de Maqueda es mostrà encara més desesperat que el seu precedecessor per la inacció del Consell de Guerra en el proveïment de la frontera catalana, excusant-la però en el fet que "no ay olvido, sinó que unas cossas impiden otras". Les deficiències denunciades pel lloctinent a la cort afectaven els edificis, la dotació d'artilleria i de custòdia: si a Salses bastava amb 150 homes per assegurar la fortalesa, només n'hi havia quaranta "y esos de la tierra, malhechores, desnudos y muertos de hambre, y cada día menos [...], debense más de ciento y trenta mil ducados y desde Navidad [en feia deu mesos] no resciven nada, y no ay un real para dar a un espia".²⁶

El finançament d'aquesta defensa fou en alguns casos compartit, com ara en el cas de la Seu d'Urgell on l'estiu del 1587 —en un sistema renovat anualment— el lloctinent acceptà la tramesa de cinquanta soldats a sou del monarca, sempre que el Capítol, la ciutat i la cambra apostòlica financiessin altres trenta, acceptant la no paritat de les aportacions per causa dels danys patits per les rendes capitulars precisament de part dels "lluterans que estan en aquexa frontera de Fransa".²⁷ Des de mitjan segle, a més, la Capitania no dubtà a ordenar el cobrament indiscriminat d'albarans i

²² Pel gener del 1594, el lloctinent distingia entre "castells y forces que convé al servey de sa magestad estiguen ben guarnides de monitions y gent" i "altres de poca importàntia, aparellades ans per a dany que per a bé", cas en el qual era aconsellable la demolició (ACA, Cancelleria, 4766, f. 67). Casualment, dins la segona categoria entraven els castells propietat dels senyors —com ara el dels Cucurella a la Bastida o el de Puigcerdà a Bar—, amb la qual cosa la seva demolició acomplia una doble funció, la d'evitar la fortificació dels invasors i la d'eliminar possibles focus de resistència faccional, assegurant el monopoli reial dels punts forts. A. BOSCH presentà l'evolució històrica de la línia defensiva, assenyalant les nombroses despeses generades al llarg del Cinccents a uns bastions pensats fins aleshores només per al tir de ballesta "inventant après la malícia humana per les armes que usan avuy se tingueren de reparar y obrar les fortificacions dels castells de altra manera per deffensa, so és de artilleria" (*Op. cit.*, p. 344). Sobre els projectes defensius per als Comtats dels temps de Carles I —com ara el dissenyat per Francés de Beaumont el 1536 o els dels enginyers italians Baltasar de Pàdua i Luis de la Cueva el 1541—, vegeu A. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, pp. 311-312 i 419-420.

²³ La primavera del 1588, per exemple, les universitats d'"Ahors y Cenís", del vescomtat de Castellbò, reclamaren el seu dret d'exempció ratificat el 1514 d'aguait i guardes als castells del vescomtat atès "gran peril de ser correguts los dits lochs per luterans francesos" (ACA, Cancelleria, 4758, f. 191; 4762, n.i.).

²⁴ AGS, Consejo de Estado, lligall 336, doc. 127.

²⁵ ACA, Cancelleria, 4763, n.i. Sobre els punts forts de la Vall de Querol i els sistema defensiu cerdà, vegeu M. DELCOR, "Una descripció de la vall...", pp. 443 i 449-452).

²⁶ AGS, Consejo de Guerra, K 1708, doc. 154.

²⁷ L'estiu del 1595 el virrei hi envia l'alferis Joan d'Encontra al comandament de quaranta soldats (ACA, Cancelleria, 4764, s.f.).

els anomenats “tillets” sobre els intercanvis de robes i altres mercaderies, emulant l’actuació fiscal de la Diputació, tal i com denuncià el capítol segon del nou redreça aprovat per les Corts del 1547 i encara recordaren novament les Corts del 1552.²⁸ Puntualment, la penúria de la hisenda reial a Catalunya portà també els oficials militars locals a requerir el finançament de mercaders, com ara en el cas del castell de Mosset a finals del 1594, els vint soldats del qual cobraven a través dels diners avançats pel mercader perpinyanenc Onofre Llobet.²⁹ A mitjans dels vuitanta, igualment, el lloctinent s’ocupà —i cobrà amb força dificultat— de les trameses urgents d’armes i municions, com ara a la Vall d’Aran el 1586, on foren enviats 200 arcabussos i tres quintars de pòlvora.³⁰ El mateix podem dir de les fortificacions: a la mateixa Vallferrera Felip II atorgà (1598) deu anys exempció de les rendes de la vall i el lloc de Tor per tal que fossin dedicades a la construcció de torres de defensa.³¹

Tot i les disposicions defensives preses abans i durant les campanyes de finals de segle, Alemany de Tragó considerà davant el consistori de la Diputació la tardor del 1597 que la frontera era tan fàcil de guanyar per l’enemic “com serie fàcil per a vostras senyories donar una volta ab un coche per Barcelona”. Aquesta pecepció i les campanyes que la succeïren, portà el braç militar durant les Corts barcelonines del nou rei Felip III a refermar la necessitat que es construïssin noves defenses a l’entrada dels Comtats: “tinc per molt cert [afirmà Llorenç Tort] que si altra vegada lo francès entre ab exèrcit poderós, tant a son salvo com los dies passats, se’n entrarà fins als portes de Barcelona”.³² Per aquest motiu, els síndics de Perpinyà, Cotlliure i Salses demanaren durant aquelles Corts que cent mil lliures del servei fossin expressament reservades “per les obres de les fortalises de Cathalunya y Comptats de Rosselló y Cerdanya”.³³

Catalunya i els allotjaments militars a finals del Cinccents

El caràcter fronterer del país, l’intervencionisme catòlic al Llenguadoc,³⁴ la necessitat d’assegurar l’ordre als camins, la voluntat puntual de pressió política, la preferència pel manteniment de

²⁸ *Capítols dels drets y altres...*, ff. 130-131v. El capítol 5/1552 criticà els nous vectigals de la Capitania general i establí que el consistori de la Diputació podria fer recurs davant l’Audiència per demanar-ne la revocació (*Idem*, ff. 159-159v).

²⁹ ACA, Cancelleria, 4764, s.f. Semblant connexió entre Llobet i el finançament de la guarnició de Mosset continua un any més tard, pel novembre del 1595 (*Idem*, 4765, f. 120).

³⁰ ACA, Cancelleria, 4757, f. 96; i 4759, f. 10v. Tot i el deute acumulat el monarca no dubtarà mesos després a enviar a Aran quatre peces d’artilleria, municions i fins i tot 2.000 lliures per al finançament de reparacions a les muralles de la Castell-Ileó (*Idem*, 4758, n.i.).

³¹ ACA, Cancelleria, 4754, ff. 271v-272; i 4323, f. 99.

³² ACA, Generalitat, V 247, s.f.; i 1099, f. 244v. La proposta de Tort, basada en la construcció d’una nova fortalesa al Grau del Rosselló fou decididament obstaculitzada pels síndics barcelonins (AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-108, f. 296v).

³³ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-77, f. 399.

³⁴ Els allotjaments es convertiren igualment en un dels principals problemes a la veïna regió narbonesa entre 1570 i 1596, però sobretot a partir del 1585, quan es converteixi en “*frontière entre deux Languedocs*”, el dels *liguers* i el dels *politiques* (G. LARGUIER, *Op. cit.*, II, pp. 500-504 i 509). Qualifica d’*années terribles*, els del període 1589-1592, de guerra oberta al Llenguadoc: setge de Narbona (1589), desembarcament de 6.000 lansquenets mal pagats al servei del rei catòlic, amb un reguizell d’enfrontaments amb la població civil (1590), rebuig de noves arribades de tropes pels mateixos Estats del Llenguadoc aplegats a Castelnaudary i contagi dels contingents acantonats al narbonès (1591). El 1592, la mort del cabdill duc de Joyeuse i la revolta aragonesa deixen els catòlics llanguedocians a la seva

tropes castellaness i no locals a la frontera pirinenca³⁵ i el fet que Catalunya es convertí d'ençà del 1568 en una de les etapes prèvies del "camí espanyol" de G. Parker, suscitarren al país un recrudiment del problema dels allotjaments militars.³⁶ Les primeres Corts del nostre període, celebrades entre 1563 i 1564, visqueren un debat en el qual els allotjaments de destacaments militars foren relacionats sobretot amb la persecució de lladres i bandolers. La legislació emanada de les Corts obligava les tropes a hostatjar-se a hostals i castells reials, pagant a més les despeses ocasionades.³⁷ Els inconvenients de la presència militar damunt del terreny eren ben presents: uns mesos abans, per exemple, els jurats de Flix —on la presència morisca i l'artèria de comunicacions que representava l'Ebre acostumava a cridar la presència de companyies— mostraven obertament la seva temença davant la possible arribada de tres mil soldats allotjats a Tortosa "perquè per totes les parts ahont són estats los dits soldats dien han fet moltes desordes y agravis y s'i han seguits molts avalots i morts".³⁸ Per a les autoritats municipals catalanes, doncs, els allotjaments eren gairebé sempre sinònim d'abusos contra els vilatans acollidors.³⁹ Trenta anys més tard la situació, lluny de millorar, resulta encara més punyent: sembla haver-se deteriorat considerablement durant els darrers anys de la dècada dels vuitanta i fins a les grans campanyes militars de finals de segle al Principat.

La por dels homes de Flix era corroborada pel Consell vigatà els primers dies del 1591 —coincidint amb fortes tensions polítiques a Barcelona—, davant una companyia de cavalleria arribada a Granollers i que durant el seu camí per Cervera, Tàrrega i Santa Coloma de Queralt, havia comès tota mena d'excessos "en matar gent, prendre'ls-y animals y alimens sens pagar". El Consell vigatà temia l'arribada del contingent i per això sondejà l'actitud de la ciutat, on havia trobat "lo poble molt escandalisat dels ultratges". Demanà a un dels seus consellers destacats a Barcelona que manifestés al governador i a la Reial Audiència la necessitat que les companyies militars "no devoren les terres per ahont passen".⁴⁰ En efecte, a Tàrrega, la citada companyia

sort (*Ídem*, II, pp. 526-531). Vegeu també C. DE VIC-J. VAISSETTE, *Histoire generale de Languedoc*, Lacour, Nîmes, 1993-1994, 10 vols. (ed. or. a Jacques Vincent, París, 1730-1745).

³⁵ A finals del 1597 el virrei manifestava a Martín de Idiáquez la necessitat —expressada per molts, sinó tots els virreis catalans de finals de segle— de proveir la frontera de cavalleria i infanteria arribada de Castella, "porque en lo de acá no ay que fiar" (AGS, *Consejo de Estado*, 343, doc. 183).

³⁶ Tanmateix, A. SIMON i A. ESPINO, consideren que "durant el segle XVI, la projecció i la presència de l'exèrcit de la Monarquia dels Àustries a Catalunya foren escasses", encara que admeten que "aquest és un tema mal conegut" ("Les institucions i formes d'organització militar catalanes abans de la Guerra dels Sagadors", a *Tercer Congrés d'Història Moderna...*, 13-I (1993), p. 146). J. MARTÍNEZ MILLÁN i S. FERNÁNDEZ CONTI assenyalen el fet que l'interès de Felip II per mantenir tropes al Principat era doble —en realitat una herència de Carles I—: com a frontera terrestre i marítima i com a punt bàsic en les comunicacions imperials ("Catalunya y la estructura militar de la Monarquia hispana en tiempos de Felipe II: el virreinato del prior don Hernando de Toledo (1571-1579)", a *IV Congrés d'Història Moderna...*, 18-II (1998), p. 15).

³⁷ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, s.f. Durant la primera meitat del Cinccents, la relació entre soldats i població civil havia anat deteriorant-se fins a esclatar el 1536 en forma de saqueig de Barberà de la Conca, on tropes amb comandaments castellans havien trobat resistència a l'allotjament. Els soldats robaren, violaren i assassinaren dones i homes i prengueren quaranta hostatges, entre ells el capellà. El 1539, la tensió acumulada portà a esclats de revolta de caire antimilitar a Perpinyà durant els mesos de gener i juny, al crit de "morin els castellans!". A. CASALS interpreta aquest conflicte com el "resultat de més de deu anys de militarització" (*L'emperador i els catalans...*, pp. 334-335, 370-382 i 394).

³⁸ AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-44, f. 112.

³⁹ Tal era la consciència d'aquest estigma entre els militars que actuaven al Principat que l'estiu del 1587 el capità Francesc de Marimon, després d'arborar bandera i fer lleva i allotjament d'una companyia a Vic, demanà al Consell de la ciutat una certificació en la qual s'acredités el bon comportament de les seves tropes (AHMV, Correspondència, *Cartes trameses*, 4, s.f.).

⁴⁰ AHMV, Correspondència, *Cartes trameses*, 5, f. 79).

havia originat importants despeses a la universitat, en diners, civades, “carros forastés y carreters” així com cavalleries retingudes per tal de transportar-ne els bagatges.⁴¹ Com dilatar el contacte entre civils i companyies era encara més perillós, el Consell targarí cedí aviat i entregà tots els béns requerits pels soldats a fi d’aconseguir la seva ràpida marxa “vista la sobergueria feyen als poblats de la present vila”.⁴²

El capità del contingent, Juan de Anaya s’adreçà al Consell de Guerra —a la seva arribada a Barcelona el 16 de gener del 1591— per donar una visió diametralment oposada a la de les universitats catalanes sobre el trànsit dels seus homes. Una visió que manifestava de totes totes la contraposició entre els interessos del rei i els de la terra. Començà el seu informe afirmant que eren tantes les ocasions “*que nos dan cada día los deste reyno de Cataluña de romper con ellos que temo mucho no suçeda algun día algun deesbarate que no sea naydie parte para estorvallo*”. Parlà de la cura personal posada en el control dels excessos dels soldats, que en tot cas considerava limitats a la marxa d’algun soldat sense pagar posada i al robatori d’alguna gallina o de roba d’alguna casa, danys que ell havia fet pagar i castigar. En canvi exposà un rosari d’agressions patides pels soldats durant el viatge: a Granollers —municipi que havia censurat els excessos militars— el batlle local i altres oficials havien disparat quatre pedrenyals contra el cos de guàrdia de la seva companyia, matant un soldat. Abans, a Arbeca havia estat apunyalat un altre soldat mentre dormia i a un altre li havien deixat caure sobre el cap des d’una finestra una pedra de dos arrobes mentre picava a la porta d’una posada. A Ciutadilla i a Santa Coloma de Queralt havien estat rebuts amb el so de campanes propi de la mobilització popular contra els lladres. Anaya acabà el seu informe anotant que transmetia aquestes notícies al rei perquè si volgués “*ymbiar más gente por este mesmo camino sepan cómo los han de reçivir y alojar*”.⁴³

És possible que algunes de les actituds militars criticades per les universitats fossin programades o, si més no, admeses pels comandaments com a una forma d’extorquir certes quantitats a les universitats i estalviar així part del seu manteniment al fisc reial.⁴⁴ Així, només un any després del pas de l’esmentada companyia de cavalleria, els consellers de Vic protestaren al governador per l’actitud d’entre 300 i 400 soldats al comandament del capità Molas, qui es dedicava a voltar les poblacions d’Osona composant sistemàticament les poblacions a través de l’amenaça de patir allotjaments d’entre quatre i sis dies en cas de negativa al pagament ofert. Quan encara les poblacions osonenques no havien aconseguit refer-se d’aquell cop un altre contingent de semblants proporcions arribà a la Garriga amb el propòsit de fer “la mateixa ronda”. En un context de forta carestia de vitualles, els vilatans es negaren tant al pagament com als allotjaments, afirmant que si

⁴¹ A Granollers el Consell ordenà al clavari l’estiu del 1569 el pagament d’un sou i sis diners per cada animal gros i dos sous per cada traginer i per cada dia a aquells qui havien estat obligats a “portar la robay bagatge dels soldats” allotjats a la vila (AHMG, *Llibre de deliberacions del Consell*, Caixa 16, f. 202).

⁴² Posteriorment, el Consell hagué d’enviar a buscar a Santa Coloma de Queralt els carros que havien estat facilitats a la tropa i encara no retornats (AHCT, *Llibres de Consell*, 20, f. 273).

⁴³ AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 317, doc. 150.

⁴⁴ El capteniment dels capitans encarregats de transportar les tropes des de Castella als ports mediterranis resten reflectides en l’afirmació del citat Anaya de Solís al Consell de Guerra també pel gener del 1591: “*por el reyno de Aragón hemos pasado vien; en el reyno de Cataluña dicen que somos muy malos y yo creo que lo son ellos*” (AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 317, doc. 147).

“no podian donar a menjar a llurs fills y família, quant més als dits soldats”.⁴⁵ Si aquesta era la situació a la Catalunya interior, no cal dir que les guarnicions de frontera cometien excessos semblants, esperonats sovint per la necessitat. A Mosset, per exemple, els soldats havien deixat de banda els hostals de la vila per allotjar-se al castell propietat de don Guerau de Cruïlles, on havien combatut el fred primer a base de cremar les fustes dels sostres i totes les portes de la casa, i després obligant els vilatans a proporcionar-los llenya de franc. Per tal d'alimentar-se, a més, els soldats allotjats a Mosset optaren per establir una estació fiscal paral·lela en la qual exigiren cinc sous per càrrega de mercaderies o vitualles passades de “Spanya a França”.⁴⁶

Per a les autoritats reials al Principat existia una clara justificació a aquesta indirecta i forçada contribució del país als allotjaments, barreja d'arguments morals i de defensa de la discutible missió d'un exèrcit del rei encarregat de la defensa de la vida i la propietat dels seus súbdits. El lloctinent afirmà als cònsols de Puigcerdà la primavera del 1586 que era just allotjar els soldats “que venen ses vides per deffenció de les nostres y de nostros béns, y en açò se mostren tan amics com los qui més.” El lloctinent apel·là a un just repartiment de les càrregues de la defensa: en justa correspondència a la despesa que suposava per al patrimoni reial el manteniment de soldats “a costa sua per deffenció vostra, aquí y ahont més convé”, calia que els cerdans els dispensessin un bon acolliment. La carta acabava reclamant un tracte amigable a uns i altres, explicable pel fet que a les viles veïnes d'Eus i Oleta les bregues entre soldats del rei i vilatans havien originat diversos assassinats.⁴⁷

A la pràctica, però, cal tal vegada distingir entre dos tipus d'allotjaments. Els arguments esmentats d'esforç conjunt per fer front a interessos defensius comuns, servien per als hospedatges militars que tenien com a funció la defensa de les fronteres occitana, aragonesa o litoral contra hugonots, moriscos o pirates berberescos respectivament. També, per als petits contingents esparsos per tot el país que col·laboraven a l'encalç dels bandolers. Restaven coixos, en canvi, a l'hora de justificar un altre tipus d'allotjaments derivats de la pràctica de llesves al mateix Principat o del trànsit de tropes procedents d'Aragó o València amb destinació als ports estratègics del país, amb l'objectiu d'embarcar mà d'obra per a les guerres del rei a la Mediterrània o el continent.⁴⁸ Aquests allotjaments, cada vegada més nombrosos, cal suposar que resultaven molt més difícils de pair per

⁴⁵ AHMV, Correspondència, *Cartes trameses*, 5, f. 93. No serà fins dos mesos després de la protesta vigatana que el lloctinent demanarà informes als seus oficials locals osonencs sobre els soldats que transiten la comarca “faent excessos y afraus”, el nombre de companyies, la seva composició, la possibilitat d'allotjar-los als “llochs marítims”, així com si es troben “netes de mal y de la infectió de pesta” (ACA, Cancelleria, 4762, n.i.).

⁴⁶ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 812, f. 166.

⁴⁷ ACA, Cancelleria, 4757, ff. 64v-65. Un argument semblant serà l'emprat pel lloctinent en adreçar-se a les universitats que hauran d'allotjar la primavera del 1588 les tropes del capità Toribio de Caicedo des de la frontera valenciana fins al castell major de Perpinyà: “ya que sa magestat fa estos gastos en benefici d'esta terra és rahó que vosaltres rebau y aposenteu ab molta amor y bon tracte dit capità y soldats” (*Idem*, 4760, n.i.). Sobre l'organització pròpia de la defensa a la Cerdanya, vegeu S. GALCERAN, *Op. cit.*, pp. 65-66.

⁴⁸ Encara durant el nostre període, els enormes volums de construcció naval a les drassanes barcelonines provocarà la concentració a l'entorn de Barcelona de tripulacions de noves galeres: pel maig del 1587, per exemple, el lloctinent farà allotjar fins a 140 mariners a Vilanova de Cubelles i Sitges, a l'espera de la botadura de les seves galeres (ACA, Cancelleria, 4756, f. 262). Alguns dels allotjaments inclouran els remers contractats o condemnats camí de la drassana barcelonina: els trobem en una data tan temprana com el 1565, quan el veedor Juan de Gurrutxaga rep l'encàrrec de portar-hi “*chusma y gente de cavo de las galeras*” amb instruccions d'evitar qualsevol topada amb els vilatans durant el seu camí “porque su magestat es servido que en ninguna cossa aya desorden” (AGS, Consejo de Guerra, lligall 71, doc. 179).

les malmeses economies populars encarregades d'acollir-los.⁴⁹ Així, el deteriorament de la situació econòmica del Principat a finals de segle tingué com a fenomen paral·lel l'augment dels allotjaments militars, acumulant un nou element de pressió sobre les comunitats rurals i les petites ciutats.

En aquestes condicions, la resistència dels ordinaris a la realització d'aquests allotjaments i a la pràctica de lleves anà creixent al mateix ritme. Si alguns d'aquests allotjaments forçats foren justificats —com ara a Puigcerdà a principis del 1585— en la necessitat de custodiar la vila, en molts casos s'explicaven en funció d'actuacions contra bandolers de tipus més policial que militar. Així, per exemple, la tardor del 1587 el capità Luis Fernández de Vilafanya fou enviat a Lleida, Balaguer i llocs de l'Urgell, focus importants d'activitats de bàndol, al comandament de quinze cavalls lleugers i quaranta soldats de peu, en execució d'un sometent declarat pel Reial Consell. El lloctinent exigí l'oferiment d'allotjament i vitualles a preus justos.⁵⁰ Les autoritats militars denunciaren durant les mateixes setmanes la manca de col·laboració rebuda de les autoritats locals, tant baronals com de les universitats. Alguns vilatans no dubtaren a pagar amb la mateixa moneda els soldats allotjats, eludint el pagament de deutes generats “per rahó de soldades o altres coses” durant la seva estada.⁵¹

El deteriorament progressiu de les condicions de vida dels soldats, així com de l'acceptació dels allotjaments per part de les universitats poden observar-se en el cas de Valls al llarg de la dècada final del segle, durant la qual no passà un any sense que els vallencs tinguessin un contacte no gaire agradable amb la realitat militaritzada del país. L'estiu del 1591 el Consell ordenà l'allotjament de les tropes arribades a la vila als hostals “y cases tenen posades”, pagant la universitat als particulars acollidors els preus justos “de pecúnies de la dita vila”.⁵² Semblant disponibilitat degué convèncer els comandaments militars de repetir l'experiència durant els anys posteriors. Aleshores, però, no trobaren la mateixa bona disposició: el 1592 la vila mirà de pagar alguns escuts al capità a fi d'evitar l'apostament i la tardor de l'any següent s'avingué a aparellar sis carros i tres cavalcadures “ab selles” per als bagatges, a canvi d'evitar l'allotjament.⁵³ La primavera del 1595, la vila no pogué defugir la lleva i allotjament d'una companyia per part del capità Francesc Gay —amb el qual les relacions de la universitat foren prou tenses després de la captura per part dels jurats d'un dels homes allistats— i l'estiu del 1596 les autoritats reials designaren novament Valls com a centre d'allistament. Tot i el propòsit de la vila de pagar per la marxa de la companyia, durant les setmanes posteriors el govern municipal es veié obligat en dues

⁴⁹ Una elaboració —realitzada per A. SIMON i A. ESPINO— de les dades ofertes per I.A.A. THOMPSON (*Guerra y decadencia. Gobierno y administración en la España de los Austrias, 1560-1620*, Crítica, Barcelona, 1981, 407 pp.) ha permès quantificar en un 5,4% la proporció dels efectius militars a Catalunya en relació al conjunt peninsular, el nord d'Àfrica i l'Armada. La mateixa proporció seria d'un 0,6% el 1583-1584, 3,5% el 1596 i 4,9% el 1600 (*Op. cit.*, p. 147). Aquestes xifres, però, no tenen en compte el pes dels excessos comesos per les tropes en trànsit pel país, tal vegada les que motivaven —amb el seu desarrelament— els pitjors moments de tensió amb la població civil.

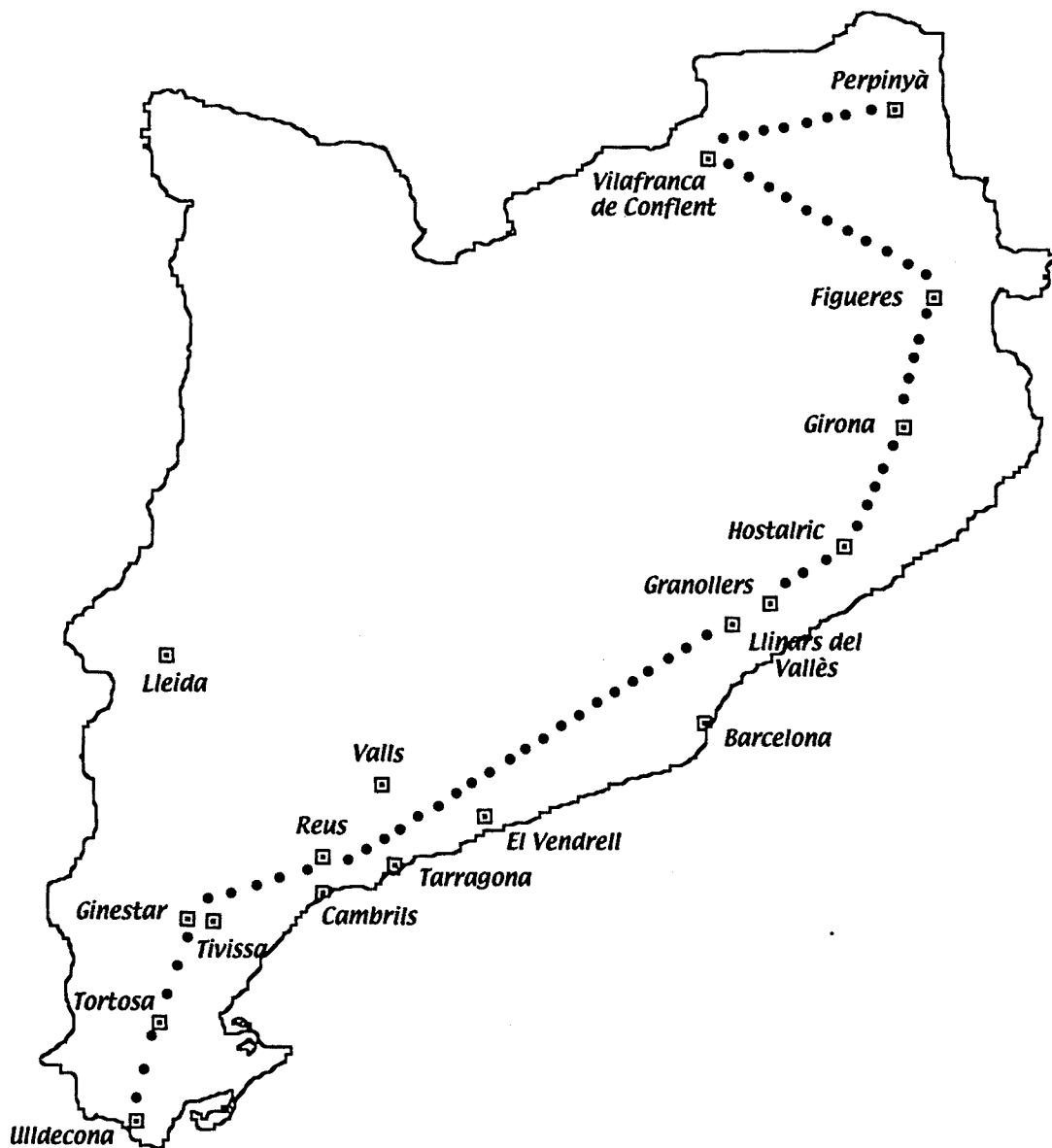
⁵⁰ ACA, Cancelleria, 4754, s.f. A Tàrraga, el Consell de la vila discutí sobre l'arribada del contingent policial “dedicats per sa magestat per guarda de la terra” i acordà allotjar-los als hostals de la vila, oferint el llit i servei acostumat “entre soldats de guerra” (AHCT, *Llibres de Consell*, 19, f. 171v).

⁵¹ ACA, Cancelleria, 4756, s.f.

⁵² Els habituals allotjaments militars als hostals no sempre eren acollits favorablement pels seus titulars: a Lleida (1598) trobem per exemple un hostaler negant-se a rebre un soldat afirmant que “no volie acollir, perquè en sa casa y hostal la ciutat no y tenie res a fer” (APL, *Llibre de prohomenia de facció i bandera*, 932, f. 342).

⁵³ AHCV, *Llibre de prohomenies*, 470, ff. 73 i 75v; i *Llibre del Consell general i especial*, 472, f. 219v.

oportunitats a pagar l'acolliment d'una companyia en trànsit pel Camp de Tarragona "sens pagador" i a la qual la vila féu primer un préstec de deu lliures "per a que puga sustentar los soldats" i després acabà entregant a cada soldat "dos quèrnas de pa", per fer-los mal passar la gana.⁵⁴

Mapa 4.

*Universitats convocades per la lloctinència per a l'allotjament de la companyia del capità Toribio de Caicedo en el seu camí entre la frontera valenciana i Perpinyà (abril del 1588).*⁵⁵

⁵⁴ AHCV, *Llibre del Consell general i especial*, 472, ff. 247, 248v, 270v, i 273v-274. Encara durant el 1598 i 1599 Valls hagué de fer front a l'arborament de dos companyies, amb préstec de bandera, tabal i refresc i exigència de carros i bèsties de tir, a més d'altres pagaments per evitar l'arribada a la vila de més tropes (*Ídem*, *Llibre del Consell*, 472, ff. 293, 299 i 305; i *Llibre de prohomenies*, 470, ff. 117v-118). Pel gener del 1597, el Camp de Tarragona patia una elevada concentració d'allotjats: tres companyies a Riudoms, Reus i Cambrils (ACA, Cancelleria, 4767, ff. 122-123).

⁵⁵ Caicedo era un vell oficial que havia servit com a capità de companyia a la frontera de Perpinyà d'ençà del 1564, al servei de set capitans generals diferents. En tres ocasions havia acudit a Castella per fer lleves i portar a la frontera dels Comtats fins a 1.500 soldats (AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 263, doc. 165).

Les viles sota jurisdicció baronal intentaran blocar també l'arribada de contingents militars a través de la demanda d'una expressa autorització dels senyors, com veiem en el cas de la Bisbal d'Empordà la tardor del 1591.⁵⁶ Aquesta oposició anà probablement concentrant els allotjaments en aquelles zones que es troben més desprotegides políticament.⁵⁷ Les ciutats més importants aconseguiran deslliurar-se'n sovint, com ara Girona a principis del 1591, tremolosa al pas de 800 soldats castellans de cavalleria. El veguer els féu allotjar a diversos llocs de la vegueria i el Consell gironí manà a l'escrivà de la ciutat que registrés al manual d'acords com a la ciutat "no se'n aposentà ni-s detingué algú d'ells, y per so se'n fa la present memòria".⁵⁸ Tanmateix, alguns Consells com ara el mataroní la tardor del 1595 mostraren una notable preocupació per assegurar la contribució de tothom dins el terme de la ciutat a les despeses derivades dels allotjaments, ordenant que aquells qui no allotgessin a les seves cases haguessin de pagar semanalment alguna quantitat per compensar aquells que sí ho feien.⁵⁹

Com hem vist, un dels mecanismes habituals de protecció per part de les universitats fou el d'oferir diners als comandaments del contingent, com ara a Caldes de Montbui uns mesos abans, "donant-los alguns diners de sotamà y açò per guardar major dany a dita universitat". Aleshores i novament a finals d'any el Consell municipal vallesà preferí aquesta solució, encara que reportà a la vila una despesa de cinquanta lliures i cent reals respectivament. A través del pagament d'aquelles comissions s'aconseguia evitar escenes de violència entre soldats i vilatans, però el progressiu exhauriment de les hisendes municipals en temps de crisi portà la majoria de les universitats, com ara la mateixa Caldes de Montbui, a acabar acceptant l'allotjament: el 1599 el Consell no pogué pagar i decidí fer talla per finançar l'allotjament entre tots els habitants de la vila i terme.⁶⁰

Les campanyes militars del 1597 i 1598 als Comtats provocaren la definitiva omnipresència dels allotjaments a Catalunya i acabaren d'escurar moltes hisendes locals. Si els consellers igualadins acabaren acceptant l'allotjament de les dues companyies del capità Jeroni Loselles de camí a Perpinyà l'abril del 1598 —"perquè van molt pobres, que no tenen que menjar ni donar als cavalls"— a la seva tornada, s'hi negaren del tot, demanant al lloctinent que davant els gastos patits per la universitat "en dit y altres passatjes" els dits soldats haurien de prendre un altre camí de retorn.⁶¹ La urgència de la mobilització, a més, constituí un aval a les exigències de col·laboració: a la baronia de Montbui, per exemple, setmanes després del pas de Loselles per Igualada, les autoritats locals reberen a les dues de la matinada manament virregnal de portar a

⁵⁶ AMBE, *Llibre d'acords i resolucions*, 1531-1608, f. 195v.

⁵⁷ A finals del mateix 1591, per exemple, el lloctinent acceptà la marxa de les tropes reials de la ciutat i vegueria de Girona, ordenant però que el veguer i els síndics del Consell gironí els aposenten "en lo Geronès" (ACA, Cancelleria, 4760, n.i.; i 4761, n.i.).

⁵⁸ AHCG, *Manual d'acords*, 193, f. 22v; i J. CHÍA, *Bandos y bandoleros en Gerona. Apuntes históricos desde el siglo XIV hasta mediados del XVII*, Imprenta y Librería de Paciano Torres, Girona, 1888-1890, III, pp. 532-533.

⁵⁹ AMM, *Acords*, 3, s.f.

⁶⁰ AHCM, *Acords municipals*, Caixa 1, ff. 57v-58 i 83v; i Caixa 2, s.f. També a Sabadell la primavera del 1592, el Consell decidí enviar dos legats a Sant Cugat per tal de negociar amb els soldats i evitar l'allotjament a la vila "donant-los un sotamà de sinch, deu o quinze lliures o més, conforme millor los apparrà ésser útil i convenient" (*Ordinacions de la universitat...*, p. 408). Aquesta mena de pagaments eren ja habituals a les primeres dècades del regnat de Carles I (A. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, p. 162).

⁶¹ AMI, *Llibre de la universitat*, 104, ff. 56 i 74v.

Granollers, abans de tres hores, vint animals preparats per al carretatge dels bagatges de tres companyies arribades des de Castella per a l'auxili de Perpinyà.⁶² A la capital dels Comtats, l'acumulació dels contingents militars esperonà els privilegiats a intentar eludir qualsevol càrrega de tipus militar, una tendència que havia anat consolidant-se arreu al llarg de la dècada dels noranta i que havia estat defensada tant per als alts oficials de l'administració reial com de la Diputació. Durant les Corts del 1599 un dels síndics perpinyanencs aconseguí en benefici dels vilatans, una ordre reial a la lloctinència segons la qual "*porque en semejantes cosas no es justo que los que tienen más que perder y más comodidad para llevar estas gravezas se quieran eximir dellas para que cargue sobre los más pobres y menesterosos*", en endavant, en casos de necessitat d'allotjaments aquells serien repartits sense acepció de persones.⁶³ Però, més enllà de la contundència reial en els principis, Felip II no dubtà a incloure exempcions particulars d'allotjaments als seus fidels entre les seves mercès i fins i tot és possible que en negociés la concessió a canvi d'un mòdic preu.⁶⁴

Catalunya com a trampolí dels embarcaments de tropes per a les guerres del rei

Bona part del trànsit de tropes a la Catalunya de finals del Cinccents es derivà de la necessitat d'embarcar als ports mediterranis contingents militars arribats des de Castella. Un bon exemple el constituí l'embarcament fet als Alfacs l'estiu del 1582. El capità aragonès Pedro Torrellas rebé l'encàrrec del Consell de Guerra de portar dotze companyies a través del Regne veí. La meitat entrarien des de Castella a través dels ports d'Ágreda i de Tudela, i l'altra meitat pel sud, a Daroca. Un cop dins d'Aragó, cinc comissaris s'encarregarien d'organitzar els allotjaments en contingents separats, procurant "*el buen tratamiento de los pueblos*". Els capitans de les companyies haurien d'evitar la dispersió dels soldats fent camí en solitari, així com l'arribada a poblacions ja excessivament castigades pels allotjaments, intervenint en sentit pacificador en totes les contencions entre soldats i civils. En arribar a les poblacions designades, els capitans començarien per fer publicar bans de prohibició als soldats de prendre als seus hostatjadors quelcom més de l'acostumat per al mantiment d'homes i bèsties.

El lloctinent aragonès s'encarregaria de negociar amb la Diputació uns drets de trànsit per la roba dels soldats per una quantitat que no hauria de superar els 250 ducats.⁶⁵ Des de Castella es considerava que els pobles acceptarien entregar menjar i carretatge als soldats sense que aquells haguessin de pagar, però en cas de resistència, els comissaris portarien diners per entregar als vilatans agreujats. Les companyies allotjades a Aragó convergiren a Mequinença per tal

⁶² Tot i haver obeït compulsivament els jurats afirmaren després en una carta a la ciutat de Barcelona no haver acostumat mai a fer "semblant servitut" a les autoritats militars (AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-57, f. 54).

⁶³ ACP, *Llibre de provisions*, 112 EDT 5, f. 445. Els militars perpinyanesos replicaren a través del síndic de la Confraria de Sant Jordi afirmant que atès que no gaudien de participació en el regiment de la vila era just que mantinguessin l'exempció d'allotjaments (ACA, Cancelleria, 4881, ff. 248v-250v).

⁶⁴ Si més no veiem l'atorgament d'exempció d'allotjament per via de mercè vitalícia en el cas del capità Joan Arols, domiciliat a Roses (1586) (ACA, Cancelleria, 4315, f. 117).

⁶⁵ L'estiu del 1590 el governador d'Aragó negocià amb Jaime de Funes, arrendador del General d'Aragó, la quantitat global que hauria de pagar el rei pel pas de 600 llances camí de Catalunya, tancant un pagament de 600 lliures jaqueses o 6.000 rals (AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 300, doc. 262).

d'embarcar a l'Ebre, prenent barcasses de la Ribera. L'últim punt d'aprovisionament de vitualles fou Tortosa, abans d'arribar al port dels Alfacs. De fet, les notícies sobre embarcaments als Alfacs —també de tropes procedents de lleves fetes a Aragó i València— es succeïren al llarg de les dècades del vuitanta i noranta del Cinccents, i convertiren el port tortosí probablement en el principal trampolí militar vers la Mediterrània. A finals del 1585, per exemple, embarcaren quatre companyies formades per 602 soldats, mentre un nombre semblant ho feien als ports de Salou i Blanes, altres dos centres importants en l'embarcament de contingents militars. El 1587 es projectà l'embarcament als ports catalans de 6.000 soldats, dels quals sortiren dels Alfacs 1.525, enquadrats en dotze companyies.⁶⁶

Per aquest motiu, les poblacions de la Ribera de l'Ebre es convertiren en principals afectades per uns trànsits de tropes que sovint no es feien en barcasses sinó a peu.⁶⁷ La presència dels soldats respongué no només al seu camí vers els Alfacs, sinó també a contenir els rumors de revolta dels moriscos aragonesos o a prevenir possibles atacs berberescos al litoral tarragoní. La primavera del 1588, per exemple, el lloctinent decretà l'allotjament estable de tropes a la Ribera “y llocs que són fins a la frontera de Aragó”. L'acumulació dels contingents pendents d'embarcament provocà que Tortosa i la seva rodalia s'hi veiessin també especialment afectades, encara que els productors de matèries primeres —com ara l'oli— en resultaren beneficiats. Pel Nadal del 1596, amb diverses companyies hostatjades a la ciutat, el lloctinent hagué d'esforçar-se a convèncer els procuradors de la urgència d'assegurar la calma a la ciutat. La tardor del 1598, les terres del Montsià i del Baix Ebre allotjaren fins a tretze companyies procedents de terres aragoneses, tres de les quals romangueren a Tortosa fins que “entre ells y la gent de la terra se mogué gran avalot”:⁶⁸ mesos abans, altercats succeïts a Móra d'Ebre, ja havien portat a la captura d'alguns vilatans.

Les viles costaneres més importants del país van ser escenari també d'allotjaments militars previs als embarcaments o lligats a la seva defensa contra els atacs nordafricans. La tardor del 1588, per exemple, una companyia d'infanteria llevada a Barcelona fou allotjada primer a Sitges i després a Cambrils. Aquests allotjaments revestits de finalitats defensives els trobem igualment durant les campanyes finiseculars: el 1597 arribaren a l'Empordà per “custòdia y guarda en dita vila de Roses y terra circumvehina”.⁶⁹ Els embarcaments —encara que no semblen pas nombrosos— tingueren lloc també a la ciutat de Barcelona: l'estiu del 1591, per exemple, cinc companyies foren embarcades a les seves platges a les galeres de l'esquadra de Gènova, les quals foren desembarcades sis dies després prop de Marsella i posades sota el comandament del duc de Savoia. La destinació de

⁶⁶ AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 143, doc. 76; 179, docs. 3 i 43; 200, doc. 62; i 206, doc. 144.

⁶⁷ La qüestió donà peu a un debat al si del Consell de Guerra el 1585: mentre el comte de Chinchón era partidari d'embarcar les vuit companyies que havien d'anar als Alfacs a la mateixa ciutat de Saragossa, altres consideraven que la irregularitat del cabal del riu podia fins i tot obligar-los a desembarcar-les a mig viatge, fet pel qual Agustín Delgado era partidari de prendre el camí més directe per terra entre la ratlla de Castella i el port tortosí (AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 180, doc. 128).

⁶⁸ ACA, Cancelleria, 4756, n.i.; 4760, n.i.; 4768, n.i., ff. 127v-128, 129v i 148; i 4767, f. 261v. El 1593 un altre trànsit de tropes vers els Alfacs, provocà a Tortosa “insultos y atropellos, que cometieron en los vecinos” (D. FERNÁNDEZ, *Anales o Historia de Tortosa desde su fundación hasta nuestros días*, Establecimiento tipográfico de Jaime Jepús, Barcelona, 1867, p. 133).

⁶⁹ ACA, Cancelleria, 4758, ff. 233 i 238; i 4768, f. 55v.

les tropes a Provença o el nord d'Itàlia, facilitaria tal vegada el seu embarcament també a les platges empordaneses.⁷⁰

Les lleves de tropes a Catalunya per a l'exèrcit del rei

Catalunya no es limità a actuar com a punt de pas i aprovisionament de tropes castelleses, aragoneses i valencianes vers els seus destins europeus, sinó que proporcionà també uns contingents militars de certa importància i fins ara tal vegada menystinguts. Sabem de l'organització massiva de lleves al país si més no d'ençà del 1575.⁷¹ Aquell any el lloctinent don Hernando de Toledo nomenà dotze capitans dotant-los de facultats de lleva per allistar —a les seves demarcacions, prèviament determinades— fins a quatre-cents soldats, amb un total per tant de prop de cinc mil homes. El seu objectiu seria el de “*defender la tierra y ofender a qualquier enemigo que viniere a invadirla*”. Encara que desconeixem el volum final dels alistaments —que cal considerar prou menor—, les companyies es mantenien en servei encara el 1580, dedicades en bona mesura a la persecució dels malfactors.⁷² Sembla, però, que la major part de les lleves tingueren lloc amb posterioritat a les Corts de Montsó del 1585, tal vegada coincidint amb la reactivació dels problemes de religió al Lenguadoc i amb les ramificacions catalanes de la guerra fronterera a la Ribagorça (1580-1590).⁷³ La realitat pràctica reduí aleshores les companyies a entre 100 i 200 homes. El lloctinent s'encarregà d'assignar un territori determinat per efectuar la lleva, el capità aixecava bandera a la ciutat més important, normalment cap de vegueria, i dirigia l'allistament auxiliat per un comissari reial, en comunicació permanent amb les autoritats municipals del lloc. Aviat els capitans catalans —alguns d'ells recuperats de la clandestinitat a través de guiatges— començaren a demanar allotjaments, com ara Mataró l'estiu del 1587, per tal de “anar servir ab ella en les parts que convindrà contra infidels”.⁷⁴

El seguiment de la mobilització duta a terme l'estiu del 1587 (quadre 42) ens permet copsar la importància de les lleves militars a la Catalunya de finals del Cinccents. Aquell any les autoritats

⁷⁰ A València, la realitat dels allotjaments sembla difícil de soportar ja el 1585, quan el lloctinent demana a la cort fons urgents per finançar l'hostatjament de divuit companyies assentades de forma permanent al país des de l'agost del 1583, quan fa set mesos que els comandaments i els arcabussers no cobren: “en aquél reyno a paresçido cosa muy nueva y contra sus fueros aloxar ynfanteria de presidio, de que los naturales están muy sentidos, y se a trabaxado por parte del visorrey y capitanes lo posible por evitar algunas rebueltas que los de la tierra an procurado tener con los soldados” (AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 171, doc. 92).

⁷¹ Una primera referència a les lleves de la dècada dels vuitanta, com a exemple de col·laboració de la noblesa catalana a les empreses de la dinastia, a J.L. PALOS, “La aristocracia catalana en la España de los Austrias”, a *Actas de la II Reunión Científica de la Asociación Española de Historia Moderna*, Múrcia, 1993, p. 387. El mateix autor, però, situa el moment d'inici d'aquestes mobilitzacions vers el 1569 i les lliga al fet que “les exigències de l'exèrcit del duc d'Alba als Països Baixos així ho requeriren” (*Catalunya a l'Imperi...*, p. 104).

⁷² Aquell any, en ocupar el càrrec de virrei, el comte d'Aitona no només proferí acusacions de malversació de la hisenda reial contra el prior don Hernando, sinó que també destituí quatre dels dotze capitans, generant una agra polèmica al si del Consell de Guerra davant les reclamacions del prior (AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 104, docs. 134 i 135). Nuri Joan Sorribes cobrarà del servei de les Corts del 1599 4.512 lliures per les despeses efectuades durant la lleva del 1575 i encara Pere Descallar un altre miler per “*ciertas compañías de soldados para perseguir los bandoleros y ladrones*” a Cerdanya (ACA, Cancelleria, 4880, f. 263v; i 4883, ff. 148v-149v).

⁷³ Es tracta d'un territori clau en l'evolució de les bandositats catalanes del Cinccents. J.C. BOIX n'ha estudiat la demografia, la cartografia jurisdiccional i la situació de continuada guerra civil durant la dècada dels vuitanta (“Una aproximació a la Ribagorça del s. XVI”, a *Miscel·lània. “De les terres...*, pp. 93-116).

⁷⁴ ACA, Cancelleria, 4754, f. 276v.

reials prepararen una lleva de dos mil infants.⁷⁵ Es prengué una cura molt especial a l'hora de portar urgentment i secretament tots els allistats obligats a la justícia fins a Roses i Salou, evitant que passegessin públicament o que triguessin més de cinc dies en arribar als ports d'embarcament esmentats. Els allistats podien beneficiar-se així d'un perdó per temps de sis anys, del qual, però, restaren exclosos els autors dels actes delictius recents més greus: el robatori sacríleg d'una custòdia a Sant Andreu d'Aguilar, al bisbat de Vic, el robatori de moneda a Sidamon o l'assassinat del veguer de Tortosa. Els capitans reberen l'encàrrec virregnal de garantir que els soldats fossin allotjats als pobles "ab tota commoditat" i proveïts de vitualles, "azembles i carroç", amb preus honestos "y no sobreposats", vetllant especialment per evitar bregues entre soldats i gent de la terra, a través de la negociació dels allotjaments amb les justícies ordinàries i autoritats municipals.⁷⁶

Quadre 42. Lleves de companyies d'infanteria durant l'estiu del 1587 a Catalunya.

Capità	Territori de lleva
Pau Bordoll	Lleida, Cervera, Balaguer, Tàrrega i Agramunt
Felip Sacosta	Pallars, Orcau, Ribera de Segre, Seu d'Urgell i vescomtat de Castellbò
Francesc de Cardona	Mataró
Jeroni Descatllar	Girona, Llagostera, Bas i Vilamajor ("en la ciutat de Gerona y en lo restant de l'Empurdà que és des de Gerona a la part de llevant fins a la ralla de Rosselló, y a la sotsvegueria de Besalú, vegueria de Camprodon y ballia de Figueres).
Diego Martínez de Guerra	Perpinyà, Elna, Prada, Canet, Tuïr, Illa, el Voló, Cotlliure i Vilafranca de Conflent
Francesc de Marimon	Vic, Segarra, Manresa i Lluçanès
Francesc Miralles	Tortosa, Ascó, Ulldecona, Miravet, Flix i Montblanc
Bernat de Pinós	Puigcerdà, Olot, Ripoll, Berga i Bagà
Guillem Ramon de Pons	Manresa, Vic, Lluçanès i Prats del Rei
Lluís de Queralt	Camp de Tarragona i vegueria de Vilafranca del Penedès
Rafael Terrades	Sabadell, Terrassa, Caldes de Montbui, Granollers i la Roca ("tot lo que és des de la dita ciutat de Gerona a la part de ponent a la volta de Barcelona").

Encara els capitans Jeroni Descatllar i Francesc Cardona reberen l'encàrrec de llevar altres dos companyies —i en feien tretze i 2.600 homes— "per anar a servir [...] en les parts que convindrà contra los infels enemichs de nostra santa fe catòlica".⁷⁷ El destí de les altres companyies no sembla clar si tenim en compte que es barregen elements de defensa interna i d'intervenció a les guerres exteriors de la dinastia: es fan, dirà el capità Diego Martínez, "per anar a servir a sa magestat en les parts que convindrà, axí per defentió de aquest Principat y Comtats, com del restant de la Christiandat".⁷⁸ Tot i la política virregnal adreçada a procurar suports per assegurar

⁷⁵ AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 206, doc. 601. N'han fet esment A. SIMON i A. ESPINO (*Op. cit.*, p. 148), reprenent les informacions ofertes amb anterioritat per I.A.A. THOMPSON i G. PARKER.

⁷⁶ ACA, Cancelleria, 4754, ff. 258-258v; i 4757, f. 271. Sobre l'allistament dels bandolers a l'exèrcit del rei com a via de redempció de senyors bandolers i quadrilles senceres, vegeu X. TORRES, *Els bandolers...*, p. 176.

⁷⁷ Sembla que inicialment la lloctinència havia projectat fer lleva de divuit companyies només aquell estiu del 1587, fet pel qual arribaren efectivament a Palamós piques i arcabussos suficients per armar a un contingent que s'apropava als 4.000 soldats (ACA, Cancelleria, 4756, n.i.).

⁷⁸ A principis de juny del 1587 el lloctinent preparava l'embarcament d'almenys cinc de les onze companyies, tal vegada les primeres en aplegar-se (ACA, Cancelleria, 4754, f. 264v; 4755, f. 284v; i 4757, f. 271).

unes lleves pacífiques, un cop aixecades les banderes de lleva, no trigaren a arribar a Barcelona les primeres notícies sobre topades entre les jurisdiccions ordinàries —de les universitats i dels grans senyors— i el for militar, que aspirava al control de tots els delictes comesos pels homes allistats.⁷⁹ Moltes universitats hauran de fer-se càrrec de les despeses derivades d'aquesta lleva del 1587, com ara en el cas de Vilanova i la Geltrú, on el Consell de les universitats decideix fer-se càrrec de les despeses generades pels soldats.⁸⁰ En el revers, les abundants desercions als nous contingents es manifesten ja a mitjans d'agost, a les poques setmanes de començar la lleva, quan el lloctinent encarrega a dos comissaris la vigilància de la marina i la captura dels desertors que haguessin optat als perdons derivats de l'allistament amb el propòsit amagat de no embarcar-se finalment.⁸¹

Quadre 43. Notícies de lleves de companyies a Catalunya (1588-1599)

Any	Capità	Lloc de la lleva	Destí
1588	Francisco Terrades	Principat i Comtats	
1588	Lluís Claramunt	Principat i Comtats	
1591	Felip Menargues	Barcelona	Urgell / Provença o Itàlia
1591	Benito de Prado	Barcelona	Tarragona / Provença o Itàlia
1591	Rafael Xammar		Provença o Itàlia
1591	Pau Bordoll	Seu d'Urgell	Provença o Itàlia
1592	Felip Menargues		
1593	Jeroni Descatllar	Barcelona	Esquadra de Nàpols
1593	Jaume Bordoll	Girona i l'Empordà	Esquadra de Nàpols
1595	Francesc Gay	Barcelona i Vallès	
1595	Jaume Bordoll		
1596	Josep Pons	Catalunya	
1596	Maurici Vilaseca	Vic, Girona, Besalú, Camprodon i l'Empordà	
1596	Francesc Esplugues	Barcelona, Igualada, Vallès, Manresa i Tàrraga	
1596	Joan d'Encontra	Lleida, Balaguer, Tortosa, Tarragona i Vilafranca del Penedès	
1597	Jaume Càlcer	Osona	Perpinyà
1597	Pere Vila		Comtats
1597	Joaquim Setantí		Comtats
1597	Lluís de Claramunt		Comtats
1597	Lluís de Guzmán		Comtats
1597	Pau Fluvià		Comtats
1599	Pau Bordoll	Lleida	
1599	Francesc Gay	Girona	

Les lleves del 1587 no foren una excepció. Amb l'arribada de la primavera, es succeïren durant els anys posteriors, encara que tal vegada en proporcions inferiors (quadre 43). L'estiu del 1591, les lleves semblen atendre a un doble objectiu: inicialment, a la voluntat de desplaçar força militar als

⁷⁹ A Girona, el batlle detingué i composà en quatre lliures dos soldats allistats pel capità Descatllar en haver-los sorprès "en casa de una dona pecadora". El lloctinent exigí que els fos respectada la condició de militars i retornats els diners incautats (ACA, Cancelleria, 4754, f. 282v). Idèntica problemàtica es suscità a Tortosa, on el sotsveguer havia capturat un dels soldats de lleva del capità Miralles, al qual intentava compondre per cinquanta lliures (*Idem*, 4756, f. 288). Als Comtats, els allistaments eren obstaculitzats per les autoritats locals: al Rosselló el capità pateix "destorpenent-li sens ocasió ni causa soldats y altrament divertint que no se assenten en sa companyia" (*Idem*, s.f.).

⁸⁰ AHMVG, *Deliberacions del Consell*, 8, f. 173).

⁸¹ ACA, Cancelleria, 4754, f. 307.

punts àlgids de les accions bandoleres, amb el propòsit de realitzar batudes i persecucions. Un cop aconcluida aquesta funció a l'Urgell i el Camp de Tarragona, a finals d'any les trobem allotjades a les parts marítimes del Principat a l'espera del seu embarcament per servei a les guerres del rei.⁸² En el cas de l'allotjament dirigit per l'alferes Pau Bordoll aquell mateix any, es tractà de portar "bandolers y gent de seguida" de l'Urgell i la Cerdanya fins a la Provença o Itàlia, a fi de posar-los a disposició del duc de Savoia. A canvi de la concessió d'un guiatge, el mateix Joan Cadell, senyor d'Arsèguet, s'encarregà d'allistar els seus partidaris.⁸³ A finals del 1597 el capità Joan d'Encontra portava en direcció al port d'embarcament dos dels seus homes lligats "per temor no se'n anassen", després que haguessin intentat fugir aprofitant "certa pendència" mantinguda amb els vilatans del Pla de Santa Maria.⁸⁴

Les necessitats del rei a Catalunya i la feblesa de la seva hisenda

Existeixen molts exemples que mostren l'endèmica feblesa de la hisenda reial a Catalunya i l'impacte d'aquesta realitat en les tensions polítiques al Principat en temps de Felip II.⁸⁵ En iniciar-se les Corts del 1563-1564, per exemple, Barcelona demanà al rei el retorn de vuit mil lliures prestades poc després de les darreres Corts i encara no retornades. Per les mateixes dates, el rei era també endeutat a través d'un censal per valor de 27.500 lliures que generava una pensió anual a favor de la ciutat de 1.100 lliures que, tanmateix, la Batllia general havia deixat de pagar darrerament. A principis del 1582 Barcelona es veié novament obligada a prestar altres 12.000 lliures a l'emperadriu en el seu viatge des d'Alemanya a Madrid i no fou fins a finals del 1587, quan

⁸² Les lliures de l'estiu del 1595 converteixen els soldats en una mena de presoners: el lloctinent vetlla per evitar la fugida dels contingents allotjats, obligant-los a recluir-se a viles costaneres ben murades, a fi d'assegurar-ne el control (ACA, Cancelleria, 4764, s.f.).

⁸³ ACA, Cancelleria, 4760, f. 215. G. PARKER considerà que un nombre important dels soldats anglesos desplaçats a l'estranger entre 1588 i 1595 eren "indeseables alistados contra su voluntad por magistrados que estaban obligados, por órdenes del gobierno, a suministrar una cuota fija de hombres" (*La revolución militar...*, p. 80).

⁸⁴ ACA, Cancelleria, 4768, n.i.

⁸⁵ Per a qui millor ha estudiat la hisenda reial catalana del període, aquella es trobava fortament limitada al llarg del Cinccents per dos elements clau: unes fonts d'ingressos insuficients per respondre a les despeses bèl·liques a les fronteres pirinenca i marítima, i un estructural dèficit financer a l'administració virregnal, fruit de la irregular tramesa de moneda des de Castella (B. HERNÁNDEZ, "Hombres de negocios y finanzas públicas en la Cataluña de Felipe II", a *Revista de Historia Económica*, Any XV, núm. 1 (1997), p. 52). Els recursos clau d'actuació de la Batllia per tal de redreçar la situació foren la reincorporació de jurisdiccions al Reial Patrimoni —en la qual "*la actitud del poder real fue siempre a remolque de las presiones de los sectores nobiliarios*"— i les capbreuacions, "*recurso más apropiado y casi permanente para renovar las fuentes financieras de la Bailía*". A la pràctica, el percentatge d'ingressos de la Batllia procedents de les rendes patrimonials passà de representar el 31,8% el 1500 al 75,1 el 1598; i el conjunt d'aquells evolucionà de poc més de 50.000 lliures anuals a finals dels seixanta i principis dels vuitanta del Cinccents a prop de 300.000 durant el canvi de segle (*Ídem, Aproximación a las estructuras...*, pp. 56-59, 89 i 90-91). Per al cas valencià, J. CORREA ha detectat al Sisccents un considerable empitjorament de la situació: la mitjana decenal d'ingressos del Reial Patrimoni disminueix des dels volums més alts del segle a la dècada del 1600 (74.058 lliures) a les més baixes de la dècada del 1690 (55.257) (*La Hacienda foral valenciana. El Real Patrimonio en el siglo XVII*, Consell Valencià de Cultura, València, 1995, p. 39). A tall comparatiu, sobre la distribució d'ingressos i despeses de la hisenda reial navarresa el 1580 i 1590, vegeu F. IDOATE, *Esfuerzo bélico de Navarra en el siglo XVI*, Diputación Foral de Navarra, Pamplona, 1981, pp. 32-33, 398-403 i 409-410; i C. BARTOLOMÉ, "Aproximación al estudio...", pp. 73-82, per a qui les partides de proveïment de la defensa fronterera i salaris dels oficials són les dos partides fonamentals: el 1590-1593, la hisenda reial navarresa gasta uns 11,1 milions de maravedisos en el pagament dels soldats de frontera i les obres de fortificacions, al voltant d'un 20% del total de la despesa. Segons J. MARTÍNEZ MILLÁN i S. FERNÁNDEZ CONTI, a més, "*se puede concluir que durante estos años [1571-1579] la frontera catalana estuvo supeditada en la Corte, a la hora de asignar recursos, a los acontecimientos desarrollados en otros escenarios*" (*Op. cit.*, p. 27).

el monarca féu retornar els diners a través del servei de les recents Corts celebrades a Montsó. No només Barcelona, sinó també alguns dels principals financers del país acabaren prestant diners al rei per a la defensa dels seus interessos a Catalunya: els germans Joan i Pau Saurí reberen del mateix servei de Corts la devolució de més de 38 milions de maravedissos deguts des de la provisió de l'armada del 1575, liquidant així els "juros" que en compensació els havien estat situats al patrimoni castellà del monarca.⁸⁶

Encara l'endeutament del rei a Catalunya es manifestà el 1585 en la necessitat de tapar altres antics i paradigmàtics forats a partir dels ingressos generats pel nou servei. Des de que Carles I atorgà al vescomte de Rocabertí —primera dignitat de l'aristocràcia catalana en absència del duc de Cardona— una renda anual de 500 ducats sobre la tresoreria general de la Corona d'Aragó, ben pocs havien estat els anys en els quals els pagaments s'havien fet efectius. El 1564 el deute acumulat ascendia a 9.632 lliures —l'equivalent a dinou anys— i en morir el vescomte arribà a un màxim d'11.372, que fou lleugerament reduït més tard, però que en cloure les Corts —quan Felip II ordenà liquidar-lo— ascendia a 9.311 lliures. Cas semblant era el de Francesc Ferrer Despuig al qual el monarca ordenà saldar un deute de 5.160 lliures procedents d'una renda anual de 200 lliures atorgada el 1558 —i de la qual cal suposar que el monarca només havia pagat puntualment una anualitat sencera en el curs dels vint-i-set anys anteriors—, així com 1.666 lliures degudes al seu pare en el moment d'abandonar l'ofici de regent la tresoreria de Catalunya. Aquests són únicament dos exemples dels in comptables casos de rendes i ajuts de costa aprovats pel monarca que els beneficiaris no arribaren mai a percebre.⁸⁷

A fi d'obtenir un ple rendiment del seu patrimoni català el rei confià als seus principals oficials financers al Principat la realització d'una capbreuació general de les seves rendes i propietats que es donà per acabada l'estiu del 1588,⁸⁸ encara que damunt del terreny la feina sembla haver-se perllongat fins a final de segle.⁸⁹ Tot era poc a l'hora d'aconseguir fer front a les enormes despeses derivades del manteniment del sistema defensiu pirinenc. El 1584, el Consell de Guerra calculà que els salaris i despeses de la gent de guerra i la Capitania general a la frontera de Catalunya ascendien a un total de 63.112 ducats de a onze rals, als quals calia afegir encara els salaris corresponents a la defensa dels castells de Maó, Ciutadella i Eivissa, que muntaven altres 21.000 ducats.⁹⁰ Un total al canvi de quelcom més de 92.500 lliures, xifra gairebé idèntica al preu total dels arrendaments dels drets de bolla en la mateixa data. El Consell de Guerra considerà com a

⁸⁶ AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-44, ff. 129 i 162; *Registres de deliberacions*, II-91, f. 19; i ACA, Cancelleria, 4313, f. 140v; i 4317, f. 113.

⁸⁷ ACA, Cancelleria, 4313, ff. 158 i 170; i 4316, f. 44v.

⁸⁸ Aleshores el rei volgué atorgar una renda anual de 200 ducats sobre la Batllia general de Catalunya a Ferran Maimó, en continuació del seu salari com a capbreuador (ACA, Cancelleria, 4317, f. 249). B. HERNÁNDEZ situa el capbreu general del Reial Patrimoni català entre 1582 i 1586 i afirma que donà com a resultat "una relació específica de los documentos referentes a todas las universidades y lugares del Principado", en el context d'una "coyuntura reformista de las estructuras fiscales catalanas del siglo XVI" (*Aproximación a las estructuras...*, pp. 60-61).

⁸⁹ La primavera del 1595, el procurador don Gabriel de Llupià dirigia encara els procediments a Cerdanya (ACA, Cancelleria, 4765, f. 110).

⁹⁰ El cost de manteniment anual d'una galera de l'esquadra d'Espanya es xifrava el 1587 en unes 10.000 lliures i el 1599 entorn de les 12.500 (F.F. OLESA, *Op. cit.*, p. 499). A. CASALS cita com a fortament significativa la data d'abril del 1526, en la qual Carles I, conscient de la impossibilitat de finançar la defensa dels Comtats amb l'exclusiva hisenda reial catalana, optà per traspassar la dependència econòmica de la guarnició perpinyanesa des de la procuració dels Comtats a la tresoreria general de la Corona d'Aragó (*L'emperador i els catalans...*, p. 161).

millor font de finançament la consignació de les tres gràcies recaptades al conjunt de la Corona d'Aragó, especulant amb la possibilitat —d'acord amb els comptes tancats dels anys 1582 a 1584—, d'obtenir d'aquelles el 1585 uns ingressos per valor de 137.150 ducats o 150.865 lliures catalanes, quantitat gairebé idèntica a la del total de la recaptació anual de la Diputació el mateix any (quadre 44).⁹¹

Quadre 44.

Previsió de volums de recaptació de les tres gràcies als territoris principals de la Corona d'Aragó (1585) (en ducats).

Impost	Aragó	Catalunya	València	Total
Croda	38.000	25.000	25.000 ⁹²	88.000
Subsidi	10.650	14.700	4.650	30.000
Excusat	8.750	5.000	5.400	19.150
Total	57.400	44.700	35.050	137.150

L'assegurament d'aquests ingressos per a la monarquia trobà una oposició especialment important a Catalunya en el cas de l'excusat —consistent en l'entrega “de la millor casa decimal de cada parròquia”—, al qual s'oposaren tant els eclesiàstics com els barons laics que en detenien la major part dels delmes que servien de base a la imposició. El conflicte s'arrossegà si més no al llarg dels cinc anys posteriors a la nova concessió de Pius V (1571).⁹³ A la diòcesi de Barcelona, la qüestió degenerà en interdicte a mitjans de desembre d'aquell any, publicat pel comissari papal contra tots aquells que s'haguessin negat a pagar al rei —que restarien allunyats dels sagraments i privats d'enterrament a sagrat—, i no fou fins el a la nit del dia 28 que fou alçat.⁹⁴ La qüestió esclatà amb tota virulència quan la demanda s'extengué als barons laics l'estiu de l'any següent (1572). Els assessors jurídics cridats a l'efecte i els braços aplegats a la Diputació es mostraren d'acord en la necessitat de trametre embaixades a Roma i Madrid, en protesta per la nova aplicació del subsidi atorgat per Pius V a Felip II.⁹⁵ Encara que a principis del 1573 l'afer semblà entrar en la via del

⁹¹ AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 136, doc. 308. Si hem de creure les dades ofertes per J.H. ELLIOTT, el 1636 els ingressos de les tres gràcies a Catalunya havien pràcticament doblat als ingressos de cinquanta anys enrere, passant de 44.700 a 85.500 lliures (*La revolta catalana, 1598-1640. Un estudi sobre la decadència d'Espanya*, Crítica, Barcelona, 1989, p. 86). Sobre les tenses relacions de competència jurisdiccional entre el Consell de Guerra i el Consell d'Aragó en un país, com Catalunya, de creixent pes militar estratègic (accentuat encara al llarg del segle XVII), vegeu J. ARRIETA, *El Consejo Supremo de la Corona...*, pp. 317 i 320-321.

⁹² Inclou les Illes Balears.

⁹³ A l'Aragó, com a la resta de la Monarquia hispànica, el subsidi i l'excusat començaren a recaptar-se el 1561 i 1571 respectivament (X. GIL, *De las alteraciones a la estabilidad...*, p. 130). Sobre l'inici de la polèmica a Catalunya i el capteniment de la Diputació, vegeu els DGC, II, pp. 390-393 i 398-400.

⁹⁴ Els difunts eren colgats “per cases y llochs particulars, y és molt perill a dita causa de alguna infectió” (AHCB, Consell de Cent, *Registre de lletres closes*, VI-59, ff. 80-81).

⁹⁵ AHCB, Consell de Cent, *Registre de lletres closes*, VI-59, ff. 80-81 i 104-105; i ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 139, f. 944. La Diputació encapçalà una exhaustiva recerca documental als arxius dels monestirs de Poblet i Santes Creus i a l'Arxiu Reial de Barcelona, a fi de fonamentar jurídicament la seva posició de rebuig (*Idem, Lletres trameses*, Creus i a l'Arxiu Reial de Barcelona, a fi de fonamentar jurídicament la seva posició de rebuig (*Idem, Lletres trameses*, 788, ff. 113-114v i 115-119v; i 789, ff. 34, 46 i 53v). Una nòmina dels principals barons resistents a l'aplicació de l'excusat, amb menció especial per a don Joan d'Erill i d'Orcau “que lansà per la escala de la Deputació lo procurador

compromís, quan els estaments constataren amb alegria “que sa magestad comensava de conèixer que los delmes que ells posseyan eren cosas patrimonials llurs y profanes, y que per ço no serien compreses en la dita gràcia a sa magestad feta”; en el fons, el monarca no estava disposat a renunciar a aquesta font d’ingressos i els exigí que, a canvi, “spontàneament” volguessin contribuir-hi amb alguna quantitat.⁹⁶

Fos o no a conseqüència de la negativa dels militars a contribuir espontàniament, el cert és que durant els primers mesos del 1573, els cobraments —a través de comissaris que circulaven pel país “ab vares altes e insígnies preheminentes”—, les execucions, penyoraments i fins i tot detencions dels renitents no s’aturaren, més encara quan a finals de març es rebé a Barcelona el breu pontifici original tramès des de Roma. La Diputació protestà agrament al nunci a Madrid pel que considerava escandalosa persecució pels camins reials “alçant la terra ab crits de via fora sometent” contra els opositors al pagament, com si es tractés de delinqüents. No només els cavallers eren víctimes d’aquesta persecució: diversos pagesos oposats a la satisfacció dels delmes exigits havien estat arrestats i portats a Barcelona.⁹⁷ L’estiu del 1574 les posicions d’uns i altres no s’havien mogut un milímetre: Felip II insistí davant les demandes dels ambaixadors de la Diputació que l’excusat només seria retirat en el cas que s’acceptés alguna mena de contribució “voluntària” substitutòria, petició a la qual la Diputació respongué amb la reiteració que els donatius eren atorgats només en el marc de les Corts. Durant la tardor d’aquell any l’activitat mitjancera del duc de Cardona sembla haver estat clau per tal d’aconseguir un acord entre les parts. Tot i això, els plets relatius al cobrament de l’excusat entre els eclesiàstics continuaren donant problemes: encara l’estiu del 1575 els jutges de l’excusat mantenien un dur enfrontament amb el Capítol urgellenc.⁹⁸

Les Corts de Montsó del 1585 reviscolaren la qüestió de l’excusat, amb la presentació d’un greuge particular.⁹⁹ L’estament militar lamentà el fet que l’apel·lació a Roma feta pels barons catalanes no hagués estat respectada pels comissaris de l’excusat, els quals havien continuat emportant-se els delmes, sovint per la força. Les captures de deutors a través de sometents, exigint l’ajut dels oficials reials, fou presentada com especialment ominosa. Altres resistències als comissaris havien acabat amb execucions en béns i fins i tot amb detencions, entre les quals destacaven les de don Jaume de Cardona i de Rocabertí —qui romangué per més de dos anys a les presons reials sense que se li arribés a instruir la causa—, Isabel de Sentmenat (arrestada al seu castell i portada a

fiscal de l’escusado, lo qual instave als diputats no habilitasen per a concórrer a diputats los qui pretenien ser escomunicats per éls”, a DFD (A. SIMON, *Cavallers i ciutadans...*, pp. 123-124).

⁹⁶ Els estaments defensaren el sobreïment de l’execució en béns contra els qui es negaven a pagar i la convocatòria immediata de les Corts si és que el monarca desitjava rebre dels catalans un servei (ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 789, ff. 113v-115).

⁹⁷ A primers d’agost, davant la resistència generalitzada trobada a la recaptació, els comissaris de l’excusat optaren per posar interdricte novament a la ciutat de Barcelona, a la qual seguiren intensos rumors sobre la seva possible extensió al conjunt del Principat. Setmanes després, efectivament, fou decretat interdricte a diversos llocs i excomunicat el mateix ordinari de la cort eclesiàstica de Barcelona (ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 789, ff. 238-239v; i 790, ff. 9-12).

⁹⁸ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 790, f. 214; i 791, f. 60; i ACCB, *Llibres de resolucions del Capítol*, 1575-1581, ff. 6v i 8v.

⁹⁹ Les despeses derivades de la mateixa arribada del rei exigiran una acceleració de la recaptació: a mitjans de febrer del 1585 el lloctinent exigirà als Capítols catalans el pagament urgent del subsidi i l’excusat (ACA, Cancelleria, 4754, f. 90). Una referència a la polèmica a les Corts de 1585 a R. GARCÍA CÁRCCEL, “El replegament davant l’hegemonia de Castella”, a *Història de Catalunya*, Salvat, Barcelona, 1983, IV, p. 38).

Barcelona) o Rafaela d'Oms, vídua d'un antic governador dels Comtats, igualment detinguda a Vic i portada a la capital. Un altre dels militars repressaliats fou don Guerau d'Alentorn, qui només fou alliberat després de pagar una manlleuta de mil lliures.¹⁰⁰ L'estament militar no s'acomentà amb exigir una reparació als greuges comesos contra els membres del braç, sinó que exigí també la devolució de tots els diners recaptats. I l'oposició no es limità als privilegiats, sinó que al braç reial alguns dels síndics van rebre instruccions precises d'oposar-se a l'impost.¹⁰¹

Pel que fa a l'impost de croada, sembla que el monarca arrendà la seva recaptació a mans dels principals financers del país. El 1584 Miquel Puigjaner era tresorer i diputat de la hisenda de la santa bulla de Croada —amb facultat per nomenar receptors delegats—, ofici que conservà a través de la renovació anual de les seves executorials si més no fins el 1590.¹⁰² Durant les Corts de Montsó del 1585, els estaments catalans protestaren també per la manca de cura en la tria dels comissaris encarregats de la seva predicació, que s'esperava entre "personas de bona vida y fama". Els comissaris publicaven la butlla a les parròquies del país obligant de males maneres tothom a comparèixer durant el sermó "amostrant més cobdícia que zel de la salvació de les ànimes". Els estaments demanaren comprensió amb la naturalesa del país: moltes parròquies aplegaven masos molt allunyats de l'església i molts dels seus habitants eren pastors, vaquers, traginers i treballadors als quals els resultava impossible acudir al sermó. Tot i això els comissaris no dubtaven a aplicar les excomunicacions i censures previstes a les butlles i obligaven els afectats a pagar-los costoses composicions per guanyar l'absolució.¹⁰³

La construcció naval a les drassanes reials i l'exigència dels carretatges

Per a molts pagesos i menestrals catalans —d'altres, com no, n'obtingueren quantiosos beneficis—¹⁰⁴ la frenètica activitat constructiva de galeres al Principat durant les darreres dècades

¹⁰⁰ No fou fins a les Corts del 1599 —a fi segurament d'evitar el bloqueig de les deliberacions— que el lloctinent ordenà el retorn de la manlleuta de mil lliures executada en els béns de dona Isabel de Sentmenat "como obligados a la paga del escudado como fiança de don Guerau de Alentorn" (ACA, Cancelleria, 4880, ff. 289v-290).

¹⁰¹ A Tàrraga, el Consell ordenarà al seu síndic que demane els greuges i danys, així com la recuperació dels fruits ocupats durant el darrer quinquenni "y temps que sa magestat se ocupà la casa de la parròchia de la present vila" (AHCT, *Llibres de Consell*, 19, ff. 108-111).

¹⁰² ACA, Cancelleria, 4314, f. 198; 4317, f. 116; 4319, f. 7v; 4318, f. 141. Pel març del 1594, misser Lluís Sans i misser Paulo Pla, tots dos canonges barcelonins, compareixen davant del consistori de la Diputació com a comissaris de la gràcia apostòlica de la Santa Croada, essent Macià Vidal el receptor de les bulles (DGC, III, pp. 282-283).

¹⁰³ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, f. 696v. Protestes contra la multiplicació dels oficials al servei del comissari de Croada, pel març del 1578, als DGC, II, p. 548. Pel que fa a l'administració reial civil, B. HERNÁNDEZ ha detectat la creixent "imposición arbitraria de multas y posteriores composiciones en dinero y en especie (éstas ilegales) por algunos lugartenientes de Baile General", especialment a les zones rurals i davant la total indefensió dels pagesos afectats (*Aproximación a las estructuras...*, pp. 68-69).

¹⁰⁴ A. GARCIA ESPUCHE ha fet esment al debat sobre els efectes beneficiosos (que en defensa) o contraproductes per al conjunt de la indústria naval catalana, derivats de l'impuls constructiu a les drassanes reials barcelonines del Cinccents. L'autor discrepa de la visió de M. ZUCCHITELLO i P. VILAR segons la qual aquests encàrrecs haurien apartat molts mestres d'aixa i calafats de les seves ocupacions habituals al servei de la renovació de les flotes comercials (*Un siglo decisivo...*, pp. 263-267). Una aproximació general a l'activitat constructiva naval a les drassanes barcelonines —amb esment a la important presència de mà d'obra especialitzada genovesa—, a J.L. CASADO, "Aproximación a la galera española en el Mediterráneo durante la época de Felipe II", a *Congreso Internacional Felipe II...*, IV, pp. 343-348.

del Cinccents, constituí una càrrega econòmica, tant o més important que la dels allotjaments.¹⁰⁵ La voluntat d'explotar i mobilitzar recursos, unida a l'escassetat de la hisenda reial a Catalunya, portà a un reguitzell de conflictes entre la compulsiva jurisdicció militar i les ordinàries, especialment de les universitats. La Bisbal d'Empordà, situada a prop del mar i dotada d'importants reserves de fusta, ens ofereix un bon exemple durant el nostre període.¹⁰⁶ Les exigències de carretejar "fusta del rey" fins a Palamós i Sant Feliu de Guíxols les trobem documentades si més no d'ençà del 1565. La seva reiteració portà el Consell de la vila a impulsar una causa a l'Audiència, mentre la gent de la vila i la part forana de la universitat mantenia una lluita fonda lluita interna pel repartiment dels costos d'aquests serveis. Vint anys després, la primavera del 1587, el plet bisbalenc contra els carretatges continuava sense substanciar-se. Aleshores els fou novament requerit un servei de transport de "lenyam" des de Cassà de la Selva fins a Sant Feliu de Guíxols, i encara l'estiu del 1594, el lloctinent obligà la vila a acudir amb deu carretes al bosc de Folgons per tal de portar fusta per a la fàbrica de les galeres reials al port de Roses "sens perjudici de la causa se porta en la Real Audiència" de feia ja tretze anys. Aquell darrer any la vila fou obligada a manllevar diners a censal per poder fer front a les despeses, amb el compromís de rescatar tots aquells que poguessin ésser segrestats "en Fransa o en altra part". La pressió dels carretatges es féu tan insuportable que les viles empordaneses optaren a finals del 1594 per coordinar esforços en l'oposició legal a la seva imposició.¹⁰⁷

El de la Bisbal o l'Empordà no constitueix un cas excepcional: totes les àrees properes als millors recursos forestals o als centres de construcció naval de la monarquia a Catalunya patiren la pressió dels carretatges. Els boscos pirinencs foren objectiu cobejat per proveir de fusta les galeres: don Hernando de Toledo lloà el 1578 la qualitat de la fusta de quaranta arbres i altres tantes antenes portades des dels boscos del vescomtat de Castellbò com "*la mejor cosa que aquí se ha visto jamás*". Lamentablement, però, molts d'aquests transports de fusta acabaven resultant inútils, atès que les condicions de les drassanes barcelonines no permetien un amagatzematge correcte i alguns materials acabaven fent-se malbé. La Capitania general, a més, lluità per convertir els boscos en un recurs a disposició de la monarquia i no pas a compartir amb el creixement dels sectors punters de l'economia catalana. L'actitud al respecte del mateix virrei don Hernando de Toledo ens forneix un magnífic exemple, en lamentar la tala a Castellbò de grans quantitats de fusta per tal de fer "arcos de botes", en un senyal de l'expansió dels conreus i la comercialització vitivinícola, un dels productes clau de l'economia catalana en procés d'especialització. Considerà fins i tot necessari recórrer a la publicació d'una pragmàtica prohibint la tala, "*que si no se haze destruyran*

¹⁰⁵ El 1565 es fabricaven fins a quaranta a la capital catalana (F.F. OLESA, *Op. cit.*, pp. 455-456 i 460) i dos anys més tard, quan l'ambaixador venecià S. Cavalli visità les drassanes barcelonines, trobà 36 enllestides i altres 30 "cossos complets de galeres" (J. BOLÒS, *Op. cit.*, p. 53). A. CASALS assenyala el 1524 com a primer any d'important activitat a les drassanes reials, amb la construcció de quatre galeres, "preludi d'una intensa política d'armament a la Mediterrània que poc tenia a veure amb les necessitats de Catalunya". El 1526, s'arribaren a fabricar vint; pel febrer de l'any següent s'inicià al reclutament forçós de mà d'obra a les viles del nord del Maresme, la Selva i l'Empordà; a finals d'any el monarca ordenà la construcció de cinquanta galeres; l'agost del 1528, les multes i les fugides dels treballadors forçosos "s'havien convertit en un problema per a la Corona"; a primers del 1529 les drassanes barcelonines treballaven en la construcció de vint-i-sis galeres i a Tortosa se'n feien altres quatre; el 1533, Carles I n'encarregà cinquanta, a fi de preparar la seva expedició contra Tunís; el 1536 se'n fabricaven vint més; el 1541 —en ple descens dels treballs— només quatre (*L'emperador i els catalans...*, pp. 144, 163, 168, 195-197, 305-306 i 421).

¹⁰⁶ Encara que F. BRAUDEL detectà compres catalanes de fusta a Nàpols el 1568, considera que sobretot els roures i pins pirinencs foren els principals recursos explotats per les drassanes reials barcelonines, "reputados de excelente calidad para la fabricación de galeras" (*Op. cit.*, I, p. 186).

¹⁰⁷ AMBE, *Llibre d'acords i resolucions, 1531-1608*, ff. 101v, 162v, 163, 178, 210, 214 i 215.

lo mejor dellos". És clar, però, que l'objectiu del lloctinent no era pas la conservació dels boscos, sinó l'exclusiva explotació al servei de les activitats constructives a les drassanes reials.¹⁰⁸ Encara que amb mires al propi interès, el Consell de Guerra de la monarquia fou conscient des dels temps don Hernando de Toledo que "*por la continua fábrica que ay de galeras y otros navíos y bajeles en la çiudad de Barcelona se yvan consumiendo los montes del Prinçipado de Cataluña, y que hera muy neçessario y conveniente poner remedio en ello*", de forma que les autoritats reials començaren a aplicar una certa política de replantament o *plantíos*.¹⁰⁹

A finals dels seixanta, la polèmica qüestió dels carretatges es suscità encara com un fet excepcional. Entre els greuges presentats contra el lloctinent Hurtado de Mendoza, anà inclòs el d'haver obligat la tardor del 1567 a molts rossellonesos a entregar bous per portar fusta des de l'altra banda de la frontera francesa "no admetent excusa ni rahons algunes, per justes que fossen".¹¹⁰ Tancades les possibilitats de recurs institucional i amb l'augment de les necessitats militars de la monarquia, l'actuació de la lloctinència en la qüestió dels carretatges fou cada vegada més agressiva. Durant les dècades dels setanta i vuitanta, amb les drassanes barcelonines a ple rendiment, el Baix Llobregat i el Vallès es convertiren en escenari habitual d'aquesta mena d'exaccions, que foren portades en forma de greuge pels estaments a les Corts del 1585.¹¹¹ El memorial presentat per les universitats de Sant Boi i l'Hospitalet de Llobregat paga la pena analitzar-lo en detall, com a testimoni de la creixent situació d'indefensió dels particulars davant les imposicions militars i, en definitiva, de la subordinació dels interessos dels catalans als de la dinastia.

El 1573 el lloctinent don Hernando de Toledo ordenà en la seva condició de capità general a diversos comissaris reials que visitessin les viles de Sant Boi, l'Hospitalet i el seu entorn per tal d'exigir els pagesos que "a ses costes y despeses" transportessin fusta del rei fins a les drassanes barcelonines, obligant als qui no disposaven de bèsties per tragar a que o bé les compressin o bé contribuïssin al cost dels viatges. La lògica resposta dels pagesos santboians fou la d'un rebuig frontal a la demanda, fet pel qual alguns d'ells foren detinguts i portats a Barcelona. Després, recolzats pels procuradors de la seva universitat, presentaren ferma de dret davant l'Audiència, sense aconseguir que els doctors del Reial Consell arribessin a dictaminar mai sobre la seva admissió. Toledo no actuava per lliure: una carta reial a primers de març d'aquell any avalà del tot l'actuació virregnal en el cas, en una missiva que els braços rebutjaren com a directament

¹⁰⁸ AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 88, doc. 56.

¹⁰⁹ AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 208, doc. 251. Hi trobem abundants referències entre la documentació dels darrers anys de la dècada dels vuitanta, quan l'alarma sembla fer-se encara més punyent. Només el 1588 es talaren als boscos de les comarques de la Selva, Gironès i Baix Empordà 789 pins, 504 roures, 584 àlbers blancs i 50 noguers, per a la construcció de vuit galeres projectades per a aquell any (*Ídem*, lligall 227, doc. 148). Sobre l'organització reial de l'explotació militar dels recursos forestals del país, vegeu també J. GIMÉNEZ, "La qüestió forestal a Catalunya. Les ordinations de 1627", a *Primer Congrés d'Història Moderna...*, I, pp. 245-253. J. OLIVARES ha detectat l'existència de litigiositat derivada de la "depredació dels recursos naturals", entre la qual destaquen els plets promoguts per les comunitats rurals en defensa dels boscos (*Op. cit.*, pp. 187-193).

¹¹⁰ Els afectats acudiren a l'empara de la Diputació, encara que finalment "los fonch forçat dexar dita instància per no entendre més lo rigor ab que per dietas y penas eren executats" (AHCB, Consell de Cent, *Registres de lletres closes*, VI-58, f. 144-150).

¹¹¹ Només el 1587 es construïren a les drassanes reials barcelonines quinze galeres, de les quals onze eren llestes a l'octubre i altres quatre s'esperaven acabar pel Nadal i costaren a la tresoreria reial un total de 115.169 lliures, moneda barcelonina, de les quals la tardor del 1588 encara es debien 32.100. El 1588 i 1589 es projectaren altres vuit (AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 209, docs. 94 i 311; 220, doc. 214; i 227, doc. 305).

anticonstitucional, en privar els santboians de recurs jurídic. A més don Hernando presentà a la cort la seva agressió patrimonial contra els pagesos com a una qüestió de legítima defensa: “*en esto de los carros [escriví al rei] digo que si su magestad y su Consejo de Guerra pierden esta jurisdicción, que no ay pensar hazer más galeras ni fortificación en Cataluña, ni es menester tener en este reyno capitán general, sinó un alcayde que guarde el castillo de Perpiñán y un lugarteniente aquí para las cosas de justicia*”.¹¹²

La qüestió santboiana esdevingué un dels elements centrals d'una ambaixada tramesa per la Diputació a la cort aquell estiu. Després de l'esmentada carta reial de suport, l'Audiència havia enviat misser Francesc Ubach a Sant Boi com a comissari de la fàbrica de les galeres i havia exigit als batlles de la vila l'entrega de carretes i bous per tragar. Aquells respongueren responnent que no en disposaven, afirmació davant la qual el jutge reial els comminà a convocar els caps de casa “y que de mà y de bossa, la universitat compràs bous y carretes per dit effecte”. Després d'un estira i arronsa infructuós, misser Ubach acabà abandonant la vila amb les mans buides. Hores després un comissari es presentà a la vila en plena nit acompanyat d'un contingent militar i s'emportà emmanillats els batlles locals, un dels quals morí pocs dies després a la presó a conseqüència d'una infecció segurament derivada de les penoses condicions de reclusió. La Diputació —que en aquest cas, encara que de forma ineficaç, actuà clarament al servei dels interessos populars— protestà davant Felip II pel que considerava la imposició d'un nou vectigal per part del capità general, no només als dos llocs citats, sinó també a moltes altres universitats que eren forçades a pagar els carretatges. A més, denuncià el fet que la negativa a acceptar la ferma de dret a l'Audiència contra els abusos de la Capitania, privava els provincials de qualsevol recurs a la justícia civil contra els abusos militars.¹¹³

L'odiat virregnat de Toledo constituí un important precedent. Després de les Corts de Montsó del 1585 —on fou portada l'esmentada qüestió santboiana—, l'actuació de la Capitania general en l'afer dels carretatges i els capsous no només no respectà els interessos vilatans sinó que encara fou més agosarada, sovint fins i tot generant conflicte amb la Reial Audiència, a la qual continuaren apel·lant les universitats afectades.¹¹⁴ La universitat de Caldes de Montbui en constitueix un bon exemple vallesà: entre 1586 i 1588, la vila es veié obligada a enviar a Barcelona fins a set delegats per tal de protestar contra l'obligació dels carretatges i les execucions fetes pel capità general en resposta a la seva resistència inicial a acceptar-los.¹¹⁵ Contra l'evidència —que molts podien experimentar en carn pròpia— de la gairebé total indefensió dels habitants de la costa catalana, a finals de febrer del 1587 el lloctinent s'adreçà a tots els oficials locals del país per justificar nous carretatges en funció de la construcció de dotze galeres a les

¹¹² AHCB, Consell de Cent, Corts, XVI-74, ff. 671v-673v; i AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 77, doc. 143.

¹¹³ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 790, ff. 35-47v.

¹¹⁴ Com ara en el cas de Sabadell a principis del 1592: “*pusieron demanda en la Real Audiencia de vuestra magestad, pretendiendo que no están obligados a dar carretas, mulas ni bueyes para la conducción de la madera que está cortada en su distrito*”. Les autoritats de la Capitania consideraven aquesta obligació com a una “*costumbre de tiempo immemorial*” (AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 349, doc. 89). E. BELENGUER ha detectat a través dels *Dietaris* de la Diputació tensions entorn dels carretatges a partir del 1587 (“Pròleg: la Generalitat...”, p. XVI).

¹¹⁵ AHCM, *Acords municipals*, Caixa 1, ff. 8 i 10v. Per les mateixes dates, alguns pagesos de les batllies de Salt i Cassà de la Selva, així com de la vegueria estreta de Girona, invocant la seva condició de ciutadans, pretenien eximir-se del servei de trenta carretes que els eren exigides pels delegats del virrei Manrique de Lara (ACA, Cancelleria, 4713, ff. 296v-297).

drassanes barcelonines “per a defensar aquest Principat de Cathalunya y Comtats de Rosselló y Cerdanya de la armada e incurç dels turchs, moros e infels”. La fusta era tallada als boscos del Montseny, Tordera i diversos llocs del vescomtat de Cabrera i de Bas, i el lloctinent exigí carretatges a les poblacions del Vallès, el Baix Llobregat i el Maresme, això sí, a canvi d’un “just preu”. A principis de juny el capità Pedro Morán conduí amb èxit fins a les drassanes barcelonines la fusta tallada a Santa Coloma de Farners i Arbúcies, juntament amb la prèviament dipositada a Blanes i Malgrat. Però, encara així, els comissaris reials trobaren prou oposició als carretatges com perquè setmanes més tard el lloctinent els autoritzés a embargar tots aquells mitjans de transport que consideressin necessaris per al transport de la fusta i altres bastiments.¹¹⁶ L’obligació de la cessió de carretes es veié creixentment substituïda pel pagament d’un nou vectigal en diners anomenat capsou, que les autoritats militars començaren a cobrar sense gaire control. La tardor d’aquell 1587, el lloctinent envià el jutge de cort misser Joan Castelló a posar-hi ordre: hauria d’investigar a l’Empordà, a través de consultes a batlles i jurats, sobre el pagament de capsous “esbrinant quant temps fa que paguen i quant”, a fi de descobrir els fraus existents.¹¹⁷

La imposició dels capsous i la reacció de les universitats

Durant els anys posteriors a les Corts de Montsó del 1585 la Diputació intervingué contra els carretatges: l’abril del 1587 els estaments foren convocats, amb els greuges de la Capitania “en lo fet del carretejar la fusta”, com a primer punt de l’ordre del dia. Setmanes després, foren designats dos ambaixadors per transmetre a la cort el rebuig frontal de la Diputació a l’obligació que els pagesos i treballadors haguessin de carregar fusta vers les drassanes reials, defensant el fet que la Capitania no gaudia de cap mena de jurisdicció damunt els provincials i que, per tant, aquells no podien ésser compeltats directament i indirecta a fer els tragins. Només restarien obligats els titulars de carretes, bèsties i altres elements aptes per al transport, previ pagament dels seus serveis a preus justos. La determinació de l’equanimitat del preu resultava especialment difícil: “en los anys passats en temps més antic” les autoritats havien pagat pels tragins a les fortificacions sis diners i mall per quintar i per llegüa, mentre darrerament no pagaven més de quatre, obligant les universitats a pagar la resta del cost als afectats dels seus propis béns, “cosa per cert molt crua y may pensada en Cathalunya”. La Diputació denuncià, a més, la imposició recent dels capsous: les autoritats militars dissenyaven l’obligació d’un cert nombre de carretes i animals per cada universitat i en el cas que aquelles no els entreguessin, s’establí una composició pel mateix valor del lloguer de les carretes i animals de tir que els eren demanats. La institució no s’estigué de qualificar-los de “extorsió y nou vectigal”, essent recaptats a més tant per sobre del que ere

¹¹⁶ ACA, Cancelleria, 4754, f. 302; 4755, ff. 194v-195; 4757, ff. 223 i 266; i 4760, n.i.

¹¹⁷ ACA, Cancelleria, 4715, f. 13v. Segons sembla la qüestió arribà a Madrid i el veedor reial a Catalunya Pedro de Isunza fou castigat el 1588 quan es demostrà que un seguit d’universitats catalanes havien patit exaccions que superaven de molt les quantitats previstes pel Consell de Guerra. En concret, es demostrà que els oficials de la capitania a les seves ordres havien pres 17 lliures de més a Castellar del Vallès, 17 a Canovelles, 12 a Mollet, 13 a la Roca, 17 a Montornès, 12 a Polinyà, 16 a Santiga, 12 a la Garriga, 46 a les Franqueses, 23 a Cànoves, 24 a Samalús, 4 a Santa Agnès de Malanyanes, 30 a Palau-solità, 26 a Terrassa i 12 a Matadepera (AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 244, doc. 270). Per a un repàs pormenoritzat de les acusacions a la visita contra Isunza vegeu el *Memorial de los cargos que resultan contra del vehedor Pedro de Isunça del processo echo sobre los excessos de la fàbrica de las galeras que se hazen en Barcelona* (*Ídem*, doc. 271). Isunza fou acusat d’haver pres fusta de les drassanes per fer-se un cotxe i unes gelosies per a la seva residència barcelonina. Encara així, no fou remogut en el seu càrrec.

raonable que el seu cobrament servia no només per assegurar els lloguers del carretatge, sinó per al profit particular dels oficials de la Capitania.¹¹⁸

Tot i l'interès pres per la Diputació des de finals dels anys vuitanta, existeix un continu degoteig d'informació relativa a l'exigència de carretatges i capsous al llarg de la dècada dels noranta. Informació que inclou formes de resistència en temps de carestia que van més enllà de la simple negativa al pagament. La primavera del 1590, per exemple, els jurats, un pagès i un sastre d'Ullastret, quatre homes de Bordils (entre ells dos pagesos), tres de Castell-Empordà, dos pagesos de Sant Sadurní, i altres de Vulpellac, Sant Jordi, Campdorà, Mata, Sant Medir i Celrà, un fuster de la Bisbal i altres treballadors de Cassà de la Selva, Ruplà, Montcal, Sarrià de Ter, Cruïlles i Sant Gregori, fins a totalitzar trenta-dos persones, foren perseguits per la Capitania per haver "presa, ocultada, venuda, cremada y ocupada la fusta de sa magestad, que per los officials de la prefa real magestat hera estada senyalada y tallada per la fàbrica de les galeres".¹¹⁹ En aquell cas, els pagesos i les universitats preferiren actuar als mateixos boscos abans que es produís la demanda dels carretatges i els capsous. Això no impedí a la Capitania general la tramesa continuada a finals de segle de comissaris encarregats de marcar damunt del terreny la fusta adequada i d'organitzar la seva arribada al mar. La primavera del 1594, després de comprar el bosc Folgons, al terme de Cabrenys, es decretà la immediata construcció d'una carretera fins a la costa.¹²⁰

Al llarg de la darrera dècada del segle les exaccions de carretatges i capsous foren contínues al Vallès i el Maresme. L'esmentada vila de Caldes de Montbui, per exemple, fou obligada la primavera del 1592 a acudir en el termini de tres dies amb carros i bous a "tirar la fusta de sa magestad". Pel maig del 1594 se'ls exigí novament la cessió d'una carreta per al port de fusta tallada al mateix terme de la vila, obligant la universitat a contractar un carreter a despeses de la vila per temps d'un mes.¹²¹ Setmanes després, Mataró fou obligada a organitzar "de béns de la universitat" la tramesa d'una carreta a Terrassa per carretejar fusta del rei. Davant la reiteració de les peticions, l'estiu següent el Consell mataroní optà per apel·lar a la Diputació.¹²² També Barcelona acabà protestant a la cort pel febrer del 1596 a través d'una ambaixada pel fet que els ciutadans de la capital eren igualment obligats a carretejar.¹²³ Fos o no pressionada per la indignació barcelonina, el cert és que sabem de noves gestions de la Diputació al respecte, realitzades a principis del 1596, a través d'una nova ambaixada a la cort contra les "oppressions y

¹¹⁸ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 803, ff. 164v-165.

¹¹⁹ ACA, Generalitat, V 328, ff. 3, 17v-18v i 25-30.

¹²⁰ "Per a poder tràurer de aquell los arbres, antenas y altres llenyams per a fer y fabricar galeres y altres vexells en les atarassanes de la present ciutat de Barcelona" (ACA, Cancelleria, 4766, s.f.).

¹²¹ AHCM, *Acords municipals*, Caixa 1, ff. 90v i 154v. El Consell de Sabadell decidí pel setembre del 1591 la tramesa d'un síndic a Barcelona "per a fer contradicció com faran los altres de altres universitats per lo negoci de las carretas, i per ço vage a la Diputació i fasse tot lo que menester sia". Dos mesos després, la vila hagué demanar consell als seus advocats a Barcelona davant una nova requesta presentada a instància del comissari de la fàbrica reial de galeres. El plet s'allargà durant bona part del 1592 i es reproduí novament la primavera del 1593, 1594 (quan es queixà que "la vila y terme de Sabadell y altres llochs del Vallès estan vexats y fatigats per so que molts anys los tallen los millors arbres que tenen per la fusta de les galeres de sa majestat, y lo que pijor és, que són forsats de haver de ajudar y aportar y tirar los dits arbres y fusta a Barcelona"), 1595 (quan la vila es nega a fer més de dotze carretades mensuals) i 1597 (*Ordinacions de la universitat...*, pp. 397, 399, 406, 407, 411, 422, 428-429, 453 i 473).

¹²² AMM, *Acords*, 3, s.f.

¹²³ AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-55, f. 101.

cruetzes que los ministros de la Capitania general fan als provincials, ciutedans y forasters d'esta ciutat acerca del tall dels arbres, tregí y carretatge per la fàbrica de les galeres”.¹²⁴

Durant el virregnat del duc de Maqueda (1592-1596), l'aplicació dels carretatges i capsous fou també contínua, no només contra universitats, sinó igualment —fet que estimulà la protesta de les principals institucions del país— contra els parcers i mitgers de torres propietat dels privilegiats dins el territori de Barcelona. Les queixes arribaren a la Diputació des dels governs municipals de Calella, Mataró, Argentona, Cabrera, Badalona, Tiana, Premià, Teià, Llevaneres, Sant Vicenç dels Horts, Santa Perpètua de Mogoda, Sant Feliu de Llobregat, Sant Just Desvern i moltes altres universitats de l'entorn de Barcelona.¹²⁵ Tot i que molts particulars apel·laren a la intervenció de la Diputació i a pesar de les efectives protestes d'aquella, el Reial Consell endegà nous manaments als provincials “com si fossen negocis criminals”, exigint la comparecència de molts particulars de les universitats citades amb els estris de carretatge, aplicant composicions als absents.

No resulta estrany, doncs, que l'ambaixada de protesta de la Diputació de principis del 1596 analitzés en profunditat la qüestió dels capsous. Els oficials de Capitania general demandaven a les universitats un nombre de carretes fora del seu abast i quan —com era previsible— es mostraven incapaços d'aportar-les, eren obligades a pagar “cert número de carretades per cada mesada”, fent que les universitats es veiessin obligades a reunir-se en Consell i imposar-se una contribució fixa anomenada capsou. La Diputació la quantificà aleshores en l'enorme xifra d'unes 300 lliures mensuals per universitat que, afegida als censos, censals “y altres mals antichs” arrossegats per les hisendes municipals les havia de conduir inexorablement a la ruïna, “per ser-los impossible suportar tant pesat y diabòlic jou”.¹²⁶ Els excessos comesos especialment d'ençà del 1592 convertiren l'afer en un dels que suscità majors queixes durant les Corts del 1599, amb una veritable pluja de greuges particulars damunt els tractadors reials, de part de multitud d'universitats de les comarques de l'Empordà, la Selva, el Maresme, el Vallès i el Baix Llobregat.¹²⁷ Pals protestà per haver hagut de fer carretatge “sense pagar-li preu algú”. Cruïlles calculà en uns cent ducats el càrrec de les exaccions de la Capitania durant els darrers dos anys. Figueres defensà que cap autoritat militar podia prendre “exemples, palles, vitualles, lenyes ni altres maneres de municions als provincials” sense pagar per avançat i ajustant-se a “la valor de la cosa”. La capital empordanesa calculà que els serevis de llenyes, carros, bous i altres eines, mes el carretatge de la fusta havien suposat a les universitats de la batllia de Figueres i la vegueria i batllia forana de Girona més de dos mil lliures.¹²⁸

¹²⁴ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 812, ff. 117v-119v.

¹²⁵ “Vexats en fer-los anar ab gran número de carretes a carretejar la fusta de la fàbrica de galeres ab sos animals propis, arreus y altres coses privilegiades, y lo que és pijor, sens justa y deguda paga de sos jornals, contra la mente de sa magestat, constitutions y lleys de Cathalunya, y tota rahó natural y divina”.

¹²⁶ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 812, ff. 141-141v.

¹²⁷ El novè greuge particular de la representació barcelonina denunciava els nous “impòsits y tatxes” de la Capitania, recaptats amb l'excusa “que no tenen los habitants en elles commoditat de carretes ni bestiar”, obligant-los a pagar una quantitat mensual (ACA, Generalitat, 1099, f. 718v). Vegeu el repàs que E. BELENGUER féu dels greuges sobre capsous i carretatge forçat de fusta, a “Un balance de las relaciones...”, pp. 108-110.

¹²⁸ A Torroella de Montgrí, l'entrega de tres carretes per portar rems des del bosc de Costoja fins a Roses i la retenció dels vehicles durant mesos comportà a la universitat una despesa calculada en 300 lliures.

Al Maresme, els consells de Vilassar i Mataró quantificaren en 400 lliures les quantitats entregades a carreters que havien hagut de llogar les universitats sense que els oficials de la Capitania haguessin volgut posar ni un diner. A Premià es parlà d'un perjudici de 300 lliures i es fixà l'inici de les vexacions de la Capitania el 1594. Al Vallès, Barcelona presentà greuge en defensa dels seus vassalls de la baronia de Montbui, mentre Polinyà i Montcada i Reixac feren arribar la seva veu a través de síndics enviats a les Corts i encara un tercer síndic vallesà aplegà les queixes recollides a Lliçà d'Avall, Montornès, Vallromanes, Mollet, Parets i Gallecs, Palau de Plegamans, Santa Perpètua de Mogoda, Martorelles, Sant Fost de Capcentelles i Cabanyes. La denúncia col·lectiva vallesana afegí, a la crítica del sistema de capsous i les execucions practicades en cas d'impagament d'aquells, l'acusació contra molts comissaris de fer demandes desorbitades que no eren rebaixades sinó a canvi del pagament de composicions a la botxaca dels oficials. Es féu especial retret del fet que molts dels manaments de carretatge es fessin en temps de messes i veremes, quan els pagesos eren més enfeïnats i necessitats de l'ús d'animals i carretes, fet pel qual la demanda vallesana inclogué la petició que els carretatges fossin expressament prohibits entre els mesos de juny i octubre. La fusta tallada als termes vallesans, a més, en molts casos no arribava a ésser pagada pel rei, fet pel qual es demanà que els arbres fossin estimats abans de la tala i pagats almenys abans d'emportar-se'ls. Els oficials de la Capitania, a més, havien obligat les dites universitats a fer-se càrrec de l'allotjament dels serradors encarregats de les tales, pagant dites molt escasses. L'esmentat tercer síndic vallesà reclamà dels estaments l'aprovació d'una constitució que assegurés pagaments justos i puntuals per part de la Capitania, facultant les universitats a negar-se als carretatges fins a la recuperació del deute. A més, demanà que els manaments relacionats amb els carretatges arribessin a les universitats a través de l'Audiència civil i no de la Capitania general o el Consell criminal.¹²⁹

El greuge particular més dur fou el presentat per les universitats de la Conca d'Òdena, denunciant també la coincidència entre les requisicions de la Capitania i les feines clau de l'any agrícola. La major part dels pagesos de les universitats "a més de ésser pobres y no tenir animals abtes y sufficients per a carreteiar dita fusta" eren inexperts en aquest tipus de treballs, amb els perills que això comportava. Sense tenir en compte la seva condició, les autoritats militars no dubtaven a executar en béns els renintents, venent-los a l'encant la roba, eines del camp i mobles de les seves cases. Aquests sacrificis, a més no aprofitaven a les necessitats militars del rei: després d'executar en béns els pobres pagesos d'aquestes i moltes altres universitats del país, "havent-los extorquit ab moltes immunes de secret, composant-los a fusta senyalada per a carreteiar-se y portar-se a les drassanes de la present ciutat, se ha podrit y se ha restat podrida en los boschs, ahont se havia talat amb molts gastos y danys del patrimoni real". Aquesta manca de cura unida al seu rigor envers els pagesos demostrava que l'interès dels oficials reials implicats en la gestió dels carretates era només la de viure "regalats y opulentment ab la suor y sanch dels pobres".¹³⁰

Barcelona proposà durant les Corts tot un seguit de mesures adreçades a corregir els excessos relacionats amb els carretatges i els capsous. En primer lloc només podrien ésser imposats a aquells que disposessin dels mitjans adequats i les execucions contra aquells que rebutgessin el servei només

¹²⁹ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-77, ff. 276-279v.

¹³⁰ ACA, Generalitat, 1099, f. 919.

podrien ésser aplicades per les justícies ordinàries i no pas per comissaris de la Capitanía. A parer de la capital calia evitar —com havien proposat les universitats vallesanes— que els manaments de carretejar es fessin en temps de sembrar, bàtrer o veremar, denunciant la pràctica dels oficials de la Capitanía de triar precisament aquests períodes per tal de poder compondre a plaer els pagesos. Finalment, la capital demanà una prohibició expressa dels capsous o l'obligació de pagament mensual per part de totes les universitats que no disposessin de carretes ni bestiar adequats per al transport de fusta.¹³¹ El tràmit legislatiu sobre la constitució dels carretatges i capsous requerida pels estaments no fou pas senzill i el resultat final poc clar. Encara que el monarca s'avingué a augmentar el preu dels carretatges de dos diners més per quintar de fusta, es limità a una reconvençió a les autoritats militars sobre l'obligació que procuressin en la mesura del possible “scusar dar molèstia als provincials en lo demés contengut en dit capítol”.¹³²

El pes creixent de la Capitanía general i els abusos sobre els provincials

Al llarg del darrer terç del Cinccents l'analitzada qüestió dels carretatges i els capsous fou només un dels punts de fricció oberts entre el govern de la terra i la màxima autoritat militar reial destacada a Catalunya, el capità general, si més no d'ençà del 1553-1556. Els seus poders i la seva jurisdicció damunt els provincials i en temps de pau foren obertament discutits pels estaments catalans.¹³³ Un primer capítol de disputa vingué constituït per les delegacions parcials de l'ofici aprovades pel rei en absència o no de lloctinent al país.¹³⁴ Molts d'aquells delegats del capità general foren creats per a un període i un espai determinat com ara durant el virregnat de don Hernando de Toledo (1571-1580), moment en què havia estat erigida una lloctinència de la Capitanía general amb seu a Tortosa,¹³⁵ o de la desbandada institucional provocada per la pesta del 1589, quan el mateix Felip II decretà el nomenament d'un altre lloctinent de capità general —el batlle general Joan d'Icart— a la vegueria estreta i ampla de la ciutat de Barcelona, amb tots els poders, superintendència i

¹³¹ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-108, f. 274v.

¹³² AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-77, ff. 442v i 443v. Les queixes retornaren aviat: J. OLIVARES en cita de noves corresponents als primers anys del segle XVII (*Comunitats rurals en terres de baró. Conflictes camperols i litigiositat a la Reial Audiència (1591-1658)*), Tesi doctoral, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Universitat Pompeu Fabra, 1995, p. 70).

¹³³ E. ESCARTÍN ha assenyalat la polèmica jurisdiccional d'aquells anys com “*el primer conflicto serio y la primera ofensiva que recibe la jurisdicción militar encarnada en la Capitanía general*”. Fou aleshores quan Consell de Cent i Diputació qüestionaren obertament el fet que durant els darreres anys s'hagués anat formalitzant un tribunal de la Capitanía que actuava damunt els provincials en temps de pau i no de forma excepcional sinó permanent en el temps (“La Capitanía general de Cataluña bajo Felipe II”, a *Congreso Internacional Felipe II...*, III, pp. 385-389). Un conflicte entre Capitanía general i Diputació serveix al mateix autor per reprendre la qüestió el 1675 (“La Capitanía general de Catalunya i l'ordre constitucional català”, a *Tercer Congreso d'Història Moderna...*, 13-I (1993), pp. 95-101). Les funcions del capità general al Regne de Mallorca han estat estudiades per A. ALOMAR a partir del nomenament de Ferran Sanoguera el 1598 (*Op. cit.*, pp. 35-36).

¹³⁴ L'octubre del 1565, per exemple, s'esdevingué un agre contenciós cerimonial entre la ciutat de Barcelona i el portantveus de general governador de Catalunya, don Pere de Cardona, autoproclamat també lloctinent de capità general (AHCB, Consell de Cent, *Registre de lletres closes*, VI-57, f. 119).

¹³⁵ Segons denuncià la ciutat de Tortosa a les Corts de Montsó del 1585 la creació responia a la defensa dels interessos particulars del lloctinent, allora comanador santjoanista d'Ulldecona i permanentment enfrontat a la capital de l'Ebre arran de diverses qüestions de competència. El delegat local del lloctinent havia mantingut cort formada permanentment, “creant nous oficials contra diverses constitutions y contra los costums y privilegis de dita ciutat” (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, f. 722v).

jurisdicció dels capitans generals sobre els oficials i ministres de la guerra i els provincials.¹³⁶ Atesa l'especial activitat militar de frontera, la major part de les queixes dels estaments anaren adreçades contra el lloctinent de capità general als Comtats —resident a Perpinyà i que extenia la seva jurisdicció a l'Empordà—, una delegació que es volia semblant a l'establerta entre els oficis de governador al Principat i els Comtats, i que havia resultat molt polèmica d'ençà de l'accés a l'ofici de Francés de Beaumont el 1529, en ple procés de militarització del país davant les incursions franceses als Pirineus.¹³⁷ Entre els lloctinents de capità general a Perpinyà del regnat de Felip II, Pedro Rodríguez de las Barillas fou sens dubte el més polèmic, convertit en autèntica prolongació als Comtats de la política expeditiva del lloctinent i capità general don Hernando de Toledo al Principat.

La tardor del 1576 la Diputació protestà per primera vegada a la cort contra l'actuació Rodríguez de las Barillas. Aquell, prohibia als provincials entrar armats a Perpinyà i s'evocava causes instruïdes al tribunal del consolat de la vila sense cap justificació. Quan el cònsol de mar perpinyanenc, Antoni Saptà, s'oposà a les seves extralimitacions, el lloctinent de capità general envià a la seva torra fora vila cinquanta soldats que “li menjaren y arruïnaren les provisions y altres coses de dita torra y les cremaren les aynes de dita casa”. A més, acostumà a enviar contingents de soldats al Grau per fer-se amb els drets del General i ingressar-los a les arque pròpies de la lloctinència.¹³⁸ Encara que les friccions entre les jurisdiccions civils ordinàries i la militar es succeïren al llarg de tot el nostre període, sembla que les campanyes militars franceses de finals de segle portaren també al punt màxim de tensió les relacions entre el lloctinent de capità general —al comandament de la defensa reial de la frontera— i les aspiracions vilatanes de manteniment de funcions militars estrictament defensives. Com a resultat de les tensions viscudes, durant les Corts del 1599 els síndics de Perpinyà demandaren del lloctinent un cert control de les seves decisions militars per part dels cònsols de la vila, “que a més que són pràctichs en coses de guerra, són pràctichs en la terra y passos de aquella”.¹³⁹

Les acusacions que hem vist formulades contra Rodríguez de las Barillas mostren la dificultat objectiva de sotmetre l'exercici de l'autoritat militar als principis constitucionals del país. Dit d'una altra manera, el contrast entre les “lleis de la terra” i les “lleis de la guerra”, en expressió recollida per Àngel Casals. Durant el darrer terç del Cinccents, el govern reial a Catalunya anà

¹³⁶ ACA, Cancelleria, 4293, ff. 137-138.

¹³⁷ Durant el regnat de Felip II ja el 1557 es parla de Carles d'Oms com a lloctinent de la Capitania general als Comtats (BMP, manuscrit 84, f. 13). Sobre l'actitud de Beaumont als Comtats com a un dels principals problemes polítics del regnat de l'emperador a Catalunya, vegeu A. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, p. 205.

¹³⁸ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 793, ff. 50v-56v; i DGC, II, pp. 481-482. Abans d'abandonar la lloctinència, don Hernando demanà alguna mercè econòmica per al titular de la lloctinència als Comtats, aleshores don Martín de Guzmán, davant la migradesa del seu salari. Toledo escriurà a la cort que “*si el tiempo que yo servi a vuestra merced en Cataluña no les socorriera con mi hacienda, en ninguna manera pudiera sustentarse*” (AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 104, doc. 133).

¹³⁹ El rei acceptà sotmetre les principals actuacions del lloctinent de capità general als Comtats al consell dels cònsols de la vila “*atessa la fidelitat innata dels perpinyanesos y lo amor que tenen a sa magestat y a sa pàtria*” (ACA, Cancelleria, 4884, ff. 121v-128). Les mateixes tensions viscudes aleshores explicarien una altra petició feta a les Corts en el sentit de sotmetre els alcaïds de les fortaleses dels Comtats subjectes jeràrquicament al lloctinent de capità general amb seu a Perpinyà, a fi d'aconseguir “*prompte remey de justícia*” (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-77, f. 120). A tall comparatiu, la *Revolta dos ingleses* lisboeta havia esclatat el 1596, davant la notícia que l'armada d'Howard i Essex es dirigia contra les costes peninsulars, en negar-se els *fidalgos* a posar-se sota comandament d'autoritats militars castellanques (F. BOUZA, *Op. cit.*, pp. 112-114).

revestint-se amb unes característiques cada vegada més militars i menys civils, sense que l'actuació política dels estaments catalans aconseguís mitigar el procés.¹⁴⁰ En aquest sentit, el citat cas de l'assassinat a Salses del donzell perpinyanenc Forner el 1573 —en temps del tàndem Toledo-Rodríguez de las Barillas—, colpí fortament l'opinió pública barcelonina.¹⁴¹ Demostrà com els drets i els privilegis personals de qualsevol individu podien vulnerar-se amb total impunitat a través de l'exercici de la jurisdicció militar i aquesta, en un país de frontera (com més va més assetjada), trobava cada vegada més hipotètics motius d'actuació.¹⁴² Segons denunciaren els estaments catalans durant les Corts de Montsó del 1585, aquells provincials, soldats estipendiaris o clergues que acudien a les jurisdiccions ordinàries per evitar els càstigs decretats pel tribunal de la Capitania acabaven essent enviats per mar o terra a fortaleses allunyades on res no se sabia de la seva situació “passant avant contra dits presos etiam a procehiments causants yreparable dany, com és a torturar-los y mort”.

Dites Corts presenciaren un allau de protestes contra l'actuació de la Capitania general en afers que anaven molt enllà de l'estrictament militar.¹⁴³ Els estaments denunciaren l'ocupació sistemàtica dels oficis principals de la Capitania i les drassanes durant els últims anys per part d'estrangers, fet que portava aparellada la realitat que molts dels oficials que en depenien no només no servaven les constitucions, “ans a boca plena se són preciats de dir que no volen seguir ni guardar ninguna constitució, privilegi ni lley de la terra”. El cas Forner retornà al primer pla, així com la necessitat de limitar la jurisdicció de la Capitania “no havent-hi com no y ha exèrcit format en lo present Principat”. Els estaments aspiraren a refermar el principi que els provincials i fins i tot els soldats estipendiaris en els casos de delictes comuns restaven fora de l'abast de la Capitania general, i que, en qualsevol cas, calia sempre deixar oberta la possibilitat de recurs a l'Audiència civil. A més, els estaments es mostraren especialment contraris a la consideració del clos de les drassanes barcelonines com una mena d'illa jurisdiccional plenipotenciària per a la Capitania, fet que havia permès als virreis don Hernando de Toledo (1571-1580) i duc de Terranova (1581-1582) aplicar condemnes a mort contra soldats, per delictes comuns o comesos abans del seu alistament.¹⁴⁴ La dràstica cloenda dels greuges presentats contra la Capitania general

¹⁴⁰ Una de les primeres propostes de la Vint-i-quatrena barcelonina durant les Corts del 1563-1564 serà la d'exigir que es faci efectiva la sentència promulgada pels jutges provisors de greuges de les Corts del 1552 contra els excessos de la Capitania general (AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-72, f. 91; i *Registre de lletres closes*, VI-56, f. 150).

¹⁴¹ Vegeu els DGC, II, pp. 421-423 i 432. I encara poc després el de Maria Garcia, sorpresa furtant cànem a les drassanes reials barcelonines, el tribunal de la Capitania general la condemnarà a assots (tot i trobar-se, com a provincial, fora de la seva jurisdicció) i aplicarà la sentència al clos de les drassanes, a fi d'evitar interferències dels seus ordinaris (ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 790, ff. 35-47v).

¹⁴² El 1589, entre els capítols de les darreres Corts de Montsó mancats de compliment per Felip II, s'hi comptava el número 57, que obligava els lloctinents a fer les provisions en afers de justícia per via de Cancelleria i determinació dels doctors del Reial Consell i no només com a capità general, recurs que allí com aquí semblava utilitzar a fi d'actuar amb major llibertat (ARV, Reial Cancelleria, *Corts per estaments*, 525, ff. 98v-101v).

¹⁴³ No cal dir que la visió dels principals oficials de la Capitania era ben diferent: misser Pere Joan Soler, assessor, per exemple, afirmava a principis del 1590 la importància de la jurisdicció de la Capitania de la qual depenia la defensa de la frontera: “*hemos procurado conserbarla con los medios que de drecho se permiten, lo que es bien necessario, según que los demás tribunales an siempre tenido hoyo a menguarla, vexando la gente de guerra*” (AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 282, doc. 286).

¹⁴⁴ A finals d'abril del 1582 es convocà una Junta de Braços a la Diputació arran de l'execució a la forca dins les drassanes d'un tal Pere Camps “per delictes fets ans de ésser stependier” (DACB, V, pp. 321-322). A la Diputació es recordà aleshores que “en temps de pau, com ara és, y no havent-hi ací exèrcit format, com no le.y ha, ninguna jurisdicció hi pot exercir sa excel·lència com a capità general en los provincials” (DGC, III, pp. 119-121).

contenia una demanda de l'eliminació del tribunal de la Capitania "en temps de pau y no havent-hi exèrcit en lo present Principat". Tot i els seus reiterats esforços, els estaments foren incapaços de treure endavant cap mena de legislació restrictiva sobre l'expansionisme jurisdiccional de la Capitania general, després que els tractadors reials rebutgessin per tres vegades les seves propostes legislatives.¹⁴⁵

La fallida de l'autoritat en el manteniment de l'ordre públic

El 1600 el visitador enviat pel consistori de la Diputació als Comtats donà una visió del tot preocupant sobre les possibilitats de la seva missió. Trobà que a Cerdanya "no-ns tindran respecte per molt que siam del General, que com los de més són gavaix francesos gustaran més de robar-nos que de respectes". Per tant, la visita a Cerdanya comportava nombrosos perills i gastos per a la Diputació, atès que el visitador requeriria una escorta de, com a mínim, entre 25 i 30 homes. Per aquest motiu rebé de Barcelona l'ordre de fer només allò que fos possible, "que estrema lo poch, que no abraçar molt sense guanyar res". La visita de la plana rossellonesa es realitzà sense moure's de Perpinyà, cridant a capítol als collidors de les viles principals. També foren cridats a la capital perpinyanenca els principals oficials de la col·lecta conflentina: per al visitador era massa arriscada l'entrada a una terra on "no s'i coneix rey ni papa, ni tenen compte ab General ni ab lley", especialment a les parts de muntanya fora dels termes estrictes de Prada i Vilafranca. Es considerà que els 25 o 30 homes requerits per anar a Cerdanya resultarien del tot insuficients per visitar el Conflent "y no fora estat de ningun profit la visita, perquè dupte puguam assentar que primer no se assente lo dels lladres que perturban tota aquella terra".¹⁴⁶ Aquest és només un exemple de les dificultats d'afermament de l'ordre a les terres de frontera al Pirineu i a Ponent. Segons sembla, al llarg del darrer terç del Cinccents aquesta situació d'inseguretat total anà agreujant-se i constituí un repte en tota regla a l'autoritat del rei i de la terra.¹⁴⁷

La Diputació del General es veié obligada a la formació de nombroses escortes no només per a les feines d'inspecció, sinó també per tal d'aplicar les sentències dels seus tribunals locals. Així, quan a primers del 1581 el diputat local de Cervera condemnà Joan Gras a assots, marca i galeres es veié obligat a assegurar una escorta fins a Barcelona formada per quatre cavallers i vint-i-cinc homes de peu a càrrec del seu senyor jurisdiccional, el senyor de la Manresana.¹⁴⁸ L'entrega a la capital dels bandolers capturats o sentenciats arreu del país es convertí en una comesa força arriscada: en el cas de Tomàs d'Aguilar, retingut a Agramunt la primavera del 1588, el lloctinent es veié obligat a trametre fins a cinc comissaris reials a diverses universitats de l'entorn a fi que els sometents

¹⁴⁵ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, ff. 542v, 617v, 625, 638, 638v i 666v-678. Sobre la legislació de control de les funcions militars exercides pel virrei com a capità general, emanades finalment de les Corts del 1599, vegeu E. BELENGUER, "La legislació político-judicial...", pp. 24-25.

¹⁴⁶ ACA, Generalitat, *Visites del General*, 13, s.f.

¹⁴⁷ Sobre l'escassetat de mitjans, personal i finançament al servei de la lluita contra el bandolerisme per part del govern reial, vegeu X. TORRES, *Els bandolers...*, p. 163. La darrera síntesi comparativa sobre el fenomen del bandolerisme als territoris mediterranis —amb Braudel en el rerafons— i la Corona d'Aragó, per part del mateix autor, a "El bandolerismo mediterráneo...", pp. 397-423.

¹⁴⁸ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 146, f. 576v. Setmanes abans, el castellà de Castell-Ileó hagué de portar a Barcelona dos francesos amb una escorta de set homes pagada pels consellers de la Vall d'Aran i altres tres soldats del castell, acompanyats per un dels consellers aranesos i un comissari reial (Ídem, *Lletres trameses*, 797, f. 47).

locals acompanyessin el presoner fins a Barcelona.¹⁴⁹ Semblants dificultats patia l'acció de l'Audiència reial fora de la capital. El lloctinent hagué de donar instruccions als jutges relators de protegir sempre militarment les seves actuacions. Quan la tardor del 1586 Montserrat Guardiola rebé l'encàrrec d'anar a Tortosa per fortificar un procés contra els bandolers que havien assaltat les presons reials locals, el jutge es féu acompanyar per un nodrit contingent format per tres comissaris, un notari, dos criats, un caporal i dotze soldats de la guarda de les drassanes. En ocasions aquesta protecció fou requerida des de Barcelona als oficials reials territorials per tal que disposessin acompanyament "ab gent armada" per als alts oficials als passos més perillosos.¹⁵⁰

La inseguretats del rerapaís es posà especialment de manifest amb motiu dels dificultosos transports de moneda a través del camí reial entre Lleida i Barcelona, així com altres trasllats de diners a fi de pagar la gent de guerra al servei del rei a terres del Llenguadoc.¹⁵¹ La plana lleidatana es trobà entre 1586 i 1591 en estat de guerra permanent.¹⁵² L'abril del 1587 el lloctinent disposà una guarda des de la capital del Segrià formada per quinze cavalls lleugers i dotze arcabussers, amb els respectius comandaments —amb la demanda afegida a tots els oficials reials pel camí d'assistir el contingent en cas de necessitat—, i encara quatre mesos després un altre transport de moneda reial fou escortat també per vint soldats fortament armats. Durant la tardor d'aquell any, els moviments de la quadrilla del Minyó de Montellà prop d'Almacelles deixaren sense dormir el virrei: envià a Fraga —a on havia arribat la moneda reial— gent de la baronia de Bellpuig i de Cervera i Tàrrega, i recomanà als seus delegats que iniciessin el camí de Barcelona només si comptaven amb protecció suficient.¹⁵³ Els ministres reials procedents o enviats a Madrid requeriren també la protecció dels sometents locals en els seus viatges i el pas dels ambaixadors camí de la cort hagué d'ésser igualment protegit. A principis del 1589, el pas de l'ambaixador venecià, un regent napolità i el lloctinent de veedor general de les galeres reials, exigí fins i tot la creació d'una mena de convoi segur. Acompanyats els viatgers pel comissari Frederic Pol, el

¹⁴⁹ ACA, Cancelleria, 4760, f. 22.

¹⁵⁰ ACA, Cancelleria, 4755, f. 187; i 4756, s.f.

¹⁵¹ A finals del 1591, el virrei demanà al veguer de Girona la mobilització de tots els seus homes a fi d'escortar per la seva demarcació el pas de 44.000 ducats de moneda reial amb destí al Llenguadoc (ACA, Cancelleria, 4762, n.i.). El virrei ordena igualment a principis del 1592 que els oficials locals donin protecció a una tramesa de moneda feta per la ciutat de Barcelona a fi de comprar forments a l'Urgell (ACA, Cancelleria, 4762, n.i.).

¹⁵² Segons J. LLADONOSA, l'hivern del 1586 al 1587 no hi hagué poble ni poblet de les rodalies de Lleida, del Pla d'Urgell o les Garrigues que no hagués patit robatoris o *segrestos* (*El bandolerisme a la Catalunya occidental (1473-1616)*, Rafael Dalmau, Barcelona, 1972, pp. 37 i 41). X. TORRES assenyala la paral·lela divisió entre nyerros i cadells al mateix territori de la Catalunya occidental, en bona mesura com a conseqüència de la participació enfrontada dels seus protagonistes a la Guerra de la Ribagorça aragonesa (*Nyerros i cadells...*, pp. 32 i 87-98). A la Navarra de finals del Cinccents, continuaven marcats els antagonismes de la vella divisió entre agramontesos i beaumontesos, els primers fidels a la dinastia destronada dels Albret, dels quals Enric IV era autèntic hereu, fet que obligava els virreis a una política d'equilibri entre faccions (F. IDOATE, *Op. cit.*, p. 212).

¹⁵³ En cas contrari, el lloctinent recomanava fortificar-se a Lleida, a on enviaria contingents de la cavalleria lleugera amb base a Perpinyà (ACA, Cancelleria, 4759, f. 8; 4757, f. 240v; i 4756, n.i.). La tardor del 1587 el lloctinent Manrique de Lara confessava a l'alguatzer reial Pau Fluvià el fet que "la seguretat de la moneda nos té ab molt cuydado" (*Ídem*, 4758, n.i.). La primavera del 1591 el lloctinent ordenà la tramesa d'una esquadra de cavalls lleugers des de Perpinyà a Lleida a fi d'escortar les 90.000 lliures transportades des de la capital del Segrià a Barcelona (*Ídem*, 4760, ff. 187-187v). G. COLÁS i J.A. SALAS han analitzat el pas de moneda reial a través d'Aragó entre maig del 1579 i el 1587, període durant el qual comptabilitzen el pas de 974.440 ducats i 23 càrregues amb una quantitat indeterminada, dels quals 320.000 passaren només entre el maig i el setembre del 1587 (*Op. cit.*, p. 358).

lloctinent exigí als paers targarins que proporcionessin gent armada i de confiança a fi de netejar prèviament el camí de lladres.¹⁵⁴

Semblants mesures de protecció no responien a un criteri cerimonial, sinó d'autèntica necessitat. En primer lloc, per a aquells que eren enviats des de Barcelona a fi de fortificar enquestes o aplicar execucions, activitats que acabaren ben sovint en lluites armades al carrer: a principis del 1588, per exemple, un notari de Besalú i els seus deutes no dubtaren a atacar un comissari reial enviat a Esponellà, esquinçant-li el memorial de provisió de captura que portava contra diversos processats de regalia, quan intentava fer-ne lectura pública a la vila. El comissari fou llançat a terra, “donant-li genollades als pits, vituperant-lo de paraules iniuroses”.¹⁵⁵ Mesos més tard, un altre comissari reial facultat a actuar a la Seu d'Urgell en execució de diverses provisions i memorials encomanats per la reial tresoreria, fou atacat “ab spases tirades y ab pedres”. El comissari retingué el seu bastó d'oficial reial a la mà i cridà en nom del rei, el que no li valgué de res per evitar ésser greument ferit. Semblants agressions culminaren en l'assassinat de dos comissaris reials setmanes més tard a prop d'Agramunt.¹⁵⁶

Però, a més dels oficials enviats des de Barcelona, moltes de les agressions afectaren als batlles i veguers que encapçalaven l'administració reial arreu de Catalunya. La tardor del 1589 dos jurats i tres menestrals de Granollers —defensors de les mesures profilàctiques dictades pel Consell municipal— arribaren a les mans amb el batlle reial al crit de “visca la vila y visca lo morbo”.¹⁵⁷ Durant els convulsos anys a cavall del 1590, els processos de regalia instruïts a la Reial Audiència a conseqüència de “vàlida resistència” feta a oficials reials s'anaren acumulant de forma notable. L'estiu del 1592, per exemple, Francesc Ferran, el cavaller Miquel Prat, Francesc Ornós, el mercader Alonso Benites, Damià Peres, el blanquer Pere Joan Torrent i un pagès dit Nadal, foren regaliats en haver-se enfrontat al veguer don Pere de Peguera en plena Plaça del Mercadal de Vic “ab gran ímpetu d'espases tirades”, mantenint-lo assetjat durant unes hores dins una de les cases de la ciutat. Just un any abans, el lloctinent havia hagut de decretar la presa militar de la vila de Tàrraga per part dels homes de don Francesc de Cardona i sota la direcció del jutge reial misser Josep Mur, després que hagués estat assassinat el veguer targarí.¹⁵⁸

La cronologia de les agressions esmentades, ens presenta el bandolerisme com un fenomen sempre present al llarg del nostre període, encara que especialment virulent coincidint amb l'inici de les dificultats econòmiques. A finals d'abril del 1563, la Diputació parlava a la cort d'un país on “regne tanta mala gent que passen de centenars los lladres y mals hòmens que van per la terra”. La

¹⁵⁴ ACA, Cancelleria, 4759, f. 251; i 4762, f. 3v. Sobre els casos més cèlebres de robatoris de moneda, vegeu X. TORRES, *Els bandolers...*, p. 110.

¹⁵⁵ Quan el 1592 el comissari Llorenç Parera arribà a Argelers a fi d'aplicar lletres d'evocació de causa, fins a catorze vilatans s'ajuntaren al cementiri feren tancar les portes de la vila i l'atacaren, armats d'arcabussos, pedrenyals, espases, bastons i altres armes, a toc de campana i crits de via fora i “visca la vila” (ACA, Cancelleria, 4762, n.i.). Sobre els nombrosos atemptats perpetrats contra les autoritats reials, vegeu X. TORRES, *Els bandolers...*, p. 149.

¹⁵⁶ ACA, Cancelleria, 4759, f. 185v; i 4760, f. 49. Probablement a conseqüència d'aquests assassinats, la primavera del 1593 més de 25 persones es trobaven refugiades a les esglésies per escapar als processos de regalia declarats contra ells per la Reial Audiència (*Idem*, 4761, f. 236).

¹⁵⁷ ACA, Cancelleria, 4760, f. 153v. En tornar de Barcelona, el batlle Antoni Pasqual “li tiraren alguns fills de perdició esperant-lo a pas y acàs acordat en lo camí real” a conseqüència dels quals es trobava “perillós de morir” (AHCM, *Acords municipals*, Caixa 1, f. 63).

¹⁵⁸ ACA, Cancelleria, 4760, s.f.; i 4761, n.i.

seva gosadia els permetia organitzar veritable lleves per a “asoldadar gent y prometre sou a qui's vulle aquadrillar ab ells y debax de llur mando, per a matar, assassinar y robar y debastar la terra”. El volum de les quadrilles havia anat creixent fins al punt que els contingents de bandolers organitzaven veritables allotjaments paral·lels i es passejaven sense dificultat per llocs que passaven dels seixanta focs, sense que ningú s'atrevís a actuar oferir-los resistència.¹⁵⁹ Moltes poblacions catalanes prepararen la pròpia defensa contra aquestes partides, costejant petits contingents en els moments de major perill i fins i tot oferint-se a sufragar les despeses que els particulars patissin dels bandolers —com ara en el cas dels síndics de la batllia forana de Figueres—, sempre “que sien emperò de la universitat y fassen cos ab aquella y contribuescan realment y de fet en los talls y mals de dita universitat”.¹⁶⁰

Però tot i aquesta resposta local, ciutats com ara Barcelona no dubtaren el 1565 a justificar l'apel·lació a la monarquia a favor d'una actuació contra els bandolers en el fet que “per lleys de la terra, lo càrrech y obligatió de tenir lo present Principat en deguda pau y quietut y compliment de justítia toque y sie de sa magestat”.¹⁶¹ Afortunadament, però, l'arribada del nou lloctinent don Diego Hurtado de Mendoza (1564-1571) tingué efectes del tot balsàmics en la contenció del bandolerisme, amb un èxit força notable —i float fins i tot per la mateixa Diputació, encara que es fonamentà més en la repressió que en la col·laboració institucional— pel que feia a la pacificació del país. Els primers mesos del 1565 el mateix lloctinent avaluà entre 200 i 300 el nombre de bandolers i prometé posar pau fins al punt que es pogués anar “molt segurament y ab los diners en la mà”.¹⁶² Des del govern del príncep de Mèlito, les notícies sobre l'impacte del problema del bandolerisme es faran molt escadusseres fins aproximadament les Corts de Montsó del 1585, fet que contribueix a establir un paral·lelisme clar entre problemes d'ordre públic i conjuntura econòmica. La connexió del fenomen del desordre amb la celebració de Corts serà igualment percebuda pels mateixos protagonistes: per al lloctinent comte de Miranda, les llargues ocupacions a Montsó dels principals ministres reials de justícia i dels estaments “han donat ànimo als bandolers, lladres y altres facinerosos hòmens y malfactors”, de forma que l'abandonament del territori per part dels ordinaris havia permés als bandolers ensenyorir-se del país.¹⁶³

¹⁵⁹ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 780, f. 115.

¹⁶⁰ Els prohoms i síndics de la batllia s'havien aplegat al castell d'Avinyonet, on havien designat quatre comissaris cadascun dels quals encapçalaria a despeses de la universitat un contingent de 25 homes (AHPB, Jeroni Llop, *Plec d'escriptures soltes i fragments de manuals de diversos anys*, lligall 1, s.f.).

¹⁶¹ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-74, f. 99v.

¹⁶² ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 782, f. 11; i *Deliberacions*, 135, f. 228v. La lluna de mel entre virrei i estaments es posarà de manifest a principis del 1567, quan Barcelona demani explícitament al monarca la renovació del lloctinent, a qui s'atribueix un mèrit especial en la pacificació del país (AHCB, Consell de Cent, *Registre de lletres closes*, VI-58, f. 17v). L'enteniment d'aquest moment, però, no amaga l'existència de visions molt diferents sobre l'ordre públic entre Diputació i lloctinència. La política de dissimulació, a més, necessària en els moments —gairebé permanents durant aquelles dècades— de tensió institucional, obligava a evitar les acusacions de connivència o d'implicació amb els repressaliats.

¹⁶³ ACV, Calaix 57, núm. 35, s.f. En resposta, el lloctinent s'adreçà les primeres setmanes del 1586 a 91 universitats, tots els bisbes, Capítols, abats, comanadors i uns 80 senyors jurisdiccionalment exhortant-los a col·laborar en la lluita contra els bandolers (ACA, Cancelleria, 4755, ff. 56v-60; i 4756, ff. 77-78).

L'organització de la lluita contra el bandolerisme des de la lloctinència i els setges d'Arsèguel

L'hivern dels anys 1586 i 1587 el lloctinent Manrique de Lara emprengué, per tant, una segona onada sistemàtica d'actuacions contra lladres i bandolers. Els jutges de cort del Reial Consell —com veurem en detall més endavant— foren enviats a demarcacions concretes del país a fi de dirigir personalment l'actuació contra els bandolers, recollint proves i testimonis de les seves malifetes i organitzant les tasques de policia i persecució.¹⁶⁴ La multiplicació dels problemes, que hem vist prou manifesta en el cas de les agressions contra oficials reials, derivà la primavera del 1587 en el primer setge d'Arsèguel, episodi en el qual es fusionaren els problemes de frontera amb els d'ordre públic intern.¹⁶⁵ Dies després que el lloctinent alertés els veguers de frontera de la necessitat d'evitar l'entrada al Principat o aconseguir la captura de l'anomenat Minyó de Montellà —bandoler que en companyia de Barba fina i una setantena d'homes s'havia enfrontat en batalla campal a la quadrilla rival de Barber a Sant Esteve de Llitera—, ordenà al comissari Pau Fluvià el segrest del castell, lloc i terme d'Arsèguel, extrem de l'eix bandoler i fronterer que unia la plana lleidatana amb la terra cerdana. El Reial Consell determinà pel maig, a més, el segrest de les jurisdiccions damunt els llocs, viles i termes del Pla de Sentís i Benavent (del vescomte d'Erill), Sidamon, Artesa i Torres de Segre i Palau d'Aglesola (tots quatre de l'orde de Sant Joan), Rubió, Valldomar, Vilanova de Meià (del Capítol de la Seu), Cubelles i Linyola, així com de les jurisdiccions que els paers de Lleida compartien amb el monarca, el castell de Gimenells i la casa dels germans Valls al Poal.¹⁶⁶

En el cas d'Arsèguel, però, una cosa era decretar el segrestament del castell i una altra de ben diferent fer-lo efectiu. Sembla que a primers de juny Gabriel Rey no tingué dificultats per pendre'l en nom del sots-veguer del Pallars, encara que després marxà a la Seu d'Urgell i el deixà a càrrec de Baltasar Rimbau, a qui a Barcelona es considerava amic del Minyó de Montellà i del mateix Joanot Cadell, senyor d'Arsèguel.¹⁶⁷ Aquestes dificultats per controlar el castell portaren el lloctinent a la declaració d'un sometent general contra els seguidors d'en Cadell. Els jutges reials misser Francesc Ubach des de Puigcerdà i misser Josep Mur des de la Seu d'Urgell dirigiren

¹⁶⁴ Pel febrer del 1587, per exemple, el lloctinent envià misser Joan Castelló a Puigcerdà, Cerdanya i Baridà a fi de posar remei a les “controvèrties entre diverses parts tant graves que d'elles fins aí han resultat diversos robos y morts de moltes persones”, mirant de “compóndrer y posar pau, quietut y concòrdia entre totes les parsialitats que són entre los de dita terra” (ACA, Cancelleria, 4757, f. 213).

¹⁶⁵ Una narració local dels fets al *Dietari de la fidelíssima...*, p. 77. Sobre el “bandolerisme” de frontera i la contesa entre els Cadell i els Banyuls, vegeu l'aportació recent de C. BOURRET, *Les Pyrénées Centrales...*, pp. 95-99.

¹⁶⁶ ACA, Cancelleria, 4755, ff. 250v i 268-269.

¹⁶⁷ “Aver-hi deixat al dit Rimbau ab soldats [afirmà el lloctinent]és estat comanar-lo al mateix Joan Cadell y bandolers de la quadrilla del Minyó de Montellà, perquè en lo esdevenidor debaix de nom de seqüestre real continuen de tenir allí sa reculleta los bandolers y facinerosos hòmens” (ACA, Cancelleria, 4757, ff. 269v-270). El 1538-1539 trobem Joanot Cadell al servei dels Oliver de Boteller actuant primer contra els díscols habitants del vescomtat de Castellbò i fugit més tard al Llenguadoc després d'assassinar el veguer del bisbe d'Urgell, mentre la règia cort ocupava per primera vegada els castells de Bellver i Arsèguel (A. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, pp. 390, 404 i 406). Galcaren Cadell fou acusat el 1581 de demanar l'entrada de més de 300 “urgonaus” a Cerdanya (*Dietari de la fidelíssima...*, p. 53). Un any abans, però, Joan Cadell exercia l'ofici de veguer reial a Vilafranca de Conflent. Sobre la seva rivalitat amb els Banyuls, senyor de Nyer al llarg del Cinccents, origen de les bandositats de nyeros i cadells, vegeu X. TORRES, *Nyerros i cadells...*, pp. 64-66, 67 i 72. Convé assenyalar el canvi de fortuna d'un i altre: si vers 1580, Joan Cadell servia el rei i Tomàs de Banyuls era fora de la llei, deu anys més tard els papers havien estat del tot canviats, mercès a la tria de bàndols feta a les revoltes de la Ribagorça. En una i altra data, els perseguits veuran assetjats els seus castells, mentre reben el suport de “francesos luterans”, amb el consegüent reforçament de les mesures repressives reials.

l'organització efectiva del setge —per a la qual el lloctinent requerí tropes locals als ordinaris de Ribes de Freser, Agramunt, Vic, Manresa, Cardona, Talam, Ripoll i Berga—, mentre el governador dels Comtats arribava a les portes del castell i el de Catalunya dirigia el subministrament des de Berga. A mitjans de desembre —enmig, doncs, de les penalitats de l'hivern— s'aconseguí recloure el Minyó de Montellà amb la seva quadrilla. El famós bandoler —a qui s'acusà del robatori de 40.000 lliures de l'orde de Sant Joan a Sidamon— morí pocs dies després en una escaramussa entre assetjadors i assetjats prop del castell.¹⁶⁸ Però, totes les diligències preses no evitaren la fugida de Joanot Cadell.¹⁶⁹

El convenciment que la lenta resposta puntual dels sometents a les agressions dels bandolers no aportava una solució adequada a la qüestió, portà els virreis de finals de segle i en especial Manrique de Lara (1586-1591) —a més d'enviar amb freqüència els jutges de cort fora de Barcelona per dirigir l'encaçament dels bandolers— a projectar l'organització de sometents generals (dels quals en parlarem més endavant) i a l'intent de constituir contingents de policia de naturalesa permanent.¹⁷⁰ A principis del 1589, Manrique de Lara proposà a les ciutats i viles de Lleida, Balaguer, Cervera, Tàrraga i Agramunt —àrea clau en la manifestació del conflicte ribagorçà i les bandositats pirinenques— la constitució d'un cos permanent de vigilància format per soldats de peu i cavall, sufragat per totes elles “conforme a ses forces serà possible”.¹⁷¹ El substrat de desconfiança envers les jurisdiccions ordinàries de la terra, continuà ben viu entre els lloctinents: el mateix Manrique de Lara i el seu successor, el mestre de Montesa (1591-1592) abonaren l'opinió que llur negligència, dissimulació i tolerància constituïen “una de les causes principals per les quals se cometen los dits delictes”.¹⁷² Per això, durant tota la dècada final del Cinccents els lloctinents recordaren periòdicament a tots els veguers del país l'obligació d'actuar “sense acceptió de persones” i de no tolerar cap mena de negligència dels seus oficials subordinats en el manteniment de l'ordre.¹⁷³

Els lloctinents catalans de la darrera dècada del segle, però, no dubtaven que molts dels homes fora de llei gaudien a més de suport voluntari o forçat damunt del terreny i per això actuaren a

¹⁶⁸ El mateix any del robatori a Sidamon, el Minyó de Montellà i la seva quadrilla (més ben dit, hauriem de parlar d'exèrcit) de 200 homes s'havien afegit a la de Lluís Valls per atacar conjuntament la vila ribagorçana de Graus: el saqueig els reportà altres 40.000 ducats (M. PIDAL, *Historia de las alteraciones de Aragón en el reinado de Felipe II*, Imprenta de J. Martín Alegría, 1862-1863, I, pp. 181-184). Durant el setge, el lloctinent Manrique de Lara ordenà el segellat de la frontera amb França per tal d'evitar l'arribada de possibles socors i ordenà que el setge no fos llevat fins a la captura de tots els foragitats de pau i treva recollits al castell, especialment del seu capítost Joanot Cadell (ACA, Cancelleria, 4758, n.i.).

¹⁶⁹ Els procediments de l'Audiència contra Cadell continuaren a principis del 1589, quan el tribunal ordenà l'execució dels béns del cabdill per valor de 3.400 lliures en càstig a la seva resistència al setge d'Arsèguel, acció per a la qual calgué demanar el suport del veguer i els cònsols de Puigcerdà (ACA, Cancelleria, 4759, f. 237; i 4760, s.f.).

¹⁷⁰ Sobre la inferioritat numèrica d'aquests sometents respecte als escamots bandolers, X. TORRES aporta l'exemple de la vegueria de Vilafranca de Conflent, on havien estat assignats 25 homes al sometent, mentre un sol senyor bandoler com ara Tomàs de Banyuls podia aglutinar a la dècada del 1580 fins a 700 homes (*Els bandolers...*, p. 166).

¹⁷¹ Fòrmula que no suposava l'eliminació sinó un complement dels sometents tradicionals (ACA, Cancelleria, 4758, n.i.).

¹⁷² ACA, Cancelleria, 4760, f. 133.

¹⁷³ Trobem aquests continguts a circulars enviades, l'abril del 1591, el juliol i el novembre del 1592, el novembre del 1593, el setembre del 1595 o el juliol del 1597 (ACA, Cancelleria, 4760, f. 158; 4762, n.i.; 4763, n.i.; 4766, f. 147; 4765, f. 114; 4767, f. 211v). Quan arriben a Barcelona notícies concretes de negligència els lloctinents no dubtaran a recriminar als veguers reials la seva inoperància, com ara en el cas del virrei duc de Feria la tardor del 1598 esperonant en dos missives els de Puigcerdà i Girona (*Idem*, 4768, f. 124v; i 4769, f. 124).

consciència contra les fautories. Durant les Corts de Montsó del 1585, els braços s'encarregaren de posar-hi el contrapunt, recordant que a Catalunya existien “moltes cases solitàries y altres llocs de molts poch veyns” per als quals era impossible repel·lir la presència de les partides de bandolers i que, per tant, els seus habitants no podien ésser considerats fautors, portats a Barcelona i compostats “de manera que ab aquestos procehiments se han tret molts diners per a la thesoreria general”.¹⁷⁴ Tot i aquests inconvenients en l'acció contra els fautors, sembla certa l'afirmació del virrei Manrique de Lara (1588) que les quadrilles de lladres i facinersos difícilment haurien pogut sustentar-se sense amics que els donessin avís dels procediments de justícia i els proveïssin de menjar i beure, de sabates i vestit, pòlvora, pilotes i altres municions necessàries per a les seves accions.

Tot i els mitjans esmerçats per la lloctinència, el cert és que amb posterioritat a la pesta del 1589 i durant els anys següents les bandositats pirinenques prengueren un nou gir virulent que esclatà en el segon setge d'Arsèguel. L'estiu del 1591 el mateix virrei xifrà en prop d'un centenar el nombre d'aquadrillats només a la vegueria de Conflent, contra els quals el veguer rebé l'ordre d'actuar amb “gent amiga de la pau y enemiga de lladres y neutral, o que no sia descaradament de bando y de parcialitat”.¹⁷⁵ A les vies de ponent la indefensió dels caminants era total fins al punt que per les mateixes dates els ambaixadors enviats per la Diputació a la cort optaren per desviar la seva ruta “per no encontrar ab los bandolers de que tota esta terra està plena, que és la major llàstima del món”.¹⁷⁶ Coincidint amb el moment culminant de les alteracions aragoneses i amb la major tensió amb la Diputació, el lloctinent mestre de Montesa optà el maig del 1591 per l'organització de tropes reials per a la persecució dels lladres per tot el país sota el comandament de don Francesc Cardona, qui en poques setmanes aplegà més de cent homes i es posà en camí amb cartes virregnals de presentació per a les principals universitats del nord i de ponent. El contingent fou finançat amb quatre mil lliures procedents de les llistes d'extracció de diputats celebrades el 1590 i en arribar l'agost —després de dos mesos de servei— fou llicenciada la meitat de la tropa.

El mateix o un altre contingent del mateix tamany era sota el comandament del governador don Enric de Cardona durant les darreres setmanes del 1591 i les primeres de l'any següent, igualment amb la comesa específica de perseguir malfactors.¹⁷⁷ Durant aquells anys, el paper dels governadors del Principat i els Comtats esdevingué prou important en el comandament d'aquests contingents armats. La primavera del 1592 la tropa permanent citada fou bé substituïda bé reforçada amb la intervenció de la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà destacada a finals d'abril a terres urgellenques per tal de trencar una dinàmica de por i violència que impedia als pagesos ni tan sols anar als camps a fer la collita. Durant els mesos de tardor, el mateix

¹⁷⁴ Els estaments demanaren sense èxit que no es pogués acusar de fautoria als habitants de cases solitàries o de llocs de menys de vint cases “si no constàs plenament que en altres coses fossen estats fautors” (AHCB, Consell de Cent, Corts, XVI-74, ff. 568, 619v, 625v i 638). Sobre les acusacions indiscriminades de fautoria durant la lloctinència de Manrique de Lara, vegeu E. BELENGUER, *La Corona de Aragón...*, p. 27).

¹⁷⁵ ACA, Cancelleria, 4760, n.i.; i 4762, n.i. Al Rosselló el descontrol dels camins era tal que dos canonges es negaren a fer el camí entre Elna i Tuïr “que primerament no se obligàs lo Capítol a pagar lo rescate si per algun contratemps fossen fets presoners per los lladres” (BMP, ms. 82, f. 392).

¹⁷⁶ ACA, Generalitat, V 243, s.f.

¹⁷⁷ ACA, Cancelleria, 4760, n.i. i f. 217v; 4761, n.i.; i 4762, n.i.

governador don Enric de Cardona encapçalà a l'Urgell i el Pallars cent homes aplegats com a conseqüència de la publicació d'un sometent general.¹⁷⁸

La tardor d'aquell 1592 el nou governador dels Comtats don Joan de Queralt, rebé l'ordre de recórrer el Rosselló i la Cerdanya "en companyia de cent hòmens ben armats" contra "bandolers y lladres". El lloctinent s'encarregà de demanar-ne el suport a les seves accions al Baridà per part del bisbe i el Capítol d'Urgell, el veguer de la Seu i els còsols i síndics de Cerdanya. Les notícies sobre els moviments de Joan Cadell a terres foixenques s'havien fet cada dia més preocupants, amb la sospita cerdana que era a Tarascó "y que tractava ab alguns francesos heretges de entrar en Cerdanya a efecte de pèndrer aquexa vila". Les bases per al segon setge d'Arsèguel eren posades.¹⁷⁹

A mitjans de setembre el lloctinent encarregà la seva preparació al mateix Queralt, al magistrat misser Josep Mur i al capità Jeroni Argensola "cavaller famós y antich en las guerras de Flandres", qui conduí cent soldats desembarcats a Barcelona per l'esquadra de galeres de Sicília.¹⁸⁰ Els alts oficials reials demanaren tropes a les principals universitats convocades ja cinc anys abans "pràctichs de les armes y ben armats", fent tall entre tots els ciutadans per tal de finançar-les. En el cas de Vic, les requisicions foren només parcialment ateses amb vint-i-sis soldats —per "ésser la més gent d'esta ciutat pobre y mal armada"—, un contingent que encara no havia abandonat la capital osonenca el 30 de desembre del 1592.¹⁸¹

El finançament del setge, per tant, anà repartit entre les universitats d'una àmplia franja pirinenca i prepirinenca i la hisenda reial. A primers d'octubre s'organitzaren els primers pagaments (2.400 lliures) per part de la tresoreria, així com la tramesa de pòlvora, plom, metxa i altres municions. Els assetjadors foren reforçats a la Seu d'Urgell amb l'arribada de companyies enviades per don Alonso de Vargas, comandant en cap de les tropes reials d'ocupació estacionades a l'Aragó.¹⁸² El comandament de les operacions passà de mà a mà: només durant el mes d'octubre fou ocupat successivament per Pau Fluvià, Jeroni Argensola i Pere Cardona, cridats successivament a Barcelona per retre-hi comptes.¹⁸³ Aquesta manca de direcció explicaria el fracàs del setge amb la fugida a Andorra i França dels partidaris de Joan Cadell a finals del 1592 i la seva tornada amb el desglaç primaveral. Encara l'estiu del 1593 el lloctinent recriminà al prior dels dominics de la Seu d'Urgell l'acolliment a sagrat de "gent inquieta y perturbadora de la pau y quietut pública", persones de parcialitat, enemics del rei "y que donen y reben avisos de França". La pertinaça resistència d'alguns dels partidaris de Joan Cadell portà aleshores a l'organització d'un nou setge del castell de Mosset per part del governador dels Comtats don Joan de Queralt.¹⁸⁴

¹⁷⁸ Amb crues instruccions virregnals de capturar els malfactors, jutjar-los amb els seus assessors, torturar-los si s'escau i executar-los "devant llurs cases o de sos pares", tot seguint les disposicions d'una pragmàtica del 1565. Així mateix, Cardona fou facultat per tal d'enderrocar qualsevol casa o castell o es fessin forts els malfactors encalçats (ACA, Cancelleria, 4761, ff. 220-221v).

¹⁷⁹ ACA, Cancelleria, 4759, n.i.; i 4761, n.i.

¹⁸⁰ Una narració dels fets del segon setge a *Dietari de la fidelíssima...*, p. 61.

¹⁸¹ ACA, Cancelleria, 4759, n.i.; i 4760, n.i. Per al cas de Vic vegeu AHMV, *Llibres d'acords*, 9, f. 290; i Correspondència, *Cartes rebudes*, 4, s.f.; i *Cartes trameses*, 5, ff. 105 i 106-106v. Per part de les universitats de ponent sembla haver existit una major col·laboració, que el lloctinent agrairà en els casos de Balaguer i Lleida (ACA, Cancelleria, 4761, n.i.).

¹⁸² ACA, Cancelleria, 4761, n.i.; i 4762, n.i.

¹⁸³ La defenestració del segon el portà fins i tot a l'empresonament al llarg de sis mesos com a conseqüència del fracàs del setge (E. BELENGUER, "Un balance de las relaciones...", p. 103).

¹⁸⁴ ACA, Cancelleria, 4762, n.i.; i 4763, n.i.

Com en el cas de Joan Granollers i els seus —dels qui parlarem més endavant—, la figura de Joan Cadell fou rehabilitada pel nou monarca en cloure les Corts de Barcelona del 1599. Tot i el caire irreversible de l'enderrocament del castell, Felip III ordenà una revocació de l'orde que l'havia fet efectiu. Així mateix, alçà la declaració de lloament de cort feta contra ell i els seus béns, atorgant-li guiatge d'estada a tot el país amb l'única excepció de la vegueria cerdana. La seva parcial rehabilitació suposà també la desaparició d'un bastió de resistència i comunicació transfronterera. La seva persecució i la parcial rehabilitació constituïren un nou pas en la consolidació d'una frontera hispànica als Pirineus. Encara que no hagin estat ben bé esbrinades les arrels més profundes i les fosques motivacions dels bàndols a la Catalunya de finals del Cinccents, mou a reflexió l'exacta coincidència cronològica entre la defenestració i rehabilitació de Joan Granollers al capdavant de la Diputació del General i la de Joan Cadell.

La política virregnal envers el bandolerisme —de la qual hem analitzat els aspectes repressius més convencionals— deixà igualment controvertits camins de retorn. Molts dels lladres i bandolers recuperaren la gràcia reial enrolant-se als exèrcits de la monarquia i deixant la pell als camps de batalla europeus en servei de la dinastia. El 1573, la Diputació catalana vetllà per l'allistament dels fora de la llei rebutjats fora de les fronteres del Principat a les llevs reials fetes aleshores a Aragó, oferint-los immunitat a l'hora de travessar el país i embarcar-se. A Catalunya algunes de les llevs de companyies organitzades al país donaran peu a veritables negociacions entre quadrilles senceres i capitans encarregats de l'arborament.¹⁸⁵ La concessió de perdons selectius amb la finalitat de recolzar temporalment una o altra bandositat, d'acord amb els interessos conjunturals de la monarquia, constituí una pràctica freqüent a finals de segle. Així, en plena ofensiva contra Joan Cadell l'estiu del 1593 el monarca no dubtà a atorgar remissió i perdó general de tots els delictes a favor de Tomàs de Banyuls, capitost dels nyerros.

Ordre públic i hisenda reial: les composicions i els nomenaments "per eixir de mal"

Les principals denúncies dels estaments contra la política reial de punició dels malfactors van fer referència a la remissió de tota mena de condemnes —incloses les de mort, com ara la de Joan Folcràs la tardor del 1594, que costà 300 lliures— a canvi de composicions. Una tendència de la qual es responsabilitzà a la regència de la tresoreria i que significà sovint avantposar els interessos hisendístics de la monarquia a la pau de la terra.¹⁸⁶ La Diputació aconseguí igualment fer-se amb una part del pastís a través de les anomenades avaries de les composicions, fixades per la lloctinència a finals del Cinccents en quatre sous per lliura, de les quals tres anaven a la hisenda de

¹⁸⁵ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 789, f. 234. L'abril del 1591, per exemple, el rei donà llicència a l'alferes Jaume Bordoll per tal de negociar a Balaguer "ab algunes persones que estan en mal y són publicades per enemigues de sa magestat, y assenyaldament ab lo Balle de Alòs y altres de sa quadrilla", per tal de persuadir-los de l'obtenció del perdó a canvi del seu servei militar a terres franceses o italianes (ACA, Cancelleria, 4760, f. 152).

¹⁸⁶ J.L. BETRÁN i A. ESPINO han estudiat la generalització de les remissions pel que fa al tribunal del veguer de Barcelona i han presentat una taula de tarifes de remissió de penes a partir de l'estudi de 1.150 casos bàsicament de concubinat, adulteri, prostitució, joc, armes, agressions i tavernes: arriben a la conclusió que el tribunal del veguer sobreviu econòmicament només gràcies a les remissions que aplica ("Justicia y criminalidad en la Barcelona del siglo XVI", a 1490: *en el umbral de la modernidad...*, pp. 747-749). N. SALES ha assenyalat també el recurs constant dels tribunals baronials i reials a l'aplicació de composicions, amb la refinada conversió de la pràctica penal en una mena de complement de les necessitats imperials (*Els segles de la decadència...*, pp. 172-175).

la Diputació i l'altra a l'escrivà encarregat, que sumava a aquelles encara altres quantitats, creixents en funció de la categoria social del beneficiari de la remissió.¹⁸⁷ Algunes d'aquestes remissions, semblen poder-se relacionar amb el desbrossament del camí per a la celebració en pau de les Corts: així, al llarg dels tres mesos anteriors a la celebració de la reunió del 1599, trobem diverses remissions de senyors bandolers com ara Bernat de Guimerà, senyor de Ciutadilla, o el perdó atorgat a dos cavallers vigatans de les nissagues Vila i Prats, els quals havien estat "guardant-se i retirats ab una sglésia sis o set anys".¹⁸⁸

L'element més polèmic d'aquestes remissions fou el seu ús habitual com a recompensa. L'estiu del 1569 Barcelona lamentà a la cort la "multitud de concessions fa dit loctinent als qui prenen alguns lladres de pas y mals hòmens o delats de poder nomenar per remetre dit loctinent general qualsevol delinqüents". Semblants remissions, dites "per exir de mal", constituïen una xacra lamentable, arribant-se a l'abús de demanar-les per a casos d'assassinat encara no comesos.¹⁸⁹ Aquesta mena de remissions foren especialment freqüents durant el període àlgid de la violència de bàndol, entre 1585 i 1595, emprades com a recompensa per als captors de lladres i bandolers, amb el consegüent estalvi per a la hisenda reial. El 1585 el lloctinent comte de Miranda —i en repetides ocasions els seus successors— oferiren una recompensa pels bandolers cridats de cent lliures en cas dels caps de quadrilla "o ultra se li remetrien dos persones". L'entrega d'un bandoler cap de quadrilla seria compensada amb la remissió de dos condemnats afins al denunciant, una estratègia per accentuar les lluites entre grups rivals.¹⁹⁰ Aquest propòsit de divisió interna al si de les quadrilles de malfactors i entre escamots enfrontats fou defensat pel lloctinent Manrique de Lara perquè "uns lladres façen traytió als altres".¹⁹¹

Ben aviat aquestes nominacions per eixir de mal es convertiren en objecte de compra-venda, sempre en benefici dels més poderosos i de la desnodrida hisenda reial a Catalunya. Els inculpats que disposaven dels mitjans patrimonials suficients es posaven en contacte amb els caçadors de recompenses i els captors de lladres i bandolers en general per tal d'acordar un preu per la seva designació. La lloctinència no trigà a estimular aquest mercadeig emprant la cessió d'aquesta facultat de remissió com a mercè econòmica: l'estiu del 1591, per exemple, la vídua d'un dels homes morts a Oliana víctima de la violència faccional rebé en compensació la capacitat de nomenar per eixir de mal fins a sis persones "per a poder remediari ses necessitats y per ajuda de

¹⁸⁷ ACA, Cancelleria, 4765, n.i.; i 4321, ff. 6 i 115v.

¹⁸⁸ ACA, Cancelleria, 4878, ff. 75v-76v i 77v. Durant les dues primeres setmanes de juliol trobem remissions diverses a favor de Joan de Llupià, Dídac, Cristòfol i Jeroni Bruniquer, don Lluís de Cruïlles, don Francesc d'Ardena, o el guiatge de Ferran d'Armengol, senyor de Rocafort de Queralt, "*de todos los delictos hasta el dia presente cometidos*" (*Ídem*, 4881, ff. 44 i 290v; i 4884, ff. 32 i 149).

¹⁸⁹ "Ab dites concessions, se nomenen y remetien casos encara no perpetrats, y ab dita sperança se fan y seguexen homicidis com és lo d'en Dalmau, argenter, inculpat de la mort d'en Roure, y après nomenat per qui tenia facultat de nomenar, molt abans que's seguis la mort del dit Roure" (AHCB, Consell de Cent, *Registre de lletres closes*, VI-58, ff. 144-150).

¹⁹⁰ ACA, Cancelleria, 4713, f. 109. El 1586, amb ocasió de la captura del monjo montserratí fra Guillem Donat, s'arribaren a pagar fins a 200 lliures per l'entrega de determinats caps de quadrilla i concedir remissions de fins a quatre persones per la captura d'una de sola (*Ídem*, 4714, f. 73).

¹⁹¹ "Convé en gran manera que los lladres los uns no puguem fiar dels altres, perquè així no's conservaran en quadrilles" (ACA, Cancelleria, 4755, f. 216). Els combats enfre faccions reportaran alguns èxits a la governació virregnal, com ara en el cas de Joan del Cassó, dit lo infant del Capcir, Ramon Veziar, dit lo Trias fill de la gavatxa, i Esteve de Totxo, perdonats la primavera del 1593 en portar a Barcelona el cap de Felip de Queralt, un dels partidaris de Joan Cadell fugit d'Arsèguel (*Ídem*, 4718, s.f.).

casar sa filla”.¹⁹² Fins i tot, durant els anys finals del segle, la capacitat de nomenar persones per eixir de mal sembla haver anat substituint l’entrega de recompenses econòmiques.¹⁹³ Semblant política virregnal, ratificada encara per noves crides i recompenses el 1599 i 1600, denota finalment l’assumpció de la pròpia incapacitat en la lluita contra la violència generalitzada, així com l’afany per estendre a tots els aspectes de la seva governació el deler recaptatori o, si més no, l’estalvi de les despeses generades per un sistema de recompenses.

Capítol a part mereix, en la misma línia esmentada, la política —segons sembla impulsada sobretot pel regent la tresoreria misser Puig— de generalització de composicions en substitució de tota mena de condemnes, incloses les de mort. En aquest punt, l’administració reial a Catalunya no féu sinó tornar la pilota als mateixos bandolers o enemics francesos jugant el seu mateix joc. Així, Perpinyà lamentà el 1585 el fet que els seus vilatans fossin objecte de freqüents segrestos com a resultat d’incursions fetes des del Llenguadoc, i obligats a fer-se rescatar “com si fossen detenguts per catius en terra de moros”. A Ponent, durant la contesa ribagorçana, trobem també la pràctica de segrestos i la demanda d’elevadíssimes composicions o rescats com a mitjà per al finançament de les quadrilles en lluita. La tardor del 1588, per exemple, la quadrilla de Miquel Barber segrestà a Almenar el batlle i tres persones principals, demanant-hi mil ducats, i a Almacelles altres vuit “hòmens honrats”, pel retorn dels quals a les seves llars demanaren dos mil lliures.¹⁹⁴ Durant les Corts de Montsó del 1585 els braços insistiren en el fet que la necessitat d’extirpar l’acció dels malfactors i d’evitar que mantinguessin l’esperança d’una composició redemptora, obligava a excloure de qualsevol oferta de composició tots els inculpats de robatoris als camins, incendiariis de cases, pallers i altres propietats, als matadors de bestiar gros o menut, als assassins i als qui tallessin o destruïssin deliberadament vinyes o arbres de qualsevol mena. Encara que el rei acceptà sense rèplica la petició —que quallà definitivament en el capítol novè de l’estampació del 1586—, no sembla però que fos respectada posteriorment.¹⁹⁵ A les Corts del 1599 foren presentats com a greuge particular diversos casos de composició d’assassins per les autoritats reials.¹⁹⁶

¹⁹² El seu marit havia estat enviat pel tresorer misser Puig per tal d’inquirir i fortificar processos contra bandolers i aquells mateixos l’havien assassinat durant el viatge (ACA, Cancelleria, 4716, f. 163; i 4717, f. 197v.).

¹⁹³ A principis del 1595, el lloctinent oferí la capacitat de nomenar una persona per eixir de mal a qui descobris l’autor de l’assassinat del carceller inquisitorial a Barcelona, “encara que sie pres y publicat per enemich de sa magestat”, i encara fins a deu persones a aquell o aquells que l’entreguessin (ACA, Cancelleria, 4720, s.f.).

¹⁹⁴ ACP, *Llibre vert major*, 112 EDT 1, ff. 352-355; i ACA, Cancelleria, 4759, n.i.

¹⁹⁵ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, ff. 541 i 617v.

¹⁹⁶ Un dels casos afectà el mateix regent la tresoreria misser Puig, acusat d’haver instat la remissió dels assassins d’una criada de misser Llorenç Brugarol a canvi del pagament de diversos centenars de lliures. Els dos assassins, un cop obtinguda la remissió havien tornat “a fer beffes a dit Brugarol y sercar ocasió per matar-lo y acabar lur intent”, fet que havia obligat el doctor a “aquadrillar-se ab molt grans gastos y desatents” (ACA, Generalitat, 1099, ff. 891 i 906-907).

Capítol 6

El govern de Felip II a Catalunya i les reformes del Reial Consell

El redreç de la Reial Audiència a les Corts del darrer terç del Cinccents

Durant el regnat de Felip II la Reial Audiència catalana arribà a la seva majoria d'edat. Esdevingué l'autèntic nucli dur de l'administració reial al país, en el seu doble vessant —no exempt de contradiccions— de suprem tribunal de justícia i de consell assessor del lloctinent.¹ Els tribunals suprems dels diferents regnes de la Corona d'Aragó havien estat creats en Corts o bé per via de pragmàtica al llarg del segle i foren progressivament reorganitzats per tal de millorar-ne el funcionament i extrendre'n les competències.² La seva creació a Catalunya derivà d'un seguit de

¹ Per a una síntesi recent del desenvolupament modern de la Reial Audiència a Catalunya, vegeu P. MOLAS, "La Reial Audiència organitzada per les Corts", a *Catalunya i la Casa...*, pp. 95-106 i la seva darrera reavaluació a "Nueva luz sobre Consejos y Audiencias", *Congreso Internacional. Las sociedades ibéricas...*, II, pp. 97-110. Els paràgrafs següents es basen en aquesta panoràmica històrica. A.M. HESPANHA assenyala el fet que l'estructura de consell era un suport adequat a la decisió judicial, en garantir teòricament l'expressió de tots els punts de vista i en respectar la naturalesa argumentativa del procés jurídic de decisió; en canvi, es mostrava pesat per a l'administració activa "*que exigía prontitud e inequívocidad en la decisión, características éstas típicas de órganos individuales, pero no de consejos, acéfalos, de constitución heterogénea y llenos de rivalidades personales y estatutarias*" (*Op. cit.*, p. 223). Aquest caràcter consultiu del lloctinent, però, no fou sempre ben rebut per els altres cossos institucionals catalans, delerosos de mantenir una relació directa amb el virrei sense intermediacions: l'estiu del 1588, per exemple, "los consellers anaren a fer certa embaxada al virrey, y perque trobaren a sa mà dreta certs doctors del Reial Consell se li posaren a la mà dreta davant dits doctors, y jatsie que lo virrey los digué passassen a l'altre mà, no u feren" (CMC, I, p. 200).

² Concretament, a Aragó el 1493, València el 1506, Sardènia el 1564 i Mallorca el 1571. Per a un estudi monogràfic sobre la seva creació a Mallorca, vegeu J. JUAN, "La instauració de la Reial Audiència"; i *El sistema de gobierno...*, pp. 215-244. Sobre els models institucionals en els quals s'inspirà la seva introducció a Sardènia, vegeu B. ANATRA, "Corona d'Aragona e Sardegna nella prima Età Moderna", a *La Corona de Aragón y el Mediterráneo. Siglos XV-XVI*, Institución Fernando el Católico, Saragossa, 1997, pp. 411-418; i F. MANCONI, "De no poderse desmembrar la Corona de Aragón: Sardènia i Països Catalans, un vincle de quatre segles", a *IV Congrés d'Història Moderna...*, 18-II (1998), p. 187, qui assenyala el fet que es faci des de Barcelona i "*como la tenía aquella ciudad de Barcelona y Principado de Cataluña*". Aquestes darreres implantacions, coincidiren en el temps amb la reforma el 1566 dins la Corona de Castella de les audiències de Galícia, Sevilla i Canàries, orientada a la "*regionalización*" a través d'un augment de les seves competències i autonomia (J.L. de las HERAS, *Op. cit.*, p. 73). Una panoràmica comparada de l'evolució de les Audiències de la Corona d'Aragó al llarg del Cinccents a T. CANET, "Los tribunales supremos de justicia: audiencias y chancillerías reales", a *Congreso Internacional Felipe II...*, III, pp. 566-582, amb la constatació que l'estudi de les *Chancillerías* castellanés és molt més desenvolupat. L'assentament dels tribunals, a parer seu, caminà en una doble direcció d'enfortiment: ampliació i especialització jurisdiccional i pes creixent com a govern dels lletrats aprop del virrei (*Ídem*, pp. 596-597). Per a J.L. PALOS el doble objectiu seria diferent: "*sustituir la tradicional*

constitucions aprovades al llarg dels segles XIII i XIV, a través de les quals l'administració de la justícia es delimità entorn del rei i el seu lloctinent general, però la seva formalització es retardà fins el 1493, data en la qual s'estatuí un tribunal format per vuit juristes catalans auxiliats per altres dos magistrats, dits jutges de cort, encarregats dels afers criminals.³ Damunt aquesta planta inicial, la legislació de Corts dels darrers anys de Ferran II depurà alguns elements del funcionament de la institució, com ara la forma de jurament dels magistrats (1503) o el secret de les votacions (1510). El 1512 s'emprengué una important reorganització a través de la qual el tribunal augmentà a dotze els seus membres i es dividí en dues sales, presidides respectivament pel canceller i el regent la cancelleria.⁴

Durant el regnat de Carles I la planta de l'Audiència romangué bàsicament inalterada, encara que continuà l'afinament legislatiu, incorporant nous elements a l'examen d'ingrés dels magistrats, la prohibició de rebutjar l'ofici, es fixà —infructuosament, però— la seu del tribunal al Palau reial de Barcelona, es redreçà l'arxiu, s'atengué a una simplificació en la resolució de les suplicacions, s'establiren limitacions de parentiu entre els jutges i es prengué la iniciativa de fer publicar regularment —proposta que suposà tanmateix un absolut fracàs— les decisions de l'alt tribunal en matèria civil. Les principals característiques de l'Audiència catalana dels Àustries, però, es deuen als temps de Felip II. Un monarca preocupat per afermar el seu poder i la seva jurisdicció al país, havia de dotar-se lògicament d'un instrument més eficaç i capacitat per respondre als atacs a l'autoritat que hem vist tan freqüents. Per això, tant a Catalunya com a Aragó i València, la principal novetat es concretà en la creació d'una tercera sala per als afers criminals. Al nostre país, la formaren, sota la presidència del regent la cancelleria, vuit jutges que el rei es comprometé a nomenar en acabar les Corts del 1563-1564 —les primeres del regnat—, entre juristes catalans de bona vida i fama, en companyia dels dos jutges de cort prèviament existents.⁵

influencia aristocrática en las tareas de gobierno por la de los juristas de extracción social media y agilizar el funcionamiento de la administración real en condiciones de competir con una instituciones y tradiciones políticas locales fuertemente arraigadas ("La Audiencia de Cataluña en la época de Felipe II: la fuerza y la debilidad del rey", *Congreso Internacional Felipe II...*, III, p. 618). Recentment, E. SERRA ha interpretat les reformes de l'Audiència durant les Corts del 1563-1564 i 1585 en dos vessants clau: la pressió sòcio-econòmica que demanava un sistema judicial més professionalitzat, més àgil i més preparat per a les causes civils; i l'increment de la conflictivitat social i política, que imposava un reforçament de la justícia criminal: des d'aquest punt de vista, les reformes haurien partit d'una necessitat social i no només de la iniciativa reial ("Constitucions i Redreç...", pp. 170-172).

³ J.L. PALOS creu que cal accentuar els lligams entre el desenvolupament de la Reial Audiència catalana i un programa general de creació de tribunals territorials de la Monarquia (Valladolid, Galícia, Granada, Aragó i València), més que no pas com a evolució pròpia de l'antic Consell Reial ("¿El Estado contra Cataluña?...?", p. 145), segons la visió de V. FERRO per a qui constitueix el punt d'arribada d'una evolució baixmedieval fortament impulsada en temps del Cerimoniós (*Op. cit.*). Si fessim cas de les recomanacions del primer, el cas català constituïria l'excepció al procés de creació del Consell d'Aragó en temps de Ferran II com a audiència d'Audiències, un cop creades les segones, amb atribució del pedigrí successor del Consell Reial medieval (J. ARRIETA, *El Consejo Supremo de la Corona...*, pp. 69 i 83-84).

⁴ Les constitucions estipularen la forma d'apel·lació d'una a altra sala, així com la forma de decisió de les causes criminals, que en endavant requiririen el treball conjunt de les dues, afegint-hi els jutges de cort. Es fixà un triple examen d'entrada al tribunal, primer a través de la defensa de conclusions públiques davant del tribunal i després a casa del canceller i regent la cancelleria, així com una a anàlisi final de la idoneïtat moral del candidat. Sobre les funcions i els requisits per ostentar la cancelleria i la regència de la cancelleria, vegeu V. FERRO, *Op. cit.*, p. 59. Sobre les funcions del canceller als tres regnes principals de la Corona d'Aragó, vegeu J. ARRIETA, *El Consejo Supremo de la Corona...*, p. 337. T. CANET el considera com a veritable "presidente de la Audiencia" i "primer ministro del Gobierno virreinal" en els afers legals i jurisdiccionals, reservant al virrei la primàcia política, i contrasta les seves funcions amb el canceller català (*La Magistratura valenciana (s. XVI-XVII)*, Universitat de València, València, 1990, pp. 31 i 36-37).

Capítol 2 de les Corts del 1563-1564 (*Constitucions y altres drets...*, p. 83). Sabem que durant les discussions els braços encarregaren un memorial sobre l'organització de les Audiències castellanes, referència a un model institucional que surt a la llum en més d'una oportunitat al llarg de les tres darreres Corts del segle (AHCB, Consell de

No es tractà, però, d'una iniciativa merament reial: ciutats com ara Barcelona mostraren un interès notable en la creació d'una nova sala criminal més especialitzada i eficaç, i la divuitena escollida pels estaments per a l'estudi dels greuges, formulà igualment una petició de divisió entre els afers civils i criminals "per millor redrés de la justícia".⁶ Tot i comptar amb aquests suports —inclòs el del braç militar— el tràmit legislatiu durant les Corts no fou senzill. Presentà com a principal escull la necessitat de dirimir clarament les causes civils de les criminals, exigint als doctors encarregats d'uns afers que no intervinguessin en els altres.⁷ El principal argument emprat per defensar semblant creació fou el de la necessitat d'augmentar el nombre de jutges per fer front a l'increment de la litigació, la possibilitat d'un autèntic col·lapse i el consegüent alentiment dels processos "fins al punt que les causes se són fetes immortals".⁸ L'altre punt polèmic fou el de la fixació en cincents lliures del salari dels doctors de la nova sala i la decisió que fos la Diputació l'encarregada de pagar-los.⁹ Al braç reial diversos síndics s'oposaren tant al pagament per part de la Diputació com a la quantitat fixada, iniciant d'aquesta forma una constant del nostre període: la tenaç oposició dels estaments a les demandes salarials dels jutges i doctors del Reial Consell.¹⁰ Els braços també proposaren durant les Corts del 1563-1564 un paquet de mesures adreçat a la millora del funcionament del tribunal, l'increment de la representativitat estamental —amb la introducció de doctors eclesiàstics a les sales civils— i la limitació de les freqüents pressions virregnals sobre les determinacions dels jutges.

Cent, *Cartes comunes originals*, X-44, f. 172). Sobre el pes determinant en l'assessorament al virrei en matèries de govern i de gràcia, vegeu V. FERRO, *Op. cit.*, p. 61.

AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-72, f. 93v; i *Corts*, XVI-71, f. 54. Barcelona proposà encara una reforma més ambiciosa del Reial Consell —amb tres sales civils i una criminal independent—, l'objectiu de la qual no seria augmentar el seu poder sinó donar una sortida més àgil a la munió de causes acumulades (*Ídem, Cartes comunes originals*, X-44, f. 128). Es tractà d'una reforma paral·lela a la formalitzada per les mateixes Corts valencianes, a les quals els estaments obtingueren del rei la divisió de l'Audiència en dos sales civil i criminal (E. SALVADOR, *Cortes valencianas...*, p. XIX). Igualment a Aragó les Corts del 1563-1564 aproven una reorganització de l'Audiència, amb el nomenament de cinc nous jutges per a una nova sala criminal (P. SAVALL-S. PENÉN, *Op. cit.*, I, p. 379).

Els conflictes generats durant els anys posteriors per la manca d'aquesta delimitació mostraren la importància de la qüestió: el 1569, per exemple, el Consell de Cent barceloní protestà per la invasió de la potestat en afers civils per part dels membres del Reial Consell criminal (AHCB, Consell de Cent, *Registres de lletres closes*, VI-58, ff. 144-150).

J.M. PELORSON, parlà de *pleitomania* (*Les "letrados", juristes castellians sous Philippe III. Recherches sur leur place dans la société, la culture et l'Etat*, Université de Poitiers, Poitiers, 1980, pp. 32-33), encara que segurament l'augment de la litigació calgui atribuir-lo als conflictes derivats de la formació d'una nova propietat i a les noves necessitats d'organització del poder, en definitiva, a les transformacions socio-econòmiques de base. Sobre l'augment de la litigació a nivell general europeu i la necessitat del seu estudi, vegeu R. KAGAN, *Op. cit.*, pp. 22-23 i 139 —per a qui sovint és signe de les tensions provocades pel creixement demogràfic i econòmic—; així, com l'aplicació a Catalunya de les mateixes orientacions, feta per J. OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors...*

A Aragó, com hem dit, era l'arrendatari únic i administrador dels drets del General qui pagava directament i per terces o trimestres (com a Catalunya) als jutges reials, canceller, inquisidors i altres oficials de la governació i del Regne (ADZ, *Registro de épocas del Reino de Aragón*, 278, f. 19). E. SERRA interpreta la negativa dels estaments a l'augment dels salaris dels doctors del Reial Consell com una mena de vet a la previsible "fuga de talents" jurídics vers l'Audiència que semblant augment podia provocar entre els juristes al servei de les institucions estamentals ("La cultura política del barroc...", p. 7).

AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, ff. 127v-128, 204 i 233v-234v. Les Corts del 1493 fixaren un salari de 400 lliures pels vuit doctors i de 300 pels jutges de cort; el 1547 es fixà en 300 lliures per als dotze membres del Reial Consell; i el 1585 ascendí a 400 lliures (*Constitucions y altres drets...*, pp. 256-257). Sembla, però, que aquests salaris eren complementants amb múltiples ingressos rebuts dels litigants, fet assenyalat per E. SERRA, per a qui bona part dels ingressos reals dels jutges del Reial Consell procedien de les remissions (*Pagesos i senyors...*, p. 281). Per a J.L. PALOS, el salari dels magistrats era "un dels principals atractius del càrrec de jutge de l'Audiència" (*Els juristes i la defensa...*, p. 45). Tanmateix, J.L. PALOS i R. RAGUÉS afirmen que un bon nombre de jutges de la primera meitat del XVII acabaren els seus dies "en situacions d'autèntica precarietat econòmica" ("Professions legals i ascens social...", p. 22). A Castella, els salaris dels jutges d'audiències i *Chancillerias* en temps de Felip III semblen considerablement més alts, en concret, de 800 ducats per a jutges i *alcaldes* (J.M. PELORSON, *Op. cit.*, p. 249).

El nou edifici construït el 1563-1564 fou aprovat fins a la celebració de noves Corts, de forma que el 1585 els estaments tornaren a analitzar l'estat de l'alt tribunal de justícia. S'encarà aleshores un nou redreç consistent en la creació d'una tercera sala integrada per sis doctors, encarregats de tractar les causes civils en tercera instància.¹¹ Els mateixos sis doctors, juntament amb tres jutges de cort —dos dels antics membres del Consell criminal i un altre de nou nomenament— s'ocuparien també de les causes criminals, sota la presidència del regent la cancelleria.¹² Durant les Corts els tractadors reials lloaren els efectes positius de la separació dels afers civils i criminals, sobretot pel que feia a la diligent gestió de les causes: “se han despedides moltes més causes qués despedien abans y aquelles ab més discusió y examen que abans se podia fer”.¹³ L'opinió dels estaments, tan optimista el 1563-1564, havia virat del tot vint anys més tard. La consolidació d'una sala criminal havia permès la cristallització d'un nucli dur —en el centre del qual calia situar misser Martí Joan Franquesa i misser Francesc Puig— de la governació reial a Catalunya, causant de nombrosos greuges que els estaments havien anat denunciant al llarg de tot el període. Les instruccions del síndic de Tàrraga, per exemple, dedicaven el primer punt a demanar la revocació de la divisió dels afers civils i criminals “prenent apellido que vuyt hòmens comprenen tota Cathalunya y en lo criminal ells ho manen tot”.¹⁴ Els doctors de la sala criminal, doncs, havien aconseguit acumular poder decisor tant en els seus afers com en la funció de consell del virrei i esdevingueren protagonistes principals de la vida política catalana de finals de segle.¹⁵

Durant les mateixes Corts, Franquesa i Puig desplegaron una intensa activitat per tal de desfer l'oposició i evitar la dissolució del Consell criminal, segons un dels advocats al servei de Barcelona, perquè “ells són los qui governen y fan lo que volen, y [...] lo rey no y sab res”.¹⁶ El rei, però, acceptà finalment la seva liquidació i establí una aparent solució de compromís d'una tercera sala de caràcter mixt, civil i criminal, organitzada segons els criteris abans esmentats. Semblant solució no fou acceptada amb satisfacció per la majoria, que continuà veient en la nova proposta l'ombra allargada dels principals homes del govern reial a Catalunya: per als llegats barcelonins constituïa una solapada reedició de la sala criminal. Tot i que el rei afirmà disoldre-la en resposta a les demandes dels braços, segons la capital, a la pràctica, “après lo fortifica més y li dóna més auctoritat que abans tenia [...], de manera que la dita tercera sala serà lo Consell criminal y, a més

¹¹ Sobre la composició numèrica de les audiències castellanes amb 27 magistrats a Valladolid (1598), 28 a Granada (1601) i 75 entre Sevilla, Galícia i Canàries (1601), vegeu J.M. PELORSON, *Op. cit.*, pp. 111-112.

¹² Capítol 116 de les Corts del 1585 (*Constitucions y altres drets...*, p. 85).

¹³ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, ff. 628-628v.

¹⁴ AHCT, *Llibres de Consell*, 19, f. 107.

¹⁵ Al cor de les institucions que formen l'entramat polític modern, la direcció dels afers recau a la fi en aquestes xarxes de poder, que en el cas de l'Audiència resulten més fàcils d'identificar que no pas a la Diputació o el Consell de Cent, encara que a la primera, l'acció política del diputat militar Granollacs provoca una clara divisió de partits. Tal i com afirma A. VIGGIANO en observar les institucions venecianes, per tal de captar l'essència del conflicte polític, de les formes de legitimació de l'autoritat, del grau d'implicació dels grups i els individus en el procés de decisions, és necessari analitzar la naturalesa d'aquestes xarxes i les seves estratègies particulars, tant o més que les pràctiques de les institucions. Es tracta d'autèntics poders paral·lels decisius al cor de les institucions oficials en les quals s'encarnen (*Op. cit.*, p. 4).

¹⁶ AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-49, f. 82. J.M. TORRAS ha estudiat l'actuació del grup clientelar ministerial durant les Corts a través de conxorxes i negociacions en el curs de les sessions, suborns i corrupcions incloses. Les mateixes Corts haurien estat també el veritable “trampolí vers la notorietat del secretari reial Pere Franquesa: “gairebé la meitat dels membres del seguici reial estaven relacionats directament o indirectament amb l'entorn familiar dels Franquesa, i mantenien entre ells sòlides relacions clientelars tant a Catalunya com a la cort” (*Poders i relacions clientelars...*, pp. 71-73; i “Los Franquesa: una familia de notarios y oficiales reales en la Cataluña del siglo XVI”, a P. FERNÁNDEZ ALBALADEJO (ed.). *Monarquía, Imperio y pueblos...*, pp. 403-406).

de axò, serà lo Consell supremo y superior als dos altres”.¹⁷ Un altre punt important en discòrdia fou el rebuig dels estaments a fórmules del nomenament reial dels doctors, vice-canceller i regent la cancelleria que incloguessin la clàusula “*durante mera et libera voluntate*”, per això com, a part de nova, els braços consideraven que només havia servit perquè alguns lloctinents —en el procés d’enfortiment polític d’alguns personatges al si del Reial Consell— poguessin amenaçar els doctors menys proclius amb la privació de l’ofici, en el cas que no votessin les causes civils i criminals “a son gust”.¹⁸ La precarització de les magistratures permeté els lloctinents constituir un nucli dur al voltant de la tercera sala —autèntic govern reial del Principat sota la seva presidència— i mantenir en un fil i sota obediència sempre controlada els doctors de les altres sales civils.

A les Corts del 1599 el sistema de govern reial a través de l’Audiència era plenament fixat i només fou objecte de petits retocs.¹⁹ La tercera sala fou prorrogada fins a les següents Corts —a la pràctica, per tant, fins a la reunió del 1701-1702. No hi mancà, però, un aspre debat al respecte on destacaren per la seva oposició els partidaris de l’exdiputat militar Joan Granollacs. En aquest sentit, els debats del 1585 i 1599 al voltant de la jurisdicció criminal del Reial Consell feren sortir a la llum els dos grups enfrontats a finals de segle per la imposició de dos models polítics diferents, al servei del rei o de la terra. A l’estament militar aviat es proposà la dissolució tant de la tercera sala com del Consell criminal, jutjats responsables tant de la gran topada amb la Diputació del període 1588-1592 com, sobretot, dels atacs jurisdiccionalis contra els barons entre les dues convocatòries de Corts. La major part del braç militar es mostrà partidària de retornar a una estructura semblant a la de les Corts del 1512, reduint el nombre de magistrats de vint-i-un a quinze i fent una rotació semestral intercanviant el tractament d’afers civils o criminals. Només don Galceran de Cardona —en un escrit presentat per cert en castellà— presentà dissentiment per demanar el manteniment de la tercera sala.²⁰

Dins el braç reial les posicions abolicionistes no reberen el mateix suport. A la Vint-i-quatre de Barcelona es dubtà entre el manteniment de la tercera sala o un retorn a la situació anterior

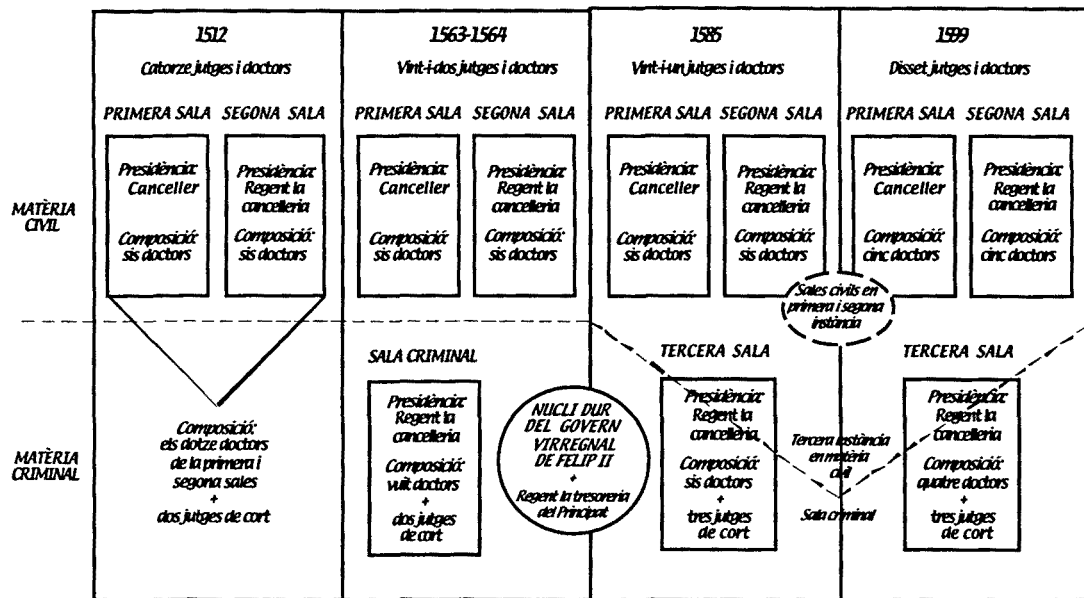
¹⁷ AHCB, Consell de Cent, *Registre de lletres closes*, VI-64, n.i.

¹⁸ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, f. 576. El Capítol 55 de les Corts del 1585 prohibí l’existència de parentius fins al segon grau de consanguinitat entre els doctors del Reial Consell i el 63 rebutjà el procediment habitual de provisió de nous jutges en base a ternes presentades des de la mateixa Audiència (“que moltes vegades no tenen llibertat los doctors del real Consell de descarregar sa pròpia consciència”), substituïnt-les per propostes de nomenament de part de “prelats o persones de altra qualitat que pugan sens suborn, violència o altres respectes, representar les persones que per a tals càrrechs tindran edat, prudència, lletres, experiència y altres parts” (*Constitucions y altres drets...*, pp. 86 i 87). Tanmateix, el 1602 el braç militar denuncià que el doctor Joan Castelló, membre del reial Consell i advocat fiscal, acabat de promocionar com a regent la cancelleria, és cunyat del també doctor de l’Audiència Joan Gallego, “que dos tant parents com són los dits no poden ser de una mateixa sala” (AHCB, ms L-93, f. 40).

¹⁹ Fa alguns anys, E. BELENGUER presentà les Corts del 1599 com a signe dels “esforços del país pel control i el perfeccionament de la justícia” i assenyalà el fet que el paquet legislatiu dedicat a la reforma de la justícia fou el més voluminós de la convocatòria, com a continuació dels esforços del 1563-1564 i 1585 (“La legislació polític-judicial...”, pp. 10-21).

²⁰ Això sí, reduïda en nombre de magistrats, i limitant les evocacions de causes i regalies decretades (ACA, Generalitat, 1099, ff. 206-207). Emmanuel de Rajadell presentà dissentiment contra la continuïtat de la tercera sala no pas per la seva fortalesa política, sinó pel que considerava una actuació sempre contrària als interessos de la jurisdicció baronal, a través de la contínua determinació de recursos i apel·lacions de procediments i sentències atorgades a les corts senyorials. En una visió idíl·lica de les pròpies responsabilitats, Rajadell considerava no era just “donar ànimo y ocasió als vassalls de barons que perdan lo respecte a sos senyors y tingan unes ales per a inventar qüestions y debats los vassalls ab sos senyors ab dita erectió de tercera sala, majorment no sent necessari com en tot lo present Principat se administre justitia y se garde aquella ab gran equitat y rectitut per tots barons, y tracten a sos vassalls ab gran amor y dilectió” (*Idem*, f. 320).

—principalment com a conseqüència de l'actitud prepotent dels seus membres, els quals “se encarnissaren tant que vingueren a ser odiatíssims”—, posant l'accent no tant en la laminació de la jurisdicció baronal que havia suposat la seva actuació, com en l'excessiu pes polític acumulat.²¹ El secretari Pere Franquesa albirà en la disparitat de criteris entre els braços una esquadra a aprofitar, demanant —amb la ràpida aquiescència del braç eclesiàstic— que el rei s'encarregués de dirimir la disputa. A la pràctica, la dràstica reducció de l'estructura de l'Audiència proposada al si del braç militar es limità finalment a l'esquema proposat per Cardona i la ciutat de Barcelona, amb una reducció del nombre de jutges a les dues sales civils de sis a cinc, i a la tercera a quatre, amb els tres jutges de cort del criminal (quadre 45).²²

Quadre 45. Les reformes de la Reial Audiència al llarg del segle XVI

El Reial Consell, el govern de la terra i l'abús de vies processals extraordinàries

La feina dels jutges de cort en matèria criminal tenia molt a veure amb l'afermament de l'autoritat del rei des del centre barceloní a tot el territori català. En invocar el 1599 la seva igualació salarial amb la resta dels magistrats del Reial Consell, l'ofici de jutge de cort fou presentat com “més treballosos que ninguns de tots los restants de la Real Audiència”, pel fet d'exigir una dedicació

²¹ Finalment, Barcelona s'avingué només a reduir el nombre de doctors a cinc a les sales civils i quatre a la tercera, el que semblava contradir-se amb la voluntat secular d'una més ràpida resolució de les causes (AHCB, Consell de Cent, Corts, XVI-77, f. 241; i *Registres de deliberacions*, II-108, ff. 278 i 291).

²² ACA, Generalitat, 1099, ff. 326v, 328 i 329. Per a E. BELENGUER es tractà només d'un “alleugeriment administratiu” (“La legislació político-judicial...”, p. 11). Tanmateix, sembla clar que “la Audiencia real en Cataluña terminó el XVI convertida en un poder extraordinario” (T. CANET, “Los tribunales supremos de justicia...”, p. 574). La mateixa autora ha presentat un quadre sinòptic semblant al nostre sobre la composició de la Reial Audiència valenciana entre 1506 i 1645 (*La Audiencia valenciana...*, p. 89).

permanent, dia i nit, una notable activitat fora de la capital —“ab gran perill de ses vides y desatents de llurs cases”— i un contacte freqüent amb els presoners, considerats una font d'infeccions. A més, tenien les mateixes obligacions que la resta dels magistrats de l'Audiència en assistir en Consell i obrir els estudis a les hores pertinents. La major part dels jutges reials començaren ocupant una de les tres places de jutge de cort durant alguns mesos, fins a tant es presentés una vacant a les sales civils. Hem vist ja la perillositat dels viatges dels jutges per fortificar enquestes i processos: el jutge-bandoler cerdà misser Rafael Rubí, per exemple, disposava entre les seves pertinences d'un “peto fort a prova d'arcabús”.²³ Al llarg del nostre període es produïren diversos atemptats contra jutges del Reial Consell.

Part fonamental del treball dels jutges en matèria criminal el constituïen no només la recollida de proves i testimonis, sinó també l'organització de l'encalç local dels delinqüents. Els jutges contribuïren activament a la publicació de sometents generals, especialment a partir dels anys vuitanta del Cinccents, coincidint amb els anys de major conflictivitat política. El 1571, els jurats de Granollers reberen una requesta virregnal per tal d'entregar vint soldats a costes de la vila com a acompanyants del lloctinent Diego Hurtado de Mendoza en la seva expedició contra bandolers a l'Urgell.²⁴ No tothom, però, era disposat a col·laborar en aquestes ofensives contra lladres organitzades pel Reial Consell: l'estiu del 1579, per exemple, la ciutat de Barcelona encarregà un vot sobre la qüestió a un grup de prestigiosos juristes —entre els quals un grapat de futurs jutges reials, com ara misser Oliba—, els quals refermaren el suport jurídic a la negativa dels consellers a acudir als sometents. Els nous procediments aspiraven a posar les tropes locals al servei dels jutges reials, fet que els jurats gironins consideraven dos anys després “cosa nova per a nosaltros y molt preiudicial per a tota esta terra”.²⁵

Des de mitjans dels vuitanta, el Reial Consell decretà i dirigí sometents generals més o menys extensos geogràficament. A finals del 1584, per exemple, els sometents locals cercaren delinqüents durant sis dies consecutius per boscos, coves, pletes, cases, castells, esglésies, monestirs “y tots los altres llochs sospitosos fins a tenir-los presos”, en una àrea relativament extensa al voltant de Barcelona.²⁶ Ara bé, l'armament a l'abast d'aquests escamots encarregats de l'encalç dels malfactors era prou insuficient i aquells incorporaven sovint proporcions importants de menors. Les convocatòries del 1586 i 1587 tingueren un caràcter general (mapa 4). Pel desembre del 1586 el lloctinent s'adreçà a vuitanta oficials locals i universitats del país, des de Perpinyà a Tortosa, i de Lleida a Girona, així com als principals barons laics i eclesiàstics del país, per tal que a partir del dia 18 —sis dies més tard— “a la puncta del dia, ab la millor y més ben armada gent que poreu ysquau en persecutió de dits adelats, regonexent castells y sglésies, monestirs, boschs,

²³ AHPB, Esteve-Gilbert Bruniquer, *Liber tercius inventariorum*, 1610-1620, lligall 26, s.f. Sobre els requisits de l'ofici, vegeu V. FERRO, *Op. cit.*, p. 118. Sobre les freqüents sortides dels alts magistrats castellans en afers tant civils com criminals i les crítiques que aquestes absències provocaven entre els litigants, vegeu R. KAGAN, *Op. cit.*, p. 170). Fou X. TORRES qui primer dedicà la seva atenció a mostrar les relacions entre els bándols i els jutges reials: vegeu, “Les bandositats de Nyerros i Cadells a la Reial Audiència de Catalunya (1590-1630): Policia o Alto gobierno?”, a *Pedralbes. Revista d'història moderna*, 5 (1985), pp. 147-170.

²⁴ AHMG, *Llibre de deliberacions del Consell*, 1555-1572, f. 223.

²⁵ AHCB, *Registre de lletres closes*, VI-61, ff. 92v-101; i *Cartes comunes originals*, X-48, f. 90).

²⁶ L'encalç fou encarregat a les autoritats locals de Sant Celoni, Cardedeu, Llinars, Granollers, Caldes de Montbui, Mataró, Caldes de Malavella, Llagostera, Manresa, Vilafranca del Penedès, Prats del Rei, la Garriga, Sitges, Vilanova, Castelldefels, Mollet, Montmeló, Terrassa, Montcada i Sabadell (ACA, Cancelleria, 4754, f. 44).

coves y tots los altres llocs [...] y aquesta diligència continuareu per sinc dies continous, sens intermissió alguna". La nòmina d'universitats convocades aleshores demostrà l'interès per sanejar les zones més properes a Barcelona —principalment les actuals comarques del Vallès Oriental i Occidental, l'Alt Penedès i el Baix Llobregat—, expulsant progressivament els bandolers des del centre del país a les zones frontereres.

La tardor del 1587, en canvi, la persecució es centrà a les terres de ponent, greument afectades per l'endèmica guerra veïna a la Ribagorça. La traca final es produí durant l'any següent, en el qual altres dos sometents generals insistiren a pentinar cadascuna de les dues grans demarcacions dibuixades els anys anteriors.²⁷ Els dits sometents generals foren reforçats damunt del territori mitjançant la tramesa als llocs clau dels tres jutges de cort del Reial Consell criminal. La tardor del 1588, misser Ubach fou enviat al Maresme i el Vallès Oriental, misser Josep Mur al Vallès Occidental i misser Jaume Mir a les principals poblacions ponentines. D'aquesta forma, els sometents generals es convertiren en una gran ofensiva de periodicitat anual per assegurar el control reial del territori. Un cop superades les torbacions polítiques dels anys 1588-1592 —que aturaren temporalment tots els dispositius de persecució—, sabem de la seva declaració gairebé tots els anys fins a la mort de Felip II.²⁸

No tot, però, fou harmonia i coordinació entre les autoritats reials i els ordinaris locals. En resposta a la violència de què eren objecte els oficials reials, la persecució tant dels bandolers com de tots aquells qui s'atrevien a posar en dubte l'autoritat del Reial Consell tendí a realitzar-se per vies cada vegada més expeditives. Aquesta tendència descontentà profundament els estaments catalans que durant les Corts de Montsó del 1585 lamentaren els abusos comesos a través de l'ús indiscriminat del que podríem anomenar com a vies processals extraordinàries, especialment l'anomenat procés de *laudamentum curie*, adreçat contra aquells que oposaven resistència a l'autoritat.²⁹ A través d'aquest instrument jurídic centralitzador del poder, les autoritats reials barcelonines pogueren trametre comissaris o oficials amb poders especials que violentaven les decisions dels ordinaris locals —encara que en alguns casos servien per atallar les connivències entre aquells i els delinqüents. Per aquest motiu, els estaments demanaren que la seva aplicació restés limitada als oficials més preeminents, com ara el governador, veguers, batlles, sots-batlles i algutzirs ordinaris, i sobretot que la seva aplicació no fos immediata sinó prèvia relació del delictes i conclusió al Reial Consell.³⁰

²⁷ ACA, Cancelleria, 4758, ff. 222v-223; i 4759, n.i. i f. 164. A les terres de frontera lleidatanes, la declaració de sometent fou enviada als oficials locals del rei i els municipis de Lleida, Menarguens, Castelló de Farfanya, l'Albi, Albesa, Almenar, Alguaire, Balaguer, Tàrraga, Agramunt, Almacelles, Junceda, Arbeca, les Borges Blanques, Tremp i Talarn, a més de l'abadiat de les Avellanes i els procuradors del marquesat de Pallars (ACA, Cancelleria, 4759, ff. 157-158).

²⁸ Concretament, el setembre del 1592, desembre del 1593, març del 1594, desembre del 1595, desembre del 1597 i octubre del 1598.

²⁹ Per al cas portuguès, A.M. HESPANHA distingí entre l'ordre processal ordinari i la via extraordinària, arbitrària o informal, assenyalant que fou precisament a través de la segona on "*la teoria jurídica de los actos del poder va a enmarcar la nueva actividad "activa" de la Corona*" (Op. cit., p. 216).

³⁰ AHCB, Consell de Cent, Corts, XVI-74, ff. 566v i 617v. El síndic de Tàrraga rebé instruccions que "tingue compte en lo fet del *laudamentum curie*, si se pondrà assiento que no sie ab tant perjudici com se fa dels jutges inferiors" (AHCB, Llibres de Consell, 19, f. 103).

Les Corts de Montsó del 1585 presenciaren igualment un intent de limitació dels anomenats processos de regalia, endegats també per les autoritats reials contra delinqüents i opositors polítics. Es proposà que abans de la seva aplicació caldria justificar el “cars y cors del delictes” que en donava lloc, amb vot i parer previ del vice-canceller o regent la cancelleria. Es defensà que els delinqüents capturats pel seu jutge ordinari reial o baronal no poguessin ésser objecte de regalia, ni tampoc fer-se evocació de causes criminals en general —com ara les disposades contra els contraventors de crides i edictes virregnals—, limitacions amb les quals els estaments esperaven llevar els abusos fets fins aleshores “sols per a extorquir dinés”, així com el frau de llei dels qui cercaven incórrer en procés de regalia, només per poder allargar els seus processos. El rei no cedí ni un milímetre a aquestes peticions, tot i la insistència dels estaments que “és cosa injusta fer procehiments contra algú sinó constant delictes de aquell”.³¹ Els tractadors reials no volgueren renunciar al gaudi de les possibilitats ofertes per aquelles vies d’actuació extraordinària.

Les queixes per l’extensió dels procediments de regalia a tota mena de delictes es manifestaren novament i de forma permanent durant les Corts del 1599. Com quinze anys abans es criticà l’interès inconfensable per part dels comissaris reials, els quals “per profiter-se de gastos, les insten y procuren”.³² Barcelona denuncià el fet que un procediment tradicionalment emprat per als casos més greus —equivalent gairebé a la pena de mort— fos utilitzat ara a petició de la part perseguida “per fugir de la jurisdicció dels barons y ordinaris”.³³ El nou monarca acceptà finalment la vella proposta estamental que es fessin prèvia denúncia del procurador fiscal i prenent informació un jutge de cort, però en cas de captura flagrant els tractadors reials es mostraren partidaris de limitar les garanties processals, qüestió en la qual toparen especialment amb el braç militar.³⁴

Una altra qüestió que afectà tant a la discrecionalitat i les garanties jurídiques com a l’eficàcia dels oficials reials en la lluita contra el delictes i el control centralitzat del territori fou la permanent polèmica al llarg del nostre període entorn a l’actuació dels comissaris enviats pel lloctinent amb les anomenades comissions en blanc, és a dir, amb poders d’actuació gairebé ilimitats. La proposta legislativa dels estaments el 1585 inclogué cinc capítols dedicats a limitar les activitats dels comissaris. Es tractà tant d’exigir-los la condició militar —“per ésser inquietos, pobres y de baixa condició, són causa de molts mals y fan sobrades extorcions”—, com de limitar el seu nombre a dotze, dotats de comissions particulars de captura i no indeterminades, auxiliats per dos algtzirs ordinaris i altres dos extraordinaris.³⁵ El monarca rebutjà un i altre condicionament, respongué amb mitges tintes a la demanda que els comissaris prenguessin les deposicions en presència dels ordinaris i acceptà que els comissaris renunciessin al port del bastó, símbol del poder de veguers i batlles, i que els quatre algtzirs no poguessin fer-se substituir en els seus oficis.³⁶

³¹ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, ff. 568v-569, 619v, 625v, 635, 638 i 638v.

³² ACV, Calaix 39, núm. 24.

³³ La ciutat insistí en la necessitat que no es fessin regalies generals ni contra particulars sense constar prèviament cas i delictes (AHCB, Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, II-108, f. 273).

³⁴ ACA, Generalitat, 1099, f. 355.

³⁵ Les Corts valencianes del 1585 havien aprovat un fur en el mateix sentit que limitava el nombre d’algtzirs extraordinaris a dotze i naturals del Regne, fur polèmic que a principis del 1589 encara no havia estat efectivament aplicat (ARV, Reial Cancelleria, *Corts per estaments*, 525, ff. 98v-101v). A València, les Corts limitaren també a dos el nombre d’algtzirs ordinaris (1563-1564) i a dotze el d’extraordinaris (1585), al servei de la justícia reial (T. CANET, *La Magistratura valenciana...*, pp. 125-127).

³⁶ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, ff. 573-574, 620, 626, 635v i 638.

A la pràctica, doncs, els comissaris reials es convertiren en oficials clau en el control reial del territori i en homes de confiança del virrei de torn. Tal vegada per això foren objecte de freqüents agressions, en esdevenir la faç visible de la justícia reial fora de Barcelona. Com en el cas dels mateixos jutges de l'Audiència, però, alguns d'aquests atacs derivaven de la seva implicació en les lluites de bàndols. El citat memorial de propostes per a les Corts del 1599 posà en boca d'un regent la cancelleria la frase lapidària "que en dos comissaris hi havie tres lladres".³⁷ Les instruccions atorgades el 1594 per la lloctinència al jutge reial misser Joan Gallego —enviat a la fortificació d'enquestes molt diverses des d'agabelladors a passadors de cavalls a França— ens mostren les condicions d'aquesta actuació local dels jutges de cort i els comissaris. En oberta discrepància amb les demandes formulades pels braços en Corts, el lloctinent duc de Maqueda atorgà plens poders al jutge, facultant-lo a portar tants comissaris i porters com volgués, això sí, assegurant-se que fossin "persones molt apartades de bandositats y partialitats".³⁸ Tot i aquests bons propòsits, durant les Corts del 1599 els estaments tornaren a protestar amb arguments semblants als de quinze anys enrere, contra "la multitud de tants comissaris que, cansats de veure's arruynats y que no han sabut mantenir ses cases, ni viure en sos officis, procuren una comissió y en ella componen y fan mil extortions". Les mesures de reforma proposades recuperaven molts dels elements de les presentades a Montsó, especialment pel que feia a la limitació del nombre de comissaris. Es demanà, a més, la instauració d'un procés específic de visita per controlar les seves actuacions i que fossin pagats per la Diputació, tal vegada amb el propòsit que aquella pogués controlar-los d'alguna manera.³⁹

La immortalitat de les causes i el col·lapse del Reial Consell

L'Audiència reial reformada al llarg del Cinccents i convertida en instrument de volgut —i de vegades escassament aconseguit— control reial del territori, hagué de fer front al llarg del nostre període a dos problemes importants, freqüentment denunciats per part dels estaments: la lentitud en la decisió de les causes —conseqüència no només de l'increment de la litigació, sinó també de l'existència de clares connivències entre els pledejants i els jutges—⁴⁰ i la creixent intervenció de la lloctinència en la dinàmica del Reial Consell. Si el 1592 el lloctinent esperonava els paers de Cervera a accelerar el càstig dels delinqüents "perquè la justícia és més exemplar quant més prest és exequutada", la veritat és que tenia prou feina a casa.⁴¹ La línia que separava la desitjada diligència del trencament de les mínimes garanties jurídiques era sovint difícil d'escatir. Quan el 1594 el lloctinent ordenà al veguer de Tortosa que actués sense contemplacions contra un aprenent de sastre acusat d'haver assassinat el seu mestre —"sumàriament, sens strèpit ni figura de juhi"—,

³⁷ ACV, Calaix 39, núm. 24.

³⁸ ACA, Cancelleria, 4767, ff. 5-9v.

³⁹ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-108, f. 272v. Atorgant-los el benefici del dubte, E. BELENGUER assenyala fa alguns anys com els greuges del 1599 havien denotat la tendència de virreis i governadors "a realizar comisiones y nombramientos extraordinarios en función quizás de las auténticas necesidades de la administración, pero haciendo mal uso —por su carácter unilateral— de las atribuciones ejecutivas que les confiere el cargo" ("Un balance de las relaciones...", pp. 104-106).

⁴⁰ J. OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors...*, pp. 77-78.

⁴¹ ACA, Cancelleria, 4762, n.i. Consideracions aclaridores sobre el problema de l'allargament dels plets portats al Consell d'Aragó, a J. ARRIETA, *El Consejo Supremo de la Corona...*, pp. 571-577.

infringí obertament les constitucions que regulaven el sistema processal del país.⁴² La solució no consistia a accelerar precipitadament o fer desaparèixer parts importants del procés, sinó sobretot a la recerca de fórmules que reduïssin el nombre de casos. L'autor de l'anònim memorial presentat a les Corts del 1599 considerà que el principal remei contra el col·lapse de la justícia consistia a limitar el recurs constant a la litigació per resoldre els contenciosos entre institucions i privats. En molts casos era preferible una concòrdia entre particulars abans que el procés arribés als tribunals.⁴³

L'enorme quantitat de plets substanciat accentuà la lentitud d'actuació com un dels principals defectes en l'actuació de l'Audiència.⁴⁴ El 1562, els ambaixadors de la Diputació protestaren a la cort pel fet que l'excessiva ocupació del Reial Consell en la causa criminal suscitada contra el comte de Quirra havia comportat l'abandonament de la celebració d'audiències, de forma que les discussions sobre causes civils havien restat aturades de feia almenys dos mesos. Es féu així recurrent la idea, expressada per molts, que "les causes civils en Cathalunya són immortals". Si no immortals certament moltes superaven la vida dels jutges que les havien de dirimir: Juan Coscón, cavaller saragossà, protestà durant les Corts del 1563-1564 pel fet que, embrancat en una causa relativa al marquesat de Camarasa, no feia sinó continuar les diligències encetades a Barcelona pels seus avantpassats noranta anys abans. En feia setanta que el procés havia estat denunciat i vuit anys que personalment havia représ la instància, a través de procuradors a la capital catalana i molts advocats.⁴⁵

Amb el propòsit d'escurçar la vida d'aquells processos, si més no per igualar-los amb les curtes esperances de vida dels catalans del seu temps, aquelles Corts —seguint l'empremta d'altres anteriors—, començaren per limitar a tres mesos la durada de les causes verbals davant el canceller, vice-canceller o regent la cancelleria. Els síndics barcelonins proposaren fins i tot la fixació de terminis en els quals els jutges fossin obligats a declarar les seves causes "a pena de privació de son offici".⁴⁶ A més, els estaments —especialment l'eclésiàstic i el militar— s'esforçaren per limitar un altre front cada dia més important en la proliferació de causes a l'alt tribunal, el de les possibilitats d'evocació de les corts baronals a la Reial Audiència.⁴⁷ Aquestes i altres mesures limitatives dels recursos, no impediren l'augment considerable del problema de la

⁴² ACA, Cancelleria, 4766, f. 106.

⁴³ "Los plets y causas civils de ordinari causen discòrdies y a les voltes paren a criminals, y així seria bé, ja que del tot no's poden llevar, al manco disminuir aquelles entre les persones en les quals està millor la pau, y així serà bé véurer si és bo demanar que en cort de ordinari, ni de baró, ni en la Real Audiència, puga introduhir-se causa alguna entre sacerdots, parents ni grans amichs, y així mateix entre universitats, que primer no hagen firmat compromís en mà de dos persones honrrades per véurer si aquells los poran concordar amigablement, y si no'ls poden avenir, leshores los sie lícit lo pledejar" (ACV, Calaix 39, núm. 24).

⁴⁴ A fi d'incentivar els jutges de l'Audiència, el capítol 3 de les Corts del 1512 reduí el seu salari estable a 200 lliures, però complementant-la amb una altra partida que dependria del nombre de casos sentenciats (*Constitucions y altres drets...*, p. 256).

⁴⁵ ACA, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, ff. 114-114v.

⁴⁶ ACA, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-44, f. 128.

⁴⁷ Els tres estaments proposaren que abans de recórrer d'un jutge ordinari o baronal a l'Audiència, el mateix Reial Consell hauria de judicar en el termini d'un mes la idoneïtat del recurs, passat el qual sense resposta s'entendria retornada al jutge ordinari (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, f. 233). J. OLIVARES considera que les reformes de l'Audiència al llarg de la segona meitat del Cinccents no es derivaren d'un impuls reformador de la Cort, sinó que eren conseqüència del pes social de la litigiositat. Per aquest autor, la freqüència de les evocacions de causes a l'Audiència del temps es deriven d'una insistència en la lluita comunal, "capaç d'imposar-se al desinterès de la monarquia per intervenir dins les jurisdiccions baronials" (*Comunitats rurals en terres de baró...*, pp. 95-97).

dilació resolutiva de l'Audiència catalana, en els vint anys transcorreguts entre el 1564 i el 1585. Com hem vist, un dels principals arguments avaladors per a la creació en aquella segona data del Consell criminal fou precisament el de la recerca d'una agilització en la gestió de les causes.

Per posar-hi remei, els tres braços i el monarca concordaren un extensíssim paquet legislatiu format per quaranta-vuit capítols —quantitativament la part més important de les constitucions aprovades al sol del 1585 i el conjunt de mesures més extens sobre qualsevol qüestió pres a les tres Corts del nostre període— sota el títol d'“Ordre judiciari per a la breu despedició de les causes”.⁴⁸

La voluntat de les dues parts en treure endavant aquella densa legislació es manifestà en el fet insòlit que durant el procés transaccional de propostes i contrapropostes no es perdé ni un sol dels quaranta-vuit capítols inicialment proposats.⁴⁹ Un dels mecanismes d'evocació discutit pels grups privilegiats, aleshores i durant tot el darrer terç del Cinccents, fou el de les evocacions generals contingudes a les penes disposades contra els contraventors de crides, pragmàtiques i edictes generals, recursos a l'abast de la lloctinència i emprats assíduament al llarg del nostre període.⁵⁰

Un altre motiu de ralentització dels processos i de l'activitat judicial foren les freqüents i perllongades aturades de l'activitat al Reial Consell. Durant setmanes, com ara entre març i abril del 1593, els lloctinents no dubtaren a prorrogar les seves sessions, probablement coincidint amb les seves sortides de la capital, a fi que no els passés per alt cap dels processos en els quals aspiraven a resultar determinants. A més dels moments de contagi general⁵¹ l'Audiència fou igualment prorrogada durant les convocatòries de Corts, a fi que els magistrats poguessin desplaçar-se fins al lloc de reunió i treballar activament en el curs de les seves sessions. L'administració de justícia restava aleshores totalment aturada i no es tornava a posar en marxa fins a l'estampació de les noves constitucions, fet que trigava uns mesos a produir-se després de la clausura i del solí reial.⁵²

⁴⁸ Un altre dels furs valencians encara no aplicat el 1589 pretenia evitar també l'habitual alentiment dels processos, a través de la fixació d'un termini de tres mesos per a la instrucció de la causa i altres quatre per la resolució (ARV, Reial Cancelleria, *Corts per estaments*, 525, ff. 98v-101v). J.L. PALOS ha aportat diversos testimonis municipals sobre el pèssim funcionament de la justícia expressats durant les Corts del 1585 (“La Audiencia de Cataluña..., p. 619).

⁴⁹ La qüestió ocupà, per exemple, un lloc de relleu en les instruccions lliurades al síndic de Cervera, amb consignes clares de lluita contra les evocacions i per l'abreujament dels plets. El primer punt del plec lamentava la immortalitat de les causes i el fet que els litigants haguessin de consumir els seus patrimonis (AHCC, *Memorials i instruccions de missatgeries*, s.f.).

⁵⁰ El 1562, la Diputació protestà a la cort pel fet que “tenint lo Real Consell de vostra magestat en aquest Principat tanta multitud de negocis y particularment criminals que per a la negligència que contra ells se acusa en la expedició de les causes la més fort scusa que tenen és dir stan implicats ab molts negocis [...], que de assí se dóna camí per a que de tots delictes se ordenen semblants crides, y de tot se fassa edictes generals, encloent en sí regalia abans de comés lo delicte, y se publiquen en la mateixa manera, y així restan del tot abolidas las jurisdiccions ordinàrias y dels barons” (ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 780, f. 133).

⁵¹ L'esclat de la pesta a Barcelona comportà la seva prorrogació a Lleida, on el Consell de Caldes de Montbui acudí a pledejar encara pel gener del 1590 (AHCM, *Acords municipals*, Caixa 1, f. 37v).

⁵² Durant les torbacions polítiques de finals de segle, la prorrogació de l'Audiència —amb tots els seus inconvenients— esdevingué no només una pràctica administrativa, sinó també un important mecanisme de pressió política sobre les institucions de la terra. La tardor del 1591, en la fase més aguda del conflicte entre monarquia i Diputació, la prorrogació de l'Audiència i el seu establiment a Tarragona constituïren un dels principals instruments de la política reial per trencar els lligams entre Diputació i Consell de Cent, per tal d'aconseguir el progressiu decantament del govern barceloní cap a les posicions moderades que propugnaven el sotmetiment a la monarquia per evitar una solució de força com la donada a la coetània crisi política aragonesa. Els tarragonins, per la seva banda, prepararen amb delectació la vinguda del lloctinent i l'Audiència, celebrant-la amb salves d'artilleria (AHT, *Acords municipals*, 143, ff. 56 i 58).

La publicació de les decisions de l'Audiència podria haver contribuït a l'abreujament de les causes. A llarg del Cinccents, les autoritats reials, però, mai no posaren en pràctica aquesta iniciativa per tal com comportava també la reducció de la discrecionalitat de les sentències judicials.⁵³ De fet, la documentació sembla reflectir un sabotatge constant de tots els intents en aquella direcció. Les Corts del 1542 i 1547 n'havien disposat la publicació triennial a despeses de la Diputació del General. A la pràctica, però, aquestes disposicions no foren aplicades i el 1563-1564 els braços feren durant les Corts una infructuosa recerca del "libre de les decisions fetes per la Real Audiència, lo qual fins assí s'és donat per perdut".⁵⁴ Les Corts de Montsó del 1585 lamentaren que després de quaranta anys aquelles no haguessin arribat a la impremta i disposaren que el monarca nomenés un doctor del Reial Consell amb l'encàrrec de recopilar les conclusions dels negocis i dubtes més disputats en dret a la Reial Audiència, "fent de aquelles decisions, comprovades ab drets y doctrines", que haurien d'ésser lliurades als diputats cada tres anys per ésser portades a la impremta.⁵⁵ Que els ministres reials eren els principals interessats a blocar aquesta legislació, apareixia clar davant de tothom. La ciutat de Barcelona ho expressà nítidament durant el tràmit legislatiu a les Corts en afirmar la importància de la seva publicació —"vosses mercès y tot lo món ho entenen"—, sobretot en aplicació de moltes constitucions "y no se done loch a la malícia dels qui en açò fan contrari, perquè estiga en llur mà declarar vuy de una manera y demà de altra en consemblants cassos". Els jutges reials, doncs, avantposaven la seva llibertat de moviments a l'equitat i l'agilització de les seves sentències.⁵⁶

L'intervencionisme de la lloctinència en la dinàmica interna del Reial Consell

L'altre gran problema de l'Audiència catalana de finals del Cinccents el constituïa, com hem dit, la seva submissió —més o menys marcada, segons la personalitat del lloctinent o dels jutges afectats

⁵³ El fet que —a diferència del cas castellà— els jutges de la Corona catalano-aragonesa haguessin de motivar en tots els casos les seves sentències hauria facilitat considerablement la publicació periòdica de les seves il·luminadores decisions (T. CANET, "Los tribunales supremos...", pp. 593-594). Semblant iniciativa, tanmateix, apareix com a limitadora de l'"absolutismo judicial", un concepte elaborat per F. TOMÁS y VALIENTE i recollit recentment per M.P. ALONSO, per a qui "el poderoso arbitrio de los jueces del Antiguo Régimen" constituïa "necesario aliento de aquel modo procesal, como el absolutismo monárquico lo era del modo político coetáneo" ("El proceso penal en la Castilla moderna", a *Estudis. Revista de historia moderna*, 22 (1996), p. 213).

⁵⁴ Cal suposar que es tractava d'un recull manuscrit, en ésser mencionat com a exemplar únic (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, f. 80). Les Corts del 1542 proposaren un recull general i la progressiva publicació triennial a despeses del General (*Constitucions i altres drets...*, p. 95). Sobre les decisions i el seu valor al sistema jurídic català modern, vegeu les consideracions d'A. BOSCH, *Op. cit.*, pp. 527-528. Per a la Castella de Felip III, J.M. PELORSON assenyala el fet que l'apel·lació a la doctrina dels doctors pels jutges i advocats dels tribunals reials i la seva pretensió de crear jurisprudència "furent combattues par le pouvoir royal castillan" (*Op. cit.*, p. 42).

A les seves decretacions, el monarca respongué amb un enigmàtic "que's serve lo que fins assí se és acostumat", o sigui, res de res. Les transaccions entre rei i estaments no permeteren avançar ni un milímetre i el capítol acabà essent retirat pels braços davant el bloqueig reial (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, ff. 549v, 618, 625 i 638; i *Cartes comunes originals*, X-49, f. 91). La proposta dels estaments seguia fil per randa les instruccions entregades als síndics cerverins, que incloïen igualment l'afegit que el doctor encarregat triennialment de la "repilogació" no cobrés fins després d'entregar aquella a la impremta (AHCC, *Memorials i instruccions de missatgeries*, s.f.).

⁵⁶ La ciutat remarcà el fet que als tribunals de la Rota romana, Nàpols, Milà, Gènova, París i Tolosa es publicaven periòdicament les decisions —les quals omplien la major part de les biblioteques dels juristes catalans— per tal com "tots los Concells del món" aspiraven a establir "regla certa" en les coses de justícia "y los advocats no proven abrrassar opinions no rebudes ni aprobades, y los jutges no puguen fer en un temps una cosa y en altre lo contrari" (AHCB, Consell de Cent, *Registres de lletres closes*, VI-64, ff. 141 i 157v). Sobre la importància posterior —en un segle sense Corts— de les col·leccions finalment publicades de sentències de l'Audiència, vegeu A. COMALADA, "El reducte foral del Dret català", a *Primer Congrés d'Història Moderna...*, II, p. 44.

en qüestió— a la dominant funció política del lloctinent. El control virregnal de les decisions de l'alt tribunal fou percebut clarament per les universitats, com ara en el cas dels prohoms de la universitat de Valls, els quals no dubtaren el 1595 a regalar un “blanch” i un bon nombre de perdius al secretari del virrei segurs que es tractava de la via més àgil per tal de fer prosperar els seus plets al Reial Consell.⁵⁷ El primer element virregnal d'intervenció —segons les denúncies formulades per la Diputació el 1562— derivà de la seva facultat per fer sortir les causes de mans dels jutges reladors i encomanar-les a aquells que considerava més proclius a la seva opinió.⁵⁸ Durant les Corts del 1563-1564 els estaments acusaren el lloctinent don García de Toledo (1558-1564) d'haver intervingut en l'elaboració de les sentències i en la posterior aplicació de les resolucions judicials al seu gust. Barcelona l'acusà d'haver deixat morir molts presoners a les càrcers comuns de la ciutat als quals no havia volgut expedir justícia o acceptar les ordres d'excarceració rebudes dels tribunals.⁵⁹

Barcelona envià als seus síndics un memorial contra el lloctinent redactat en uns termes tan durs que el braç reial no s'atreuï a fer-lo seu. Sota el títol “Memorial de diversos agravis fets per lo il·lustre don García de Toledo als poblats en Cathalunya sobre la administració de justítia”, constitueix un text força il·lustratiu sobre l'actuació del primer virrei català de Felip II i les seves relacions amb la Reial Audiència (i indirectament sobre l'absència d'un viratge a finals dels anys seixanta). Començava per afirmar que no existia tribunal a la ciutat que no hagués topat amb ell. A l'Audiència, havia aconseguit intervenir a les causes civils i criminals fomentant hàbilment la divisió interna, per la via de l'afalac i la mercè o “quant per alguna de les dites vies no pot persuadir a alguns dels dits doctors del dit Real Consell que proveesquen, concloguen, voten y deliberen a voluntat sua [...], ab aquells se ha ab paraules tròniques e iniurioses, e ab menasses”. Com a exemple, el memorial citava el cas del regent la cancelleria misser Muntaner al qual havia amenaçat en ple Consell —en resistir-se aquell a votar a voluntat del virrei— “que ly rompria los brassos, posant molta temor ab ell y ab los altres doctors del Real Concell, que veyen no tenie ni té respecte a un home que tant rectament fa son offici y que passa de setanta anys, la maior part dels quals ha empleats al servey de sa magestat y de sos predecessors”. Barcelona denunciava, doncs, que els magistrats del Reial Consell no podien votar les causes amb dosis mínimes de llibertat de criteri. Les pressions i amenaces havien portat fins i tot els doctors i jutges del Reial Consell a mirar d'esbrinar el criteri virregnal sobre cada plet important abans d'emetre sentència, fer un vot o alliberar un pres.

El debat sobre la conveniència o no de la presentació del memorial es perllongà al si dels tres braços per algunes setmanes i la proposta legislativa dels estaments recollí part del seu contingut en demanar la no intervenció de la lloctinència en els processos a base d'obligar els doctors a votar per ordre i sense interrupcions “e lo dia que serà comensada de votar alguna causa, tant civil com

⁵⁷ AHCV, *Llibre de prohomenies*, 470, f. 108. Sobre les relacions entre lloctinent i Reial Consell, especialment a partir de la pragmàtica reial que el 1572 vetllà per una reducció de l'“*ascendiente de la institució virreinal sobre el tribunal*”, vegeu T. CANET, *La Audiencia valenciana...*, pp. 69 i 75. Semblant interès filipí pel reforçament de la independència funcional del Reial Consell no sembla reeixir a Catalunya. D'altra banda, les mateixes instruccions virregnals —com ara les rebudes pel virrei carolí Francesc de Borja el 1539— animaven els lloctinents a intervenir de forma personal en tots els afers de justícia i govern (A. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, p. 386).

⁵⁸ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 780, f. 29.

⁵⁹ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-72, f. 105v.

criminal, hage de ser votada per tots los altres doctors que en dita causa intervindran”.⁶⁰ Després, durant tot el regnat de Felip II, cada època de tensió entre les institucions de la terra i les de la monarquia féu sortir novament a la llum pública l’existència d’accions de força virregnals contra els doctors i jutges de l’Audiència, encaminades a convertir el tribunal en una eina dòcil en l’execució de la seva política i la dels magistrats més proclius i determinants.⁶¹ El 1569, Barcelona lamentà a la cort l’actitud del successor del virrei García de Toledo, Diego Hurtado de Mendoza, al qual atribuï els mateixos vicis: “són tants los inconvenients que resulten del govern de dit loctinent general, que per los poblats del dit Principat de Cathalunya no’s poden suportar, per las violèncias y mals modos té en la administració de la justícia, en las cosas en les quals entèn usar de sas indústrias o forces sens mirar si romp o viola constitució o privilegi algú, induhint algunes voltes ad alguns dels doctors del Consell en votar a son propòsit ab menases, altres ab promeses.”⁶²

La reiteració d’aquesta mena d’actuacions virregnals portà a un dur debat sobre la qüestió al llarg de les Corts de Montsó del 1585. Els estaments proposaren un capítol —que els tractadors reials blocaren sistemàticament fins a fer-ne impossible l’aprovació— en el qual s’establí que els lloctinents fossin apartats de qualsevol paper en les votacions de les causes civils i criminals, tret dels casos en què les votacions dels doctors deparassin un empat, “ans se haja de fer la conclusió segons lo vot de la major part dels doctors del dit Real Consell”. Els estaments lluitaren també —amb el mateix poc èxit, davant l’oposició reial— per limitar l’expedició de les anomenades lletres de cambra virregnals, signades únicament per la lloctinència —sense passar per la signatura del regent la cancelleria— a través de les quals doctors del Reial Consell i altres oficials reials eren enviats a aplicar resolucions unilaterals del virrei.⁶³ Aquest capteniment virregnal, reforçat per l’actitud del monarca durant les Corts, permeté als virreis de finals de segle arribar a considerar-se públicament exclosos de sotmetiment a l’observança “que la constitució començant *Poch valdria* no’l comprenia a ell”.⁶⁴

Les darreres Corts del segle només serviren per certificar el fracàs dels estaments a l’hora de limitar els poders virregnals. Barcelona denuncià aleshores la intervenció de la lloctinència en un cas especialment punyent. El virrei s’havia informat sobre l’actitud del darrer jutge pendent de votar, misser Guillem Sunyer, a l’hora de resoldre el plet suscitat entre els ciutadans honrats integrats a la matrícula tradicional per via de cooptació i els nous, fets per privilegi reial. Quan semblava que Sunyer decantaria la resolució a favor dels ciutadans vells per quatre vots a dos, el

⁶⁰ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, s.f., i ff. 115v-117, 127 i 140.

⁶¹ El 1569 trobem un exemple clar d’aquesta mena d’intervenció: els jurats de Tivissa, compel·lits pel virrei com a capità general a contribuir a la fortificació de Salou, havien decidit resistir-se apel·lant a l’Audiència. El regent la cancelleria havia decretat la seva suplicació com era preceptiu i l’havia remès després a un dels doctors del Consell, el qual havia informat posteriorment les dues sales civils. Fins aquí, doncs, el tribunal havia actuat amb l’esperit de neutralitat que calia exigir de la justícia del rei. Aleshores, però, havia entrat en escena el lloctinent, el qual trencà físicament en presència del Consell la suplicació presentada pels de Tivissa, ordenant després, sense informació i per via de fet, l’empresonament dels jurats de la vila (AHCB, Consell de Cent, *Registre de lletres closes*, VI-58, ff. 144-150).

⁶² Havia estat a través d’aquests mitjans com el lloctinent havia aconseguit que quatre doctors votessin a favor de la captura del consistori de la Diputació el 1569 “contra vot y parer y conclusió feta per los restants doctors del Consell civil y criminal” (AHCB, Consell de Cent, *Registres de lletres closes*, VI-58, ff. 144-150).

⁶³ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, ff. 539, 615, 616v, 623v-624, 625, 628, 635, 636 i 638. La demanda es repetí a les Corts del 1599 (E. BELENGUER, “Un balance de las relaciones...”, pp. 105-107).

⁶⁴ ACA, Generalitat, V 243, s.f.

lloctinent l'impedí votar i aprofità una sortida del jutge de Barcelona, per tal de decretar la conclusió de la causa. El lloctinent trencà la proporció de tres vots a dos a favor de les posicions dels ciutadans vells, votant personalment i atorgant-se a més vot de qualitat. Per a la ciutat, aquesta mena d'accions, “si-s toleràs y permetés no seria ninguna hazienda ni vida dels del present Principat segura, perquè volent lo lloctinent general affavorir o damnificar una persona, procuraria entendre los vots y parers dels doctors del Reial Consell y entés no ésser son gust procuraria traure de ciutat aquells, y faria la causa quant a ell parria”.⁶⁵

Durant la segona meitat del Cinccents, per tant, la Reial Audiència visqué els canvis potser més significatius de tota la seva història abans de la Nova Planta borbònica. El seu reforçament institucional fou contrapesat pel control del seu desenvolupament per part dels estaments durant les convocatòries de Corts del període. L'augment de l'activitat i de l'efectivitat en la lluita contra els malfactors a través d'instruments com ara la publicació de grans sometents generals, trobà el seu revers en l'aplicació abusiva de vies considerades extraordinàries que posaren en qüestió les jurisdiccions ordinàries locals, tant a les universitats de jurisdicció reial com a les terres de baró. Aquest desig de control del territori comportà, a més, un progressiu embussament de plets a l'Audiència, incapaç ella mateixa de donar sortida al seu apetit d'ampliació jurisdiccional, de “*mejorar su parte en el mercado judicial*” obert.⁶⁶ A més, el Reial Consell es veié repetidament assetjats per les escomeses de la lloctinència, delerosa per convertir-lo en un instrument adequat i sense manifestació de cap mena de contestació a la línia política oficial. Masses problemes, doncs, per a una institució en inestable expansió jurisdiccional.

La invasió de jurisdicció de l'Audiència i les universitats

En morir Felip II, la tardor del 1598, es guardà a la catedral barcelonina un dia de capella ardent en pregària al cel per la seva ànima. El consistori de la Diputació no pogué assistir en no tenir lloc disposat a prop de la presidència i comunicà al virrei que, tanmateix, celebraria misses i sufragis a la capella del Palau de la Diputació. El lloctinent s'estranyà en saber que un tribunal tan important no disposava d'un lloc de preeminència. Els emissaris de la institució, entre ells Frederic Despalau —qui posteriorment posà per escrit aquella conversa—, explicaren que tradicionalment els diputats eren ubicats a una banda de l'altar major i els consellers barcelonins a l'altra. Darrerament, però, les coses havien canviat: els membres del Reial Consell —els quals no hi assistien tradicionalment— havien decidit acompanyar el lloctinent “perquè tots fan un cos”.⁶⁷ L'exemple mostra magníficament —prenent l'espai de la catedral com una figura de la jerarquia de les institucions catalanes— com, al llarg del regnat de l'anomenat rei prudent i sobre la base organitzativa de les seves reformes, el Reial Consell havia guanyat noves parcel·les de poder representatiu, contribuint a trencar el fràgil equilibri preexistent entre les institucions del rei i les de la terra. Vegem-ho.

⁶⁵ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-108, f. 269.

⁶⁶ R. KAGAN, *Op. cit.*, p. 225.

⁶⁷ A. SIMÓN (a cura de). *Cavallers i ciutadans...*, p. 159.

Les relacions entre la Reial Audiència i les universitats foren tensades contínuament al llarg del darrer terç del Cinccents per les contínues evocacions de causes de la primera. Les Corts del 1547 deixaren la porta oberta a aquesta mena de evocacions perquè si bé d'una banda eren prohibides formalment al capítol segon, de l'altra s'inclogué l'afegitó "si al loctinent general y al Real Consell no aparegués altra cosa", clàusula que serví per obrir forat quan convingué. Així, durant les Corts del 1563-1564 Barcelona presentà ja un reguitzell de protestes sobre casos concrets d'invasió que afectaven la seva jurisdicció sobre les confraries urbanes, o afers relacionats amb el control d'olis, tavernes i virtualles, amb la conclusió que es feia necessari eliminar qualsevol mena d'afegitó a la legislació prohibicionista del temps de Carles I.⁶⁸ La lluita dels estaments privilegiats al respecte es mantingué el 1585, amb noves propostes contra "apel·lacions cavil·loses" i evocacions al Reial Consell. El braç reial demanà —sense èxit davant la total oposició reial— el respecte a jurisdicció de les universitats sobre l'administració dels oficis urbans, botigues de forments i obres, causes d'obrerries, veedors, sobreposats, clavaris, mostassafs, còsols de mar i administradors de les places, a les extraccions i eleccions d'altres oficis dins les confraries i els bancs, així com al control de les sèquies, brancals i hortes, tots ells afers en els quals es demanà la prohibició d'evocació per part de la Reial Audiència.⁶⁹

La millor prova del fracàs de l'intent limitador de les Corts de Montsó del 1585 —com en el cas valencià contemporani—⁷⁰ fou la continuació de les evocacions, encara amb major freqüència. A Vic, la tardor del 1586 —després de l'evocació d'un plet relacionat amb la Taula de canvi local—, el Consell mostra la seva total indignació i impotència pel fet que "semblants causes d'administracions de officis de ciutats, conforme lo dret de la pàtria, no's poden evocar".⁷¹ Aquesta voracitat evocadora era deguda en bona mesura a la desconfiança virregnal envers les jurisdiccions de la terra, fossin municipals o baronals, a les quals s'acusà sovint de manca de cura en el control de l'ordre públic.⁷² Aquest recel legitimà l'actuació dels veritables homes de confiança del govern virregnal damunt del terreny, els jutges de cort enviats per les vegueries. Així, la tardor del 1588, la tramesa del magistrat misser Francesc Ubach es justificà en el fet que "la negligència y fluxessa, axí dels oficials ordinaris com de barons, és la causa verdadera per la qual los lladres no són perseguits". Les instruccions entregades pel lloctinent per a aquesta mena de sortides dels jutges, inclogueren com a superior concessió que els processos de regalia i d'"*evocata causa*" fossin excepcionalment resolts amb la presència dels oficials locals i baronals, només per respectar el principi que els delinqüents havien d'ésser castigats allí on havien comès el seu delictes.⁷³

⁶⁸ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-72, f. 105v; i *Cartes comunes originals*, X-44, f. 129.

⁶⁹ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, ff. 538, 624v, 634v, 638 i 639-639v. Els paers de Tàrraga, per exemple, ordenaren al seu síndic una total oposició a la continuació de les evocacions: "que se aniquille y no's pugue fer de aci al devant, com sie destruir la jurisdicció dels ordinaris" (AHCT, *Llibres de Consell*, 19, f. 107).

⁷⁰ Els estaments valencians sí aconseguiren assentiment reial per aprovar el 1585 un fur segons el qual no podrien evocar-se a l'Audiència criminal sinó causes que suposessin pena de mort o mutilació de membres. El 1589, però, com els altres que hem anat citant, continuava sense haver estat efectivament aplicat (ARV, Reial Cancelleria, Corts per estaments, 525, ff. 98v.101v).

⁷¹ AHMV, Correspondència, *Cartes trameses*, 4, s.f.

⁷² La tardor del 1588, el virrei lamentà amb misser Ubach —encarregat d'encalçar lladres i bandolers al Maresme i el Vallès Oriental— el fet que "la negligència y fluxessa axí dels oficials ordinaris com de barons és la causa verdadera per la qual los lladres no són perseguits" (ACA, Cancelleria, 4759, n.i.).

⁷³ ACA, Cancelleria, 4759, n.i.; i 4756, s.f. No només els municipis, sinó també altres institucions d'àmbit local com ara la Llotja barcelonina pledejaren amb l'Audiència per les mateixes invasions evocadores. Durant les Corts del 1585 els còsols de Llotja aprofitaren igualment per protestaren pels respectius atacs rebuts a la seva jurisdicció

Les signatures d'unions contra bandolers esdevingueren un altre motiu recurrent de conflicte entre els municipis i la jurisdicció reial, especialment durant les darreres dècades del Cinccents, quan el govern reial encetà una àmplia campanya de mobilització local contra el bandolerisme.⁷⁴ El 1582, per exemple, el lloctinent duc de Terranova no s'estigué de res a l'hora de pressionar a favor de la seva acceptació per part de les universitats: envià a Lleida al doctor del Consell criminal misser Damià Osset, qui féu detenir tots els consellers de la ciutat —fins a nou persones, enviades a Barcelona— que havien mostrat el seu parer contrari.⁷⁵ Podem dir que aquesta mena d'actuacions de tutelatge damunt els governs municipals foren gairebé una constant del final de segle i durant les Corts del 1599 Barcelona protestà per la persecució per part de l'Audiència de membres del Consell de Cent només pel fet que havien votat “ab la libertat deguda”, persecucions que els havien obligat fins i tot a protegir-se dins les esglésies de la ciutat.⁷⁶

A més d'assegurar la seva fidelitat en el manteniment de l'ordre, les autoritats reials aspiraren sovint a controlar mecanismes propis de les institucions municipals, com ara els processos de visita o les insaculacions.⁷⁷ Si l'estiu del 1584 foren els mateixos consellers els qui demanaren l'assistència de tres doctors del Reial Consell en el procés, només uns mesos després el Consell de Cent els prohibí fer-ho en endavant “per ninguna causa de visita, ni de appellatió o recurs de aquella”.⁷⁸ A finals del 1593, però, trobem tres doctors del Reial Consell novament cridats a “aconsellar la present ciutat sobre la insiculatió passada de consellers, Consell y officis de la ciutat”. Aquesta mena d'intervencions es repetiren durant els anys posteriors i no fou fins el 1597 que el conseller cinquè es negà admetre-les, considerant il·legals les insaculacions fetes sota aquesta

inapel·lable “en qualesquier causas y pleytos pertenescientes al arte mercantil” (*Ídem*, 4315, f. 4v). Pel que fa a les topades amb la jurisdicció eclesiàstica, encara que era dispostat que en cas de conflicte cap de les dues parts pogués “innovar ni passar avant” fins a la seva resolució, els membres del Reial Consell contravenien sistemàticament aquest principi, ignorant del tot la lletra de contenció que li era tramesa per la cort eclesiàstica afectada (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, f. 696).

⁷⁴ F. CARRERAS i CANDI situa les signatures d'unions sota protecció virregnal “tal vegada per minvar la importancia del Braç Militar y de la Generalitat” (*Geografia general...*, pp. 1034-1035).

⁷⁵ Un cop arribat a Lleida misser Osset revisà les bosses d'insaculació dels oficis de govern i féu copiar diversos privilegis i actes de deliberacions del govern de la ciutat. Després, encetà procés contra diversos cavallers i ciutadans, detenint alguns i afermant d'altres, fins al punt que els paers lleidatans acabaren demanant ajut als seus homòlegs barcelonins (AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-48, f. 162). Els paers apel·laren a la solidaritat del Consell de Cent en veure “presos molts del Consell de dita ciutat y particularment als advocats de aquella” (DACB, V, p. 331). Sobre la tradició d'intervencionisme reial al regiment de la Paeria lleidatana, vegeu els casos de 1520, 1525 i 1528, després que s'arribin a robar les bosses d'oficis (A. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, p. 107 i 134). La vila de Perpinyà fou víctima en temps del lloctinent don Hernando de Toledo d'una visita semblant en la qual el jutge reial realitzà diversos manaments penals, moltes provisions contra la universitat i el seu regiment “fent fer moltes captures molt gravatòries” (*Ídem*, *Corts*, XVI-74, f. 716v).

⁷⁶ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-108, f. 265.

⁷⁷ Per al cas de les insaculacions, M. FARGAS ha assenyalat com la política d'intervencionisme del Reial Consell —encetada vers els anys setanta del Cinccents— respongué a la voluntat de suplir la seva relativa manca d'integració a les xarxes de parentiu dels grups dirigents: com a resultat pràctic, el nombre de parents dels doctors del Reial Consell i d'alts oficials reials entre els insaculats progressà durant el darrer quart del segle del 4 al 27,3% (*Família i poder a Catalunya...*, pp. 260-261 i 280-281).

⁷⁸ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-93, ff. 109 i 144; i CMC, I, 112. A la pràctica, però, a finals de segle retrobem els doctors del Reial Consell assessorant els consellers en un conflicte amb la Diputació del General (1596) i als visitadors de la ciutat (1599) (*Ídem*, II-108, f. 214). El 1602, s'establí que aquells condemnats per les visites al govern de la ciutat que fessin recurs a l'Audiència serien en endavant inhabilitats per regir els oficis de la universitat, després que el Reial Consell hagués revocat si més no quatre sentències condemnatòries del govern barceloní el 1591, 1595, 1600 i 1601 (CMC, I, pp. 138, 139 i 166; i III, p. 6). La visita dels consellers havia es regulà mitjançant diverses ordinacions aprovades el 1564, 1578, 1591, 1595 i 1598 (*Ídem*, III, p. 5).

condicionadora presència.⁷⁹ La seva oposició establí un precedent recollit per la Vint-i-quatrena de Corts de la ciutat durant les Corts del 1599, on Barcelona proposà un capítol de prohibició d'intervenció del Reial Consell a les insaculacions d'oficis de les universitats.⁸⁰

La col·laboració entre municipis i Reial Audiència a les unions contra bandolers

Per a molts dels municipis catalans —tot i les pressions i friccions que comportava amb el Reial Consell— el sistema d'unions devia constituir una solució preferible a la de la militarització de l'ordre públic. El seu objectiu era el de coordinar i centralitzar els recursos esmerçats en la persecució dels bandolers, mitjançant la vertebració dels sometents locals, amb l'eliminació d'entrebanca i interferències de tipus jurisdiccional.⁸¹ El 1585 el Consell de Cent dictaminà amb seguretat que “lo bon remey per extirpar los lladres bandolers és la unió”, davant els rumors que els tractadors reials es disposaven a demanar la creació de dos companyies permanents de soldats per expulsar els lladres. Segons Barcelona, l'experiència demostrava clarament com “après los matexos soldats eren los maiors lladres del món” i a sobre a despeses del General.⁸² Tot i aquesta i altres opinions contraries, sabem de la formació d'aquests contingents permanents a finals de la dècada. L'estiu del 1590, els paers de Tàrraga eren del parer de tancar l'aixeta del seu finançament “per lo que ha dos mesos no servexen en res ni per res a la terra”. Per això, es mostraren disposats a signar una unió semblant a l'acordada el 1565, però no a acceptar noves prorrogacions de “soldadescha” —el nom despectiu amb que els llibres de Consell targarins es referien al contingent militar permanent—, “per ser en sí danyosa”.⁸³

El sistema d'unions amb protagonisme dels municipis en les tasques de policia local —tot i les topades amb els oficials reials ordinaris i l'acumulació d'altres eines de persecució— mantingué la seva vigència al llarg de tot el nostre període. L'embranchida fonamental es derivà d'una mobilització conjunta dels tres estaments el 1565. Elets dels tres braços s'aplegaren durant la tardor “axí de nits com de dies” a la casa de la ciutat, a Barcelona, a fi de perfilar alguna solució davant l'augreujament de la inseguretat pública. El resultat d'aquestes reunions fou el text d'una unió o concòrdia general, signada amb el propòsit d'actuar perquè “se són llevades tantes y tant poderades quadrilles que no's pot quasi anar de un lloch en altre ni exir de ses cases ni a penes en aquelles star quiets ni segurs”. A la vegueria de Barcelona i per a un període de vigència de tres anys, es nomenaren centeners —triat només entre cavallers i ciutadans honrats—, cinquanteners i deceners, i a cada ciutat, vila o lloc reial de la vegueria les autoritats municipals designaren

⁷⁹ El conseller cinqué exigí que l'assessorament dels magistrats fos aprovat pel Consell de Cent i només pels consellers i que en qualsevol cas els seus vots fossin consultius i no decisius (AHCB, *Registres de deliberacions*, II-104, f. 74v; i II-106, f. 165).

⁸⁰ El capítol acusava els doctors d'intervenir constantment tant en l'administració dels oficis com en les insaculacions. Barcelona pretenia que l'aprovació d'aquesta intervenció per via de constitució inclogués l'obligació a tots els consellers, diputats i cònsols de Llotja de jurar-la en començar els seus oficis, comproment-se a no escoltar els suggeriments dels doctors (AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-108, f. 266v).

⁸¹ X. TORRES, *Els bandolers...*, p. 168.

⁸² AHCB, Consell de Cent, *Registre de lletres closes*, VI-64, ff. 106v-107.

⁸³ La tardor del 1590, els paers lleidatans eren del parer, en canvi, que la Diputació sufragués “una guarda com la de Aragó” mentre el Consell targarí continuava defensant la signatura d'una unió (AHCT, *Llibres de Consell*, 20, ff. 267v, 269v i 270).

igualment tants deceners “quants abastaran segons lo número dels poblats”. Als llocs de baró els deceners foren de nomenament senyorial i restaren exclosos dels oficis de comandament tots aquells identificats amb bàndol citat o amb pendències públiques. El crit d’alarma local es feia a través del toc de campana tradicional i respectant les jurisdiccions ordinàries dels llocs on calia actuar (a les quals eren entregats els malfactors capturats), encara que les tropes de la unió podien actuar a qualsevol territori, facultant els oficials reials a entrar a terres de baró i a l’inrevés.⁸⁴

A partir de l’acceptació barcelonina del 1565, la clau per a l’extensió a altres vegueries i la progressiva renovació de les signatura per altres triennis, fou la capacitat de pressió per part de la capital sobre les principals ciutats i viles del país, obligades a pair allò que havia estat aprovat pels estaments baronials i la ciutat de Barcelona sense tenir gaire en compte la seva opinió.⁸⁵ L’escepticisme de ciutats com ara Lleida no trigà a ésser plantejat obertament, fins i tot amb la proposta d’un model propi i alternatiu al construït a Barcelona. Les discussions sobre aquell s’havien iniciat abans a la capital del Segrià que a la del Principat i s’esperava que incloguessin no només Lleida i els llocs de la seva vegueria des de la falda del Montsec ençà, sinó també les universitats de Tamarit i Montsó amb les seves aldees, així com Fraga i Sant Esteve de Llitera, juntament amb els principals barons de l’espai ponentí. Lleida exigí al lloctinent a mitjans de juny del 1565 que fos acceptada la seva proposta d’incloure’n viles i senyors aragonesos, sense la participació dels quals, de fet, preferia renunciar a la “confederació”, atès que les tasques de persecució endegades es veurien contínuament impossibilitades pel fet fronterer.⁸⁶ L’oposició de la lloctinència obligà els paers lleidatans a acabar signant a desgana, ja pel febrer del 1566, una concòrdia molt semblant a la dissenyada per a la vegueria de Barcelona, perdent d’aquesta forma la batalla iniciada mesos enrera en defensa d’un model transfronterer.⁸⁷

A la vila de Tàrraga, en canvi, es produí a finals del 1565 una ràpida acceptació del text de la concòrdia en els termes disposats a Barcelona, mentre la ciutat de Vic demanà un major estudi sobre l’obligació de fer pagar conjuntament a tota la vegueria els béns robats i els danys patits, dubtant “no fes molt dany als poblats d’esta ciutat, per quant lo mal se poria fer a tres o quatre lengües de ací y nosaltres ho hauríem de pagar”.⁸⁸ Amb major o menor oposició, sembla que totes les vegueries del país acceptaren la signatura de la unió seguint el patró barceloní al llarg dels

⁸⁴ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-74, ff. 89, 92 i 98-107. L’organització de la unió a Tremp, on el Consell ordenà l’establiment a la vila de cinc capitaniaes formades per vint homes cadascuna, vegeu M. LLEDÓS, *Historia de la antigua villa hoy ciudad de Tremp*, facsímil d’Editorial Barcino, Barcelona, 1977, p. 152.

⁸⁵ El procés negociador i la signatura de la concòrdia d’unió per part del Consell de Granollers, pot seguir-se fil per randa a AHMG, *Llibre de deliberacions del Consell, 1555-1572*, ff. 149v-150v, 151v-153v. Els capítols de la unió signada a Granollers estableixen un territori —un Vallès Oriental una mica ampliat—, en el qual s’aplicava una unitat de despesa: “que tot sia una rodalia, y que esta vila ab los predits lochs sien tots obligats a pagar per modo de fogatge los danys se donaran dins los límites de dits lochs y rodalia”.

⁸⁶ Els lligams transfronterers en la repressió del “bandolerisme” i els contactes aragonesos amb el govern de la Paeria lleidatana, foren analitzats per G. COLÁS i J.A. SALAS, *Op. cit.*, pp. 320-322.

⁸⁷ APL, *Llibre de Consells*, 431, ff. 59, 63-65, 72v, 76, 78, 87v, 88v, 90v i 91; i AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-45, f. 93. Sobre la densitat de les relacions transfrontereres vegeu l’exemple del cavaller Francesc de Gilabert i el propòsit dels paers lleidatans sobre la unió del 1565, a J.P. RUBIÉS, *El pensament del cavaller don Francisco Gilabert. Crisi política i alternatives socials a Catalunya (1559-1638)*, Tesi de llicenciatura, Departament d’Història Moderna, Universitat de Barcelona, 1987, pp. 41 i 81-82. Una real pragmàtica del 1587 publicada a València facultà les autoritats a actuar contra els delinqüents estrangers “per quant havem entès que en la nostra ciutat y Regne de València han acostumat de recollir-se y de poch ençà se recullen bandolers, lladres y delinqüents de Aragó, Catalunya y Castella, y altres parts dels nostres regnes” (BC, Fullets Bonsoms, 6.600).

⁸⁸ AHCT, *Llibres de Consell*, 19, s.f.; i AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-45, f. 89.

darrers mesos del 1565 i els primers del 1566. La seva caducitat tres anys més tard desfermà un debat sobre els seus resultats i sobre la conveniència o no de la seva renovació, que el govern barceloní no començà a discutir fins el 1570.⁸⁹ A primers de juny la comissió encarregada presentà el text de la nova concòrdia “apunctat, trassat y ordenat” i el Consell de Cent li’n donà ràpida aprovació. Sense que coneixem ben bé les causes, però, sembla que fou el virrei Diego Hurtado de Mendoza qui, pocs mesos abans d’abandonar el país, es negà en companyia del Reial Consell a acceptar els termes de la nova unió “y los mals y delictes han augmentat en grandíssim dany de moltes persones”. Tot i així el Consell de Cent l’aprovà i posà en vigor a terres barcelonines el gener del 1571.⁹⁰

Durant la tardor del 1575 el Consell de Cent tornà a nomenar una comissió amb l’encàrrec de “tractar, traçar, apuntar y ordenar la unió”.⁹¹ Desconeixem el resultat dels seus treballs i el cert és que durant la resta del virregnat de don Hernando de Toledo, el comte d’Aitona, el duc de Terranova i el comte de Miranda disposem de només molt escadusseres notícies sobre la vigència d’aquestes unions a terres de ponent o pirinenques.⁹² No fou fins al virregnat de don Manrique de Lara (1586-1591), coincidint amb una nova escalada de la tensió política, que les unions tornaren al primer pla. Així, sabem que a finals del 1588 el lloctinent negocià —a través del jutge misser Jaume Mir— amb els governs municipals de Lleida, Cervera, Tàrraga, Agramunt i Montblanc la signatura d’una nova unió, que comportaria la lleva entre totes les ciutats i viles citades de cent soldats durant l’hivern. La guerra a la Ribagorça i l’enfrontament faccional entre els germans Valls i don Francesc de Gilibert justificava aleshores mesures extraordinàries. La ciutat de Lleida acceptà finalment la signatura de la capitulació, encara que considerà suspesa la seva aplicació fins a tant totes les viles, llocs i barons eclesiàstics i seculars de la vegueria i encara la resta de les vegueries afectades —les abans esmentades— no haguessin fet el mateix.⁹³

Quan misser Mir arribà des de Lleida, els paers targarins es limitaren o oferir una contribució d’entre deu i dotze soldats, a pagar per tota la vegueria. Setmanes després, en requerir la col·laboració de la resta de viles i senyors de la vegueria, Tàrraga hagué de conformar-se amb el fet

⁸⁹ A Granollers la petició virregnal de renovació de la unió en els mateixos termes arribà la primavera del 1569. El Consell de la vila, tot i reconèixer que “redundat gran quietut”, demanà que no fossin inclosos dins la unió “danys donadors per creamament de palles, ni robos ni altres mals que de nits se faran”. Els síndics enviats a la signatura a Barcelona, a més, foren instruïts amb un “vejan si poran acabar que esta universitat ferme per sí, ço és que no sia obligada pagar los mals fahedors en altres parts” (AHMG, *Llibre de deliberacions del Consell*, 1555-1572, ff. 197 i 204v). En el cas de Cervera, per les mateixes dates, la signatura de la unió fou plantejada com una contrapartida a la resolució de diverses causes de la universitat davant el Reial Consell (AHCC, *Memorials i instruccions de missatgeries*, 1417-1701, s.f.).

⁹⁰ AHCB, Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, II-79, ff. 51, 54, 59, 62 i 110v; i II-80, ff. 11v i 17; i *Registre de lletres closes*, VI-59, ff. 31-32 i 34-35. Sobre les signatures d’unió del 1570, 1575 i 1581 a Puigcerdà —la primera, coetània a l’allistament de tropes vilatanes—, vegeu el *Dietari de la fidelíssima...*, pp. 46, 48 i 54. Sobre els tràmits d’unió contra bandolers impulsats pel lloctinent don Hernando de Toledo als inicis del seu virrenat, vegeu S. FERNÁNDEZ CONTI, “El gobierno de Catalunya...”, pp. 197-201.

⁹¹ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-84, f. 119. Sobre la signatura de la unió l’estiu del 1575 per part de la Comuna del Camp de Tarragona, amb els debats del repartiment del cost del seu manteniment entre l’arquebisbe i els seus vassalls, vegeu E. FORT, *Notícia històrica d’una singular...*, pp. 169-170. A Solsona, en canvi, no és fins l’agost de l’any següent, que batlle de la jurisdicció abacial aprovà el nomenament d’un síndic per anar a negociar la unió a Barcelona (A. LLORENS, *Op. cit.*, II, p. 320).

⁹² Per exemple, els debats sobre la unió celebrats a la Diputació la primavera i l’estiu del 1582, davant els procediments endegats per misser Lluís de Peguera a les rodalies de de Barcelona o misser Guillem Sunyer a Lleida (DGC, III, pp. 113-115 i 126-127).

⁹³ ACA, Cancelleria, 4758, n.i.; i 4759, n.i. i f. 224v.

que aquells paguessin només cinc homes de peu i un de cavall.⁹⁴ A mitjans de març, Cervera era la única vila del seu entorn que continuava resistint-se als requeriments de misser Josep Mur sobre l'assistència de tropes. La seva oposició es basà igualment en la manca de garanties que els barons i la resta de les universitats de la vegueria participarien a l'esforç humà i econòmic proposat.⁹⁵ Tenim constància de noves requisitòries de la signatura d'unions per part de jutges reials enviats *in situ* durant el complex bienni 1591-1592 i encara novament entre els anys 1594 i 1595. Anem per parts. El novembre del 1591, el lloctinent dividí en dos el país —de forma aproximadament equivalent a les sobrecol·lectes de Llevant i Ponent de la Diputació— i encarregà als jutges reials misser Lluís de Peguera i misser Josep Mur que a “cada comarca” s'informessin de la persona més principal i “zelosa del servey de Déu”, a la qual li seria encarregat el comandament de les tropes de la unió, sota el principi que havien d'esdevenir “lo verdader sperit de la dita unió y germandat”.⁹⁶

Les principals dificultats per a la signatura de la unió es concentraren en la citada demanda d'unanimitat feta per algunes universitats importants —com ara Lleida, Balaguer, Tremp o Talam—, o la disconformitat mostrada per la ciutat de Girona respecte a la impossibilitat d'entrar a cases de militars, a que el comandament de les tropes de la unió anés a raure a mans del veguer o a l'obligació de pagar danys, robatoris i desperfectes comesos fora de la ciutat i batllia.⁹⁷ A Mataró, les discrepàncies foren del mateix estil i el Consell introduí importants restriccions: la unió i germandat seria vigent només de sol a sol, per un període de cinc anys, i només obligaria el pagament dels robatoris i danys comesos dins el terme de la ciutat.⁹⁸ A ciutats de la importància de Tarragona, en canvi, misser Mur aconseguí un ràpid compromís a favor de la unió per un temps de deu anys i encara una mobilització de 200 soldats, a càrrec de la ciutat i vegueria, això sí, amb la contrapartida de la concessió als centeners de la unió tarragonina de poder entrar “en castells de cavallers per escorcollar sens official real”.⁹⁹ Els jutges reials, però, no es limitaren a assegurar la signatura per part de les principals universitats, sinó que també apel·laren als principals senyors jurisdiccionals del país. La tardor del 1591, per exemple, misser Lluís de Peguera presentà l'oferta de unió davant el capítol provincial de l'orde de Sant Joan aplegat a Barcelona. Tot i que el projecte presentat abastava deu anys, els comanadors santjoanistes el reduïren a un de sol i demanaren la substitució dels termes “ladres, bandolés y hòmens de seguida”, pels de “lladres de pas, saltejadors y sassinos”, que deixava llibertat per continuar disposant d'hostes vassallàtiques.¹⁰⁰

⁹⁴ AHCT, *Llibres de Consell*, 20, ff. 197-200.

⁹⁵ ACA, Cancelleria, 4760, n.i.; i AHCC, *Correspondència*, segle XVI, s.f. E. BELENGUER ha apuntat la manca d'interès senyorial envers les unions contra bandolers motivada per la sospita que poguessin convertir-se en sindicats anàlegs als que havien servit de base a les demandes remences del segle anterior (“Pròleg: la Generalitat...”, p. XII).

⁹⁶ ACA, Cancelleria, 4762, ff. 126v-127, 128v-129 i 217. A primers de febrer del 1592 la unió havia estat signada a Vic, Lluçanès, Moià, Manresa, Berga, Ripoll, Camprodon, Besalú i Girona (AHCM, *Acords municipals*, Caixa 1, f. 85v).

⁹⁷ APL, *Llibre de Consells*, 433, f. 6; i AHCG, *Manual d'acords*, 194, ff. 12v-13 i 17v. A Girona, el Consell acabà aprovant la unió a principis del 1592 per un termini de deu anys (J. CHÍA, *Bandos y bandoleros...*, III, p. 537).

⁹⁸ AMM, *Acords*, 3, s.f.

⁹⁹ AHT, *Acords municipals*, 143, ff. 119v-121v i 124. A Vilanova i la Geltrú la signatura de la unió es produí pel març i nou fou fins a mitjans de setembre que en virtut de la unió el Consell de les universitats nomenà centener, quinquantener, vintener i decener (AHMVG, *Deliberacions del Consell*, 8, ff. 214-215).

¹⁰⁰ AHPB, Lluís Jorba, *Manual de deliberacions del capítol provincial de l'orde de Sant Joan de Jerusalem*, 1582-1609, lligall 10, s.f.

La major part d'aquelles gestions per la signatura de la unió acabaren al mateix temps que el virregnat del mestre de Montesa. El seu successor, el duc de Maqueda, encoratjà poc després de l'inici del seu regiment tots els veguers del país a posar en marxa els mecanismes de persecució dels bandolers previstos a la unió. La insistència principal en aquesta exigència es produí durant els anys 1594-1595. Després, passats els primers anys de vigència, començaren a caducar la major part dels acords obtinguts anys enrere. A finals del 1594 el lloctinent envià els jutges reials Joan Gallego, Josep Dalmau i Josep Ferrer per tot el país a fi i efecte de comprovar damunt del terreny quin era el grau de compliment allà on fos vigent, negociar la seva renovació on hagués expirat i fer-lo possible allí no s'hagués arribat a establir mai.¹⁰¹ Les reaccions de les universitats davant aquesta nova exigència semblen força semblants a les formulades dos anys abans: l'estiu del 1595, per exemple, Perpinyà respongué el projecte d'unió a través d'uns apuntaments que limitaven el seu abast: reduïen el contingent finançat per la vila a només seixanta homes i l'espai de persecució a l'estricte territori de la vila.¹⁰²

La contesa jurisdiccional entre el govern virregnal i la Diputació del General

Les topades jurisdiccionals afectaren especialment les relacions entre el govern reial i la Generalitat. Tot i els enfrontaments suscitats en temps de Carles I,¹⁰³ a principis del seixanta la Diputació del General i el Reial Consell mantenien una relació de freqüent col·laboració mútua. Era aleshores completament normal la consulta d'afers interns disputats sobre el govern de la Diputació amb els doctors del Reial Consell, de forma que l'entrada d'aquells al Palau de la institució debia ésser pràcticament quotidiana.¹⁰⁴ Poc a poc, però, aquesta funció fou substituïda per l'assessorament d'altres equips de juristes o bé dels estaments, al compàs dels progressius plets de jurisdicció que foren suscitant-se entre Diputació del General i Reial Audiència al llarg del nostre període. La possibilitat de canvi progressiu d'un a altre assessorament es féu palesa a finals del 1564, coincidint amb la creació de la sala criminal. Els diputats cridaren aleshores una Junta de Braços per tal de discutir possibles mesures contra els bandolers. Aquells i la dotzena que estudià l'afet en representació seva durant els dies posteriors dictaminaren que era obligació del rei i no dels diputats "la expulsió dels mals hòmens de la terra". Potser descontents amb aquelles directrius, els diputats decidiren aleshores cridar sis doctors de l'Audiència a fi de recavar la seva opinió. La reacció de la dotzena fou contundent i afirmà que "era perjudissi de tota la terra que los doctors del

¹⁰¹ ACA, Cancelleria, 4767, s.f.

¹⁰² La resposta virregnal fou que "los altres pobles a exemple y imitació vostra se voldran restrènyer a sos tèrmins de manera que la unió seria infructuosa y seria unió de nom i no de fets" (ACA, Cancelleria, 4766, s.f.). Maqueda tenia clara la importància de la unió: "ab ella se veu la quietut, pau y sossego qu'en ha resultat a tots los poblats en aquesta provincia, que no y ha per a qué explicar-lo" (*Ídem*, 4767, s.f.). Sobre l'aplicació concreta d'una unió posterior, la del 1606, als territoris de Terrassa i Sabadell, vegeu I. ALMAZÁN, "Poder, propiedad y represión del delito. Algunas reflexiones sobre la funcionalidad de las *Unions contra lladres i bandolers* en 1606", a *Tercer Congrés d'Història Moderna...*, 13-I (1993), pp. 667-673.

¹⁰³ Les Corts del 1537 visqueren la primera queixa formal dels estaments per la "invasió competencial" de l'Audiència en afers que portaven en exclusiva al regiment de la Diputació (A. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, pp. 343-344).

¹⁰⁴ El 1563, per exemple, trobem els doctors de l'Audiència aconsellant el consistori, per exemple, en companyia dels assessors ordinaris, sobre la visita corrent dels taulers de les taules foranes (ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 134, f. 415).

Real Consell civil ni criminal, qui eren offitials reals, per dit ni per semblant negossi, vinguessen en la casa de la Deputatió, perquè s-i porie traure en conseqüència y seguir-se gran dany al General”.

Tot i aquest primer avís, l'estiu del 1566 retrobem doctors del Reial Consell assessorant el consistori sobre diverses qüestions referents als censals morts de la institució i encara a finals del 1573, el canceller, el regent la cancelleria i els dos doctors més antics del Reial Consell aconsellaren diputats i oïdors sobre l'observança dels capítols de les Corts del 1532 sobre l'actuació contra sobrecol·lidors i oficials pecuniaris deutors al General.¹⁰⁵ El punt de trencament es produí poques setmanes més tard amb motiu de la visita del consistori. Els visitadors del General havien donat a entrada al procés a alguns membres del Consell criminal. Quan els processos havien estat instruïts, estudiats i a punt de setenciar, el Reial Consell aprofità per fer saber que en aquelles enquestes de les quals pogués resultar pena corporal, els visitadors haurien de limitar-se a instruir el procés, deixant la sentència a mans de l'Audiència. La Diputació respongué a aquesta ofensiva intervencionista enviant un dels assessors ordinaris a la cort, per denunciar el fet que semblant invasió jurisdiccional només tenia per objecte evitar una sentència condemnatòria a través de fosques connexions entre els encausats i certs jutges, entre els quals totes les mirades apuntaven vers misser Martí Joan Franquesa i misser Francesc Puig.¹⁰⁶

Tot i aquestes topades, durant els anys posteriors no mancaren encara noves consultes als doctors del Reial Consell, depenent de la situació política, del caràcter més o menys dúctil del consistori en qüestió o del grau de divisió interna existent.¹⁰⁷ Després d'intervenir en diverses confirmacions de nomenaments conflictius d'oficis jurídics de la Diputació, el 1578 el regent la cancelleria i el canceller acabaren preparant la mateixa extracció del nou consistori, dictaminant en companyia dels assessors ordinaris que els religiosos sense benefici no podien ésser insaculats i que els militars armats pels lloctinents generals sense expressa comissió reial no fossin insaculats “per ara”.¹⁰⁸ Aquesta aparent col·laboració, però apareix solcada per un seguit de moments de seriosos enfrontaments, principalment amb motiu de les repetides captures de consistorials durant les darreres dècades del Cinccents i el primer Siscents. La primera gran topada entre Audiència i Diputació —derivada del plet iniciat amb el Sant Ofici— es produí com hem vist a finals de la dècada dels seixanta. Curiosament, el Reial Consell no havia dubtat mesos abans a recolzar la política del consistori en el seu enfrontament amb els delegats barcelonins del tribunal inquisitorial. Ara bé, tan aviat com el conflicte suposà un qüestionament indirecte de la pròpia jurisdicció, el

¹⁰⁵ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 135, ff. 214v-215 i 405v-412v. Tal devia ésser encara la freqüència dels assessoraments que els doctors tenien fixades unes dietes que el consistori augmentà el 1572 d'onze sous a deu rals (*Ídem*, 139, ff. 1049).

¹⁰⁶ “No falten [afirmà el llegat de la Diputació a la cort] molts qui ab gran vigilància e indústria treballen de fer-les immortals y que per a sempre resten indecises” (ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 790, ff. 7v-12). La conflictiva relació entre la representació del país i el seu màxim tribunal de justícia es donà en termes semblants a Mallorca: després que el 1571 Felip II creés l'Audiència mallorquina —llargament demanada pels estaments illencs— només onze anys després, el 1582, els jurats del Gran i General Consell no dubtaren a demanar formalment la seva liquidació (R. PIÑA, “El Gran y General Consell y la creación...”, pp. 641-642).

¹⁰⁷ El 1576, per exemple, el consistori presentà un seguit de dubtes a la consideració del canceller i cinc doctors del Reial Consell civil, entre els quals alguns tan transcendents com ara la forma d'articular els recursos contra les decisions del consistori i els seus assessors (ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 143, ff. 173-174).

¹⁰⁸ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 148, ff. 417v, 636, 769-770 i 772v-773. Encara durant els anys posteriors el nou consistori, encapçalat per don Joan de Queralt, no dubtà a cridar sis doctors del Consell reial per intervenir a la visita dels consistorials del trienni anterior. A finals del 1585, reberen dietes per valor de 200 lliures i encara a finals del trienni, l'estiu del 1587, altres 120 (*Ídem*, 149, f. 380; i 150, f. 859).

Reial Consell virà cent vuitanta graus la seva posició inicial, fins arribar a la captura dels consistorials i un dels assessors ordinaris, expedient emprat per primera vegada d'ençà de l'inici del regnat de Felip II.¹⁰⁹

Des de mitjans dels setanta fins al relleu del lloctinent don Hernando de Toledo (1580) es visqué una segona etapa de fortíssima tensió. La intervenció de la lloctinència a finals del 1574 protegint els germans Setantí —homes del rei—, deutors del General, semblà a tothom del tot injustificable, a través de l'aplicació d'una falsa regalia que permeté sostreure'ls a la jurisdicció de la Diputació per tal d'alliberar-los algunes setmanes després.¹¹⁰ L'estiu del 1576 un nou enfrontament girà entorn de la titularitat de la nova sala dels depositadors de les presons barcelonines. Els diputats acusaren aleshores els doctors del Consell criminal d'una clara voluntat de “suscitar contentió y conflicte”. Les causes del plet es remuntaven a les darreres Corts del 1563-1564, quan l'ampliació de l'Audiència de catorze a vint-i-dos magistrats havia obligat la Diputació a finançar una ampliació dels depositadors on es prenia declaració als testimonis i processats per l'Audiència. Un cop realitzada, el Reial Consell demanà al consistori l'obertura d'una porta des de les contigües presons, a fi d'evitar els perills del transport dels detinguts a través del carrer. Diputats i oïdors, atents a la jugada, exigiren abans la redacció d'una escriptura en la qual restés palesa la titularitat de la Diputació damunt la nova sala. L'Audiència s'hi negà i el lloctinent féu obrir la porta de la discòrdia només uns dies després, a més de plantejar-se obertament la possibilitat d'una segona captura dels consistorials.¹¹¹

Una nova topada entre Audiència i Diputació es produí a principis del 1579. Pel novembre, el diputat local de Lleida havia fet detenir un correu reial que, a més dels despatxos pertinents, aprofitava el viatge per portar altres coses en frau del General. El veguer de Lleida actuà contra el diputat local i l'afer arribà primer a Barcelona i després a la cort. D'acord amb l'esquema emprat deu anys abans, el consistori mirà d'establir una comissió negociadora amb representació de les dues parts enfrontades, la qual, a través d'una negociació d'igual a igual —que la lloctinència havia rebutjat sempre—, pogué arribar a confeir un acord bo per tothom. A l'hora de la veritat els ministres reials que participaren a la primera reunió hi acudiren amb una postura tancada que no donà marge a cap discussió, mirant d'imposar la resolució feta al respecte pel Consell criminal. A una segona reunió acudiren els dos regents catalans del Consell d'Aragó, casualment presents aleshores a Barcelona, els quals demanaren una rectificació als representants de la Diputació. Els assessors del General respongueren que “no eren vinguts per a tractar medis, sinó per discutir les pretensions y justificar los procehiments” i que per tant volien un debat obert sobre els drets de

¹⁰⁹ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 786, f. 21. L'estiu del 1569 fou el Consell de Cent qui demanà a la cort la suspensió immediata del lloctinent Diego Hurtado de Mendoza i de tots els doctors del Consell criminal implicats en els procediments contra els consistorials, per això com les constitucions fixaven clarament que en les coses de la Generalitat, els diputats disposaven de “jurisdicció pleníssima y privative a sa magestat” (AHCB, Consell de Cent, *Registre de lletres closes*, VI-58, ff. 142-143v).

¹¹⁰ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 791, ff. 87-91 i 133-135. Al Regne de València la Diputació havia de fer front igualment a l'evocació a l'Audiència de causes que només afectaven deutors del General, les quals “conforme a furs y actes de Cort del General tantsolament ne sien coneixedors los diputats” (ARV, Generalitat, *Lletres missives*, 1955, f. 13). Sobre la intervenció de l'Audiència en causes sobre imposició substanciades a la Diputació, tot i el caràcter teòricament privatiu de la seva jurisdicció, vegeu T. CANET, *La Audiencia valenciana...*, pp. 126-128.

¹¹¹ En resposta, el consistori va paral·litzar les obres de les drassanes reials, que tant interessaven la monarquia, “perquè no-s convertesca en molèstia”, és a dir, es pogué posar també en dubte la titularitat de l'edifici (ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 793, ff. 17-23).

cadascuna de les parts. Mentre els ministres reials pretenien negociar només una sortida, a través de la qual la Diputació hauria d'agenollar-se davant l'autoritat reial, els juristes de la institució pretenien discutir d'igual a igual amb l'Audiència l'aplicació correcta de l'ordinament jurídic. Es tractava d'una temptativa inacceptable per la monarquia, de forma que al dia següent es comunicà a la Diputació el trencament formal de tota negociació, mentre el Consell criminal iniciava procés de regalia contra els consistorials, tal i com havia succeït el 1569 i es tornaria a repetir el 1588, 1591 i 1602.¹¹²

Els magistrats reial i les manipulacions en el procés d'elaboració i publicació de les constitucions

Un dels elements clau d'intervenció de l'Audiència en la pugna jurisdiccional catalana —objecte de forta controvèrsia al llarg del nostre període— fou la seva participació en l'elaboració en Corts i posterior publicació de les constitucions. En contrast a aquell intervencionisme, una de les principals aspiracions manifestades pels braços durant la celebració de les Corts consistí a allunyar el més possible els jutges reials del joc de negociacions entre el rei i la terra. El 1563-1564, els estaments no dubtaren a demanar directament al monarca que cap dels jutges reials intervingués en la decretació dels capítols presentats per aquells al rei.¹¹³ Vint anys més tard, a Montsó, els estaments demanaren a Felip II que estudiés els greuges sense l'assistència i el consell dels qui havien estat els seus principals responsables, i durant les Corts del 1599 se'ls acusà d'alentir els treballs dels braços amb la seva contínua presència i d'intentar d'adherir els membres dels estaments a la seva voluntat “per ésser persones que pasades les presents Corts administraran justícia”.¹¹⁴

Les constitucions eren debatudes i aprovades al si de cadascun dels braços a proposta d'una divuitena, a la qual “se an de llegir y vottar, y lo que la major part del bras determina preval”, com explicà el 1599 don Pere Santcliment. L'assentiment general de tots els braços s'aconseguia a través de negociacions conduïdes pels promovedors de cada estament.¹¹⁵ Un cop aconseguit l'assentiment dels tres estaments, la nova proposta legislativa era presentada al rei i començava el joc negociador de les decretacions reials i les rèpliques dels estaments, al final del qual eren només aprovades aquelles que haguessin suscitat el mínim consens necessari entre els braços i el monarca, amb les esmenes o afegitons que l'haguessin fet possible. A la pràctica, doncs, tant els estaments com el monarca podien vetar aquells capítols que no haguessin estat plenament recolzats. Durant les Corts de la segona meitat del Cinccents, però, els ministres reials posaren en marxa una nova política tendent a acceptar la retirada de certes constitucions del seu gust —rebutjades per tots o algun dels estaments— per intentar més tard incloure-les subreptíciament en el moment de la publicació definitiva de la nova legislació. A més, no mancaren esmenes i afegitons a la publicació oficial que podien canviar notablement el sentit d'algunes de les constitucions aprovades sota un

¹¹² ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 795, ff. 163-178v.

¹¹³ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, f. 122v.

¹¹⁴ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, f. 642; i ACA, Generalitat, 1099, f. 409.

¹¹⁵ ACA, Generalitat, 1099, ff. 432 i 512.

altre redactat. La polèmica al respecte esclatà i es reproduí tant després de les Corts del 1585 com de les del 1599, i en el segon cas la qüestió s'enverinà fins a donar motiu a la captura del consistori de la Diputació tres anys més tard, acció que entelà rapidament els inicis conciliadors del regnat de Felip III a Catalunya.¹¹⁶

El procés de publicació començava amb la recepció dels textos per part de la Diputació, institució encarregada de finançar i controlar en certa forma l'edició.¹¹⁷ Acabades les Corts, l'escrivà reial i lloctinent del protonotari resident a Barcelona s'encarregava d'entregar-los en nom del protonotari i sota autenticació reial.¹¹⁸ El 1563-1564 el responsable material de la impressió dels quaderns fou el llibreter del General Jaume Cortey i el consistori de la Diputació fixà un preu de catorze lliures i catorze sous l'exemplar, a raó de set sous la fulla.¹¹⁹ El que semblava un senzill procediment tècnic podia complicar-se fins a convertir-se en una mena de continuació de la polèmica i els debats de la Cort entre monarquia i estaments: les manipulacions constitucionals podien començar amb l'intent d'inclusió de constitucions sense el concurs d'algun dels braços. En aquest sentit, l'estament reial era objectiu natural d'aquestes maniobres fruit dels interessos socials tot sovint coincidents dels braços militar i eclesiàstic. Un exemple d'aquestes maniobres durant la segona meitat del Cinccents fou el de la polèmica legislació relativa als delmes: després de les Corts del 1552 havia estat publicat —sense comptar amb el vistiplau del braç reial— un capítol de Cort que recollia una pragmàtica del 1542 que reforçava l'obligació del pagament de delmes. Aquella pragmàtica suscità una enorme quantitat de plets i disputes durant els anys següents entre els senyors propietaris dels delmes i els particulars compel·lits a pagar-los. Disputes que s'extengueren fins al mateix soli de les Corts de Montsó del 1585, quan el síndic de Lleida amb altres representants del braç reial dissentiren contra aquell capítol i aconseguiren que el rei permetés llevar-ne acta. La nova Compilació del 1588-1589, però, confeigida sota el control de militars i eclesiàstics, inclogué la blasmada pragmàtica sense miraments. La protesta per la seva inclusió fou reiterada pel braç reial en ple durant les Corts del 1599.¹²⁰

¹¹⁶ Els doctors del Reial Consell acusaren també en resposta la Diputació de la mateixa manipulació (DJP, I, pp. 463-468). Ofereixen anàlisis del plet, perllongat fins el 1602, J. REGLÀ, *Els virreis...*, p. 102, i R. GARCIA CÁRCCEL, "El replegament davant l'hegemonia...", p. 44. En donen igualment informació de primera mà les *Rúbriques* de Bruniquer, que insisteixen en el fet que les "contencions costaren molts milanars a la ciutat", sobretot per les 14.000 lliures entregades a ministres reials el 1603 —i cal sospitar d'en Pere Franquesa— "per strenes" o recompensa pels seus bons oficis (CMC, II, pp. 110-111).

¹¹⁷ Sobre les obligacions de la Diputació, vegeu V. FERRO, *Op. cit.*, pp. 280-281. A Aragó, després de les Corts de Tarassona (1592), 50 persones, nomenades pel rei i pels braços s'encarregaren durant els mesos de març i abril del 1593 d'actuar com a "foristas", és a dir, per a "alargar los fueros por el poder a ellos dado", en el que sembla unes Corts reduïdes i més maleables. Vegeu una relació a ADZ, *Cuentas de las expensas menudas del Reino de Aragón*, 264, ff. 224v-225.

¹¹⁸ "Scrites en pergami y closes per dit prothonotari y sagellades ab sagell de plom de sa magestat". El 1564 s'entregà a la Diputació un còpia del procés del protonotari "scrit en paper ab cubertes de pregami, ab baga y botó" (cal suposar que es tracta del volum amb la signatura Generalitat, 1037, conservat a l'ACA). L'arxiver no dubtà a denunciar-la com a no autèntica, atès que no venien insertades ni les constitucions ni els capítols de Cort. El volum fou retornat al lloctinent del protonotari per tal que afegís la documentació pertinent i l'autentifiqués (ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 135, s.f.).

¹¹⁹ El 1586 el preu de les noves constitucions havia augmentat a deu sous per fulla (ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 150, f. 472).

¹²⁰ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-77, ff. 380-381v; i E. SERRA, *Pagesos i senyors...*, pp. 56-59. J. OLIVARES ha detectat una clara identitat d'interessos entre els senyors delmadors i la corona —en possessió de l'excusat del delme eclesiàstic a partir del 1572—, la qual s'hauria manifestat en la sèrie reiterada de pragmàtiques reials dels 1510, 1511, 1520 i 1542, així com en la legislació esmentada, acordada entre els braços baronials i el rei, malgrat els dissentiments populars, amb l'objectiu de "destruir el costum immemorial que era l'obstacle legal que impedia l'adaptació del fisc senyorial als canvis de la producció agrària" (*Viles, pagesos i senyors...*, pp. 316 i 324-325).

A més de les maniobres que afectaven bàsicament el braç reial, una segona forma de manipulació constitucional consistia en l'intent per part dels ministres reials de fer acceptar als tres estaments nova legislació per camins poc convencionals. El primer greuge general presentat al rei durant les Corts del 1599 denuncià la manipulació de la publicació de les constitucions del 1585, de la qual havien estat esborrades algunes de les aprovades i afegides altres mai demanades per la Cort.¹²¹ El procediment d'estampació havia estat el mateix de vint anys enrera. A finals d'abril del 1586 el consistori havia rebut de mans del protonotari l'instrument o acte públic autèntic de les constitucions aprovades a Montsó. A principis de maig havien estat estampades i només uns dies després començaren les queixes sobre el seu contingut.¹²² La precipitació en l'estampació —feta sense rebre les constitucions “ab un plom penjant, closes y autenticades”— fou justificada en el fet que l'Audiència continuava prorrogada, amb el perjudici econòmic que això suposava per als pledejants. L'iniciativa la prengué el braç militar que es reuní a la seu i nomenà una comissió de sis persones per revisar els textos entregats pel protonotari i contrastar-los amb el del braç reial. La comprovació serví per detectar nombrosos errors i mancances. Durant els dies posteriors, cates semblants derivaren en ambaixades de protesta del Consell de Cent i el Capítol barceloní i finalment en la convocatòria d'una Junta de Braços que votà la creació d'una divuitena per seguir exhaustivament l'afer.¹²³ La divuitena denuncià la manca de constitucions aprovades referents al Sant Ofici, la Capitania general, el delmar en garba, el comerç de cavalls “y algunes altres”; i que havien estat afegides altres, com ara la referent a l'augment dels salaris dels doctors de l'Audiència, amb la insinuació que aquella havia estat entregada pels mateixos interessats al protonotari. A més, apareixia substancialment alterat el text de dues constitucions més sobre l'extinció del Consell criminal i l'erecció de la tercera sala.¹²⁴

Els braços enviaren un ambaixador a la cort l'estiu del 1586 i davant el bloqueig de la negociació, altres tres nou mesos més tard. Durant la coetània visita contra el diputat militar a partir de l'estiu del 1587, aquell fou acusat d'haver “sabut y ajudat en apostilar y borrar y levar algunes de les constitucions fetes en les Corts proppassades”, en companyia dels doctors del Reial Consell i

¹²¹ Felip II rebutjà les acusacions, “que lo protonotari no agués fet fe si no fossen estades fetes”. Els estaments, però, insistiren en què el rei era “sinistrament informat”, per quant “dites constitucions se troben differentes en los processos familiars de la Cort, los quals, per ésser molts y ab conformitat de dits errors, mayorment que en confirmació de dits processos familiars y error de dites constitucions se troben diversos actes” (ACA, Generalitat, 1099, ff. 416 i 449). El debat al Consell d'Aragó sobre el contenciós suscitat el 1586, a J. ARRIETA, *El Consejo Supremo de la Corona...*, pp. 159-160; autor que considera el plet com el primer gran debat sobre la “usurpació de jurisdicció” (“La disputa en torno...”, pp. 43-45. Els estaments demanaren el 1599 l'aprovació d'una constitució que prohibís formalment aquesta mena d'adulteracions (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-77, f. 230). Vegeu l'anàlisi del greuge presentat realitzada per E. BELENGUER, “Un balance de las relaciones...”, pp. 119-123, així com l'examen del “*mar de fondo*” de les Corts del 1585 i la manipulació dels textos constitucionals —assenyalant la importància dels elements afectats— pel mateix autor a “Haz y envés de la Cataluña...”, pp. 108-111; i “Pròleg: la Generalitat...”, pp. XIII-XV. A. FLORISTÁN ha detectat a Navarra una polèmica en part paral·lela en els debats de les Corts del 1569 sobre la impressió de la legislació, després que dos anys haguessin estat publicats únicament els decrets virregnals “*omitiendo la parte correspondiente a la súplica del reino, en un agravio intolerable*” (“Las Cortes de Navarra después de la conquista: renovación e innovación institucional en el siglo XVI”, a *Les Corts a Catalunya...*, pp. 338-339; vegeu també els debats sobre la “recopilació”, si més no, a les Corts de Lizarrar (1567) i Pamplona (1576), a *Actas de las Cortes...*, pp. 364 i 425).

¹²² DGC, III, pp. 159-167. El notari del braç eclesiàstic, a petició dels membres dels tres estaments, marxà a Tarragona per realitzar les consultes necessàries amb el procés del braç eclesiàstic (ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 802, ff. 147v-148). Sobre les errades detectades per la Diputació a l'estampació dels Capítols del redreç el 1587 i novament amb posterioritat a les Corts del 1599, vegeu O. OLEART, *Op. cit.*, pp. 254-255.

¹²³ A mitjans de maig, el Capítol barceloní envià una mena de circular a la resta dels seus homòlegs catalans en la qual s'informava de l'adulteració dels textos, de les gestions realitzades davant el consistori de la Diputació i de la coincidència amb la posició del braç militar (ACCB, Secretaria, Correspondència, *Cartes enviades*, 1584-1588, s.f.).

¹²⁴ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 802, ff. 175-186v.

advocats fiscals del rei misser Martí Joan Franquesa i misser Francesc Puig.¹²⁵ Com a lloctinent de protonotari a la cort, Pere Franquesa, germà de l'anterior, es trobà en una envejable situació que el permeté intervenir en l'alteració dels textos constitucionals, abans fins i tot de què arribessin a Barcelona.¹²⁶ És possible, a més, que la manipulació dels textos fos assegurada a través d'un canvi de llibreter encarregat de l'edició: el consistori de don Joan de Queralt es decantà per Damià Bages, a qui s'encarregà la venda i la direcció de l'estampació a casa de l'impressor Jaume Cendrat.¹²⁷ Bages reconegué que havia obtingut l'encàrrec gràcies a les seves influències, "per medi del virrei passat, que ere lo compte de Miranda". Les darreres mans per les quals passaren els textos abans de les seves foren les del jutge misser Francesc Puig. Bages anava a recollir els quaderns al mateix estudi d'en Puig, on un escrivà els redactava. L'editor féu estampar 1.250 volums i despatxà els primers seixanta abans que el consistori li ordenés l'aturada de les vendes.¹²⁸ Les conclusions de la visita foren clares. Durant la celebració de les Corts els ministres reials citats —principalment Puig i Franquesa— i alguns membres del consistori, especialment don Joan de Queralt s'havien conxorxat per manipular els textos,¹²⁹ i durant la impressió ho havien fet a plaer.¹³⁰ Encara una vegada publicades les constitucions els problemes no acabaven aquí. Barcelona plantejà durant les Corts del Montsó del 1585 un memorial "Sobre lo interpretar les constitucions y també observar aquelles" —dos qüestions clau en la vida política catalana—, basat en una ratificació de la legislació preexistent a fi de parar els peus al grup dels Franquesa i Puig. Per això s'insistí als síndics en el fet que "aprofita poch fer constitucions si no's serveu o se interpreten al revés".¹³¹

¹²⁵ Un dels testimonis, Frederic de Cabrera, deposà que aleshores molts "donaven a culpa a don Joan de Queralt, diputat militar a les hores, lo qual deyen que aportave a sa voluntat tot lo consistori, y que ell dit don Joan se aconsellave y governave per Consell y voluntat del magnífich micer Puig" (ACA, Generalitat, *Visites del General*, 2, f. 19v). Sobre el protagonisme del grup clientelar dels Franquesa en la manipulació dels textos constitucionals, vegeu J.M. TORRAS, *Poders i relacions clientelars...*, pp. 74-79.

¹²⁶ La mateixa visita ens dóna conèixer el fet que durant els quinze dies que durà el camí entre Almansa i Aranjuez, cada nit, en arribar a la posada, Pere Franquesa i altres escrivans reials treballaren en "regular lo procés comú" fet durant les Corts (ACA, Generalitat, *Visites del General*, 2, f. 46v).

¹²⁷ La Diputació aragonesa concedí el 1586 la venda dels volums ja impressos dels furs aprovats a la recent Cort general al llibreter Luis Gamareo, fixant un preu màxim de quatre sous jaquesos "por cuerpo" (ADZ, *Registro de actos comunes de la Diputación del Reino*, 248, s.f.).

¹²⁸ Foren venuts a cinc rals el volum els no relligats i a sis els relligats (ACA, Generalitat, *Visites del General*, 2, ff. 64-66). Sobre els estudis privats d'advocat com a lloc de treball habitual per als magistrats dels alts tribunals castellans, vegeu R. KAGAN, *Op. cit.*, p. 168.

¹²⁹ La compra de voluntats per part dels ministres reials entre els consistorials de la Diputació i els estaments aplegats en Cort fou denunciada per Jeroni Pau Garcés el 1590, afirmant "que era públich y notori en la casa de la Diputació als qui entreveníem allí que al dit Fivaller se li feyen grans promeses per part del rey, com se sol fet de ordinari, y en les Corts últimes passades se féu". En secret havia rebut propostes de diners i "offertes" (ACA, Generalitat, *Visites del General*, 2, ff. 215v-216).

¹³⁰ Un altre dels testimonis del procés contra Queralt deposà haver escoltat com misser Puig, Queralt, l'escrivà major del General Lluís Rufet i el notari del braç eclesiàstic Mullola "en un entresuelo dels anomenats havien ajustat y levat de les constitucions lo que'ls havie paregut" (ACA, Generalitat, *Visites del General*, 2, ff. 459-459v). Sobre la "sospitos similitud" entre els incidents entorn de la publicació del 1585 i 1599, amb l'ombra en tot dos casos de l'actuació de Pere Franquesa, vegeu J.M. TORRAS, *Poders i relacions clientelars...*, pp. 154-157.

¹³¹ Convenia, per tant, que en el curs de la negociació "no se fien de ningú, sinó que tots hy tingan la mà y ho procuren se fassa" (AHCB, Consell de Cent, *Registre de lletres closes*, VI-64, ff. 84, 104 i 107).

L'obstaculització reial a la publicació de la Compilació del 1588-1589

A més de la publicació de les constitucions després de cadascuna de les convocatòries, el nostre període resulta prou important arran de la recopilació de tota la legislació vigent, publicada en forma de compliació entre 1588 i 1589.¹³² El darrer d'aquests reculls havia estat confegit el 1495, com a resultat d'una disposició de les Corts del 1413, significativament les primeres de la nova dinastia Trastàmara. En aquest sentit, Catalunya constituí un cas en certa forma excepcional al si de la Monarquia hispànica, atès que només Nàpols (1541) i Aragó (1552) havien vist la publicació d'una compilació de les seves lleis fonamentals al llarg del segle.¹³³ Aquests dos exemples actuaren d'esperó, atès que —després d'una primera demanda segons sembla formulada pels estaments a la convocatòria del 1533—¹³⁴ les Corts del 1552 decretaren la reducció de les constitucions i els capítols de Cort “a degut orde”, actualitzant la compilació publicada seixanta anys abans, obsoleta després de la celebració d'onze Corts d'ençà del 1495. La comissió que hauria d'encarregar-se, però, no fou mai conformada.¹³⁵ Els estaments hi tornaren deu anys després, demanant posar les constitucions “sots còngruos títols y degut orde, senyalant les supèrflues y corregides”.¹³⁶ L'interès del monarca en la qüestió, però, fou ben escàs i a principis del 1565, tot i les seves demandes, els estaments no havien aconseguit el nomenament dels representants reials a la

¹³² M. BAJET ha situat la Compilació del 1588-1589 en el seu context de col·leccions de costums i codis europeus del Cinccents (“La Compilació del 1588/89 i la seva relació amb els altres codis europeus del segle XVI”, a *IV Congrés d'Història Moderna de Catalunya...*, 18-II (1998), pp. 123-134. El seu treball analitza també la sistematització i estructura interna de la Compilació, així com la seva relació amb l'anterior publicada el 1495. T. DE MONTAGUT, d'altra banda, ha estudiat la llarga gènesi compiladora del Cinccents i l'existència d'una compilació “non nata” posterior a les Corts del 1564 (“Les Compilacions del dret general català”, a *Glossae. Revista de Historia del Derecho Europeo*, 7 (1995), pp. 124-126). Vegeu també les aportacions de J. RUBIÓ, “Notes sobre la formació de les Compilacions de Constitucions i altres drets de Catalunya i de Capítols de Cort referents al General”, a *Història i historiografia*, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, pp. 74-123; J.M. FONT i RIUS, “Estudi introductori”, a *Constitucions de Catalunya. Incunable de 1495*, Departament de Justícia, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1988, pp. XI-CXXXVII; i J.M. PONS i GURI, “Introducció”, a *Constitucions y altres drets de Catalunya compilats en virtut del Capítol de Cort LXXXII de les Corts per la S. C. y R. Majestat del Rey don Phelip IV nostre senyor celebrades en la ciutat de Barcelona, any MDCCII*, Edició facsimil, Departament de Justícia, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1995, pp. I-XX. En concret, sobre l'exclusió dels Capítols del redreç de les Compilacions, encara que al llarg del XVI aquells es consoliden com a capítols de Cort, “uns capítols de cort determinats per la matèria que regulen, però al cap i a la fi, capítols de cort”, vegeu O. OLEART, *Op. cit.*, pp. 249-251.

¹³³ Sobre altres esforços compiladors a Navarra i València durant el nostre període, vegeu P. FERNÁNDEZ ALBALADEJO, *Fragmentos de monarquía...*, p. 149. El capítol 142 de les Corts valencianes del 1563-1564 decretà la “reducció i reformació del libre y volum dels Furs del Regne”, amb l'única postil·la reial “ab que hi entrevinga y assisteixa y vote lo Advocat fiscal real” en la seva elaboració (E. SALVADOR, *Las Cortes valencianas...*, pp. 51-52). Tot i el nomenament dels compiladors, la feina caigué en l'oblit i fou només recuperada com a tasca individual per Pere Jeroni Taraçona (1571-1575) qui tanmateix tampoc no n'aconseguí l'edició. Les noves ordres de compilació dels furs decretades per les Corts del 1604 (E. CISCAR, *Op. cit.*, p. 104) i 1626, resultaren igualment infructuoses (G. COLÓN-A. GARCIA, *Furs de València*, Editorial Barcino, Barcelona, I, p. 7). Dos juristes nomenats pel monarca, recopilaren i publicaren el 1569 una *Nueva Recopilación de todas las leyes de Castilla*, un recull en dos enormes volums de més 4.000 lleis, edictes, pragmàtiques i cèdules reials; tanmateix, Felip II es negà a “promulgar la Recopilación como ley” (R. KAGAN, *Op. cit.*, pp. 48-49). A Mallorca, en canvi, calgué esperar al segle XVII per disposar d'una recopilació publicada amb autorització virregnal (J. JUAN, *El sistema de gobierno...*, p. 107). En general, sobre “les recopilacions legislatives en els territoris hispànics”, vegeu l'epígraf dedicat per J.M. FONT i RIUS, a *Op. cit.*, pp. XI-XIII.

¹³⁴ S. SOBREQÜÉS, *Història de la producció del Dret català fins al Decret de Nova Planta*, Col·legi Universitari de Girona, Girona, 1978, p. 71.

¹³⁵ Tanmateix, E. BELENGUER parlà de l'existència d'uns “Quaderns de totes les Constitucions catalanes” elaborat el 1553 que hauria estat una mena d'assaig de compilació, aprofitant el període formatiu del nou monarca durant la seva regència (“La Monarquia Hispànica i la Corona d'Aragó: el progressiu qüestionament del pactisme a Catalunya”, a *Tercer Congrés d'Història Moderna...*, 13-I (1993), p. 208). Sobre el difícil camí envers la Compilació, vegeu O. OLEART, *Op. cit.*, p. 250.

¹³⁶ Inicialment es plantejà com una feina a fer durant la mateixa celebració de les Corts, però no fou fins a finals de març del 1564 que els estaments nomenaren els seus representants, un per braç (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, s.f. i f. 221v).

comissió encarregada i no fou fins la primavera del 1566 que la Diputació proveí de paper els sis doctors que havien iniciat, finalment, la redacció de la nova compilació.¹³⁷ Els treballs del grup acabaren el juliol d'aquell any i els doctors foren retribuïts amb les 200 lliures estipulades en Corts.

En resultaren dos volums manuscrits idèntics, un dels quals fou enviat al rei el 1567 i l'altre restà a l'arxiu de la Diputació. La compilació es perdé entre la paperessa dels despatxos cortesans: l'estiu del 1572 els ambaixadors de la Diputació recordaren al rei que encara esperaven resposta i un vot d'assessors jurídics resultà especialment crític amb la política dilatòria de la monarquia al respecte.¹³⁸ A finals d'aquell any, Felip II es limità a ordenar una revisió de la compilació per part d'alguns doctors de l'Audiència catalana, en la qual també hi treballaren prop d'un any els assessors ordinaris de la Diputació. El resultat fou un nou volum de compilació en el qual no havia estat tinguda gaire en compte la feina feta vuit anys abans.¹³⁹ Anys més tard, els tres compiladors del 1566, criticaren la revisió feta el 1572 pel Reial Consell "mudant, ajustant e corregint lo que-ls paregué, y fent-hi sumaris, los quals en la primera compilatió no foren fets". La Diputació reaccionà encarregant a misser Francesc Serra una segona revisió, que l'assessor ordinari emprengué durant aquell trienni, però que el lloctinent rebutjà, deixant a mans de misser Francesc Puig encara una tercera revisió. L'estiu del 1575 el mateix Puig i l'advocat fiscal del General misser Lluís de Copons acordaren el text, però encara el jutge reial retingué durant mesos els tres llibres: la primera compilació del 1566, la segona edició del 1572 i el text acabat de fixar, negant-se a retornar-los a mans del consistori i enviant-los després a la cort, de forma que la Diputació restà sense els originals que havia conservat durant anys al seu arxiu. A mitjans de la dècada dels setanta, doncs, ningú no podia dubtar de la voluntat obstructionista del monarca pel que feia a la publicació de la compilació.¹⁴⁰

En començar les Corts de Montsó del 1585 els braços tenien clar que la Compilació no havia estat publicada "per no ésser-se obtingut lo beneplàcit de vostra magestat". Aleshores, a més, caldria afegir-hi la nova legislació aprovada en Corts. Els estaments nomenaren tres compiladors propis i, a fi d'evitar les maniobres dilatòries dels ministres reials, demanaren —i el rei acceptà— que un cop acabats amb acord els treballs de la comissió es fessin dos còpies signades pels sis compiladors —una per a l'arxiu reial i l'altra per al de la Diputació— i el text podria ésser immediatament

¹³⁷ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 782, ff. 68-69v; i *Deliberacions*, 135, f. 359. Per part reial intervendrien el regent la cancelleria misser Francesc Montaner, misser Pere Llobregat i misser Paulo Pla, doctors del Reial Consell. Per part de la terra, misser Guerau Vilana pel braç eclesiàstic, misser Joan Cella pel militar i misser Ferran pel reial. Recentment, E. SERRA ha apuntat el fet que l'interès compilador provenia dels braços i no pas del rei, tal i com aquestes pàgines pretenen demostrar ("Constitucions i Redreç...", pp. 185-186). N. SALES hi dedicà algunes pàgines al procelós camí vers la Compilació al seu *Els segles de la decadència...*, pp. 262-263.

¹³⁸ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 788, ff. 113-114v; i *Deliberacions*, 135, ff. 370 i 447v; i 139, ff. 945-946v. J.M. FONT i RIUS esmenta la possible localització arxivística dels textos elaborats després del 1564 (*Op. cit.*, p. CXXVIII).

¹³⁹ Els seus autors cobraren 300 lliures per la seva feina, després de comprovar els Usatges, constitucions, capítols de Cort i altres lleis "ab lurs originals" dipositats a l'arxiu de l'escrivania major (ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 142, ff. 919-920).

¹⁴⁰ El consistori lamentà aquesta actitud a través d'una ambaixada tramesa al monarca a Lisboa a finals del 1582 (ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 799, ff. 102-119). Per al cas de la França del XVIII, ha estat assenyalat el nul interès de la monarquia per establir fixacions jurídiques de poder: "*los derechos de la corona debian ser conscientemente substraídos de cualquier intento de definición clara en cuestiones de estado y, con ello, de delimitación mediante los tribunales, especialmente de parlaments*" (R.G. ASCH i H. DURCHHARDT, "El nacimiento del absolutismo en el siglo XVII. ¿Cambio de época de la historia europea o ilusión óptica?", a *El Absolutismo. ¿Un mito?*, Idea Books, Barcelona, 2000, p. 22).

impres “sense altra consulta de vostra magestat”.¹⁴¹ El rei, tot i les seves promeses de celeritat, nomenà els seus tres compiladors l'estiu del 1586 i situà novament en la comissió misser Franquesa —que entrà en substitució del canceller Manegat als pocs mesos— i misser Puig. La comissió inicià el seu treball a finals d'aquell any i pel novembre del 1587 s'iniciaren les gestions d'estampació, encarregades al veterà misser Joan Cella.¹⁴² La feina degué ésser complicada atès que no fou fins la primavera del 1589 que el consistori pogué adquirir els volums que entregà a tots els membres dels tres estaments habilitats durant les darreres Corts de Montsó. És fàcil suposar que l'exemple compilador dels estaments fou recollit per moltes institucions religioses i laiques, dins un període d'intensos contenciosos de jurisdicció. Barcelona encetà durant els anys posteriors a les Corts de Montsó del 1585 una recopilació de totes les disposicions, privilegis i pràctiques usuals del govern ciutadà, que donà lloc pocs anys després a les conegudes *Rúbriques de Bruniquer*.¹⁴³ Una sensibilitat semblant havia manifestat el sínode diocesà barceloní del 1575, el qual encarregà també una recopilació de les constitucions sinodals,¹⁴⁴ anys després que el 1557 s'hagués publicat la primera edició de les Constitucions provincials de la Tarraconense, que serien actualitzades amb nous tiratges el 1586 i 1593.¹⁴⁵ El 1575, també el consistori de la Diputació encarregà la publicació conjunta de totes les ordinations ratificades per les Corts i capítols del redreç entre les convocatòries del 1481 i 1564, legislació que definia al capdevall el marc legal en el qual havia de desenvolupar les seves funcions fiscals.

El control dels abusos dels magistrats i la visita del Reial Consell

Comportaments com ara els descrits en relació als processos d'elaboració i publicació de les constitucions constituïren només els més cridaners dels excessos atribuïts als membres del Reial Consell al llarg del nostre període. En aquestes condicions, a ningú no pot estranyar el fet que, durant les Corts del 1563-1564, els debats esmentats sobre la reorganització de l'Audiència i la creació d'una sala criminal anaessin gairebé sempre lligats a la necessitat d'arbitrar un sistema de control de les activitats dels jutges que permetés evitar els seus abusos.¹⁴⁶ El primer capítol del

¹⁴¹ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, ff. 629v-630, 637v i 638.

¹⁴² Cella hauria de fer front a les despeses, però a canvi en disposaria dels guanys de la venda al preu taxat pel consistori de sis lliures pels tres volums resultants, per un termini de deu anys (ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 150, ff. 767-768).

¹⁴³ F. CARRERAS CANDI apuntà com a precedents de les *Rúbriques* les deliberacions dels consellers del 1580 i 1584 segons les quals l'escrivà del racional de la ciutat hauria de portar un llibre “y continuar en ell los agravis de virreys, Reial Consell, y altres officials, y contrafaccions de constitucions y privilegis per demanarho en Corts o en visita” (CMC, II, p. 78).

¹⁴⁴ ADB, *Acta Sinodalia*, I, f. 45. El mateix Capítol barceloní encarregà el 1581 a dos canonges juristes la recopilació de les principals “constitucions de la iglésia [...], de tanta multitut que hi ha y algunes que deroguen a les altres, ne fessen una recopilatió de les que més importen y reduir-les totes en un llibre, per a que cada canonge las pugà fàcilment tenir y-s sàpia las que han de observar” (ACCB, *Llibres de resolucions del Capítol*, 1581-1582, f. 1v).

¹⁴⁵ D'ençà del 1593, només es feren edicions parcials de les noves constitucions aprovades (J. RAVENTÓS, *La sinodalitat a Catalunya. Síntesi històrica dels concilis tarraconenses*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat/Institut Superior de Ciències Religioses “Sant Fructuós”, Barcelona, 2000, pp. 71, 80 i 85-86).

¹⁴⁶ A Aragó, encara que amb precedents d'ençà del 1519, el procediment de control dels oficials de l'Audiència restà perfilat a les Corts del 1533, sotmesos a una “inquisició” biennal. Amb la creació del nou Consell criminal el 1563-1564 els seus membres restaren igualment sotmesos al mateix mecanisme de control (T. CANET, “Procedimientos de control de los oficiales regios en la Corona de Aragón”, *Estudis. Revista de historia econòmica*, 13 (1987), pp. 134-135). Per a Catalunya, la mateixa autora parla de la realització de visites el 1543 i 1549 (vegeu també A. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, p. 461, qui afirma que es tractava de la primera de tot el regnat); en el cas valencià, cita

memorial entregat pel Consell de Vic al seu síndic respresentant a les Corts, per exemple, proposà la realització d'una visita periòdica de la Reial Audiència.¹⁴⁷ L'anhel no fou particular d'una ciutat, atès que la mateixa proposta arribà als braços des de la divuitena encarregada de l'estudi dels greuges comesos per les autoritats reials d'ençà de les darreres Corts. En certa manera, tal aspiració constituí el revers de l'actuació dels estaments adreçada a millorar el control de l'observança. Les constitucions finalment aprovades incorporaren l'obligació de posar en pràctica la visita decretada pels capítols del 1547, incloent els doctors del nou Consell criminal i la resta del personal jurídic i policial al servei de la Reial Audiència.¹⁴⁸

Interessada a contenir l'expansionisme jurisdiccional de l'alt tribunal, la Diputació del General prengué un interès notable en la realització de la visita dissenyada per les Corts i pocs mesos després de l'acabament demanà al visitador nomenat —l'arquebisbe de Tarragona don Ferran de Lloaces— que l'endegués a Barcelona. La institució sufragà totes les despeses del procés i els primers resultats cautelars no arribaren fins l'estiu del 1565, quan fou suspès en l'ofici el doctor del Reial Consell misser Bernabé Serra.¹⁴⁹ La sentència definitiva no es féu pública fins el març del 1566 i entre els encausats aparegueren els governadors del Principat i els Comtats —amb els respectius assessors—, el regent la cancelleria, l'advocat fiscal i sis doctors del Reial Consell, a més d'altres oficials inferiors.¹⁵⁰ A més, s'instruí un procés general contra tot el Consell Reial i altres oficials reials.¹⁵¹ La legislació del 1547 en la qual es basà la visita havia fixat la seva realització triennal i per aquest motiu la Diputació exigí una nova enquesta des de principis del 1567, petició que fou directament formulada al monarca sense èxit novament durant l'estiu del 1568 i la primavera del 1569. Cal suposar que l'onada conflictiva de finals de la dècada dels seixanta, provocà una aturada total en la instrucció dels procediments de visita al si del Reial Consell i els alts ministres de la monarquia a Catalunya. D'una banda, l'esclat de pugnes jurisdiccionals amb les principals institucions de la terra, hauria aconsellat al monarca no afeblir la posició dels seus oficials autoritzant a visitar-los. De l'altra, però, aquesta manca d'examen els esperonà a extremar

una visita contra l'Audiència el 1542-1543, però sense que es produeixi una formalització estricta del sistema fins al 1604, quan s'estableix que caldrà portar-la a terme cada sis anys (T. CANET, *Ídem*, pp. 136 i 140-141). La mateixa autora ha parlat de l'existència de tres visites de l'Audiència sota Carles I (1543, 1550 i 154) per només una en temps de Felip II (1576), amb la constatació que posteriorment només tindran lloc el 1606 i 1633 en tot el segle XVII. En una visió benpensant, considera que aquesta manca de visites s'explica per l'existència del que qualifica com a "*medios officiosos*" que permetien el control intern sense els inconvenients d'un procediment públic de visita (*La Magistratura valenciana...*, pp. 212-220).

¹⁴⁷ AHMV, Armari 6, signatura 3.21, s.f. Sobre els processos de visita instruïts al Tribunal català del Sant Ofici els anys 1550, 1560 i 1567, curiosament sense referències posteriors, vegeu R. GARCÍA CÁRCEL, *Felipe II y Cataluña...*, pp. 96-99.

¹⁴⁸ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, ff. 54 i s.f. M.A. CAMÓS demandava dels monarques el 1592 la realització de freqüents visites "*como se hagan los milagros que vemos, de que con mucho cargo y poco salario se multiplican las haciendas de los ministros mucho más que la de los codiciosos y venturosos mercaderes*" (*Op. cit.*, p. 146).

¹⁴⁹ ACA, Generalitat, 135, f. 302.

¹⁵⁰ Per a una relació completa dels processats, vegeu ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 135, ff. 367v-368. Les "Memòries" de Perot de Vilanova contenen una notícia breu de la visita (A. SIMON, *Cavallers i ciutadans...*, p. 65), així com els DGC, II, p. 184.

¹⁵¹ La Diputació restà obligada a conservar els processos en lloc segur del Palau i a no mostrar-los a ningú sense manament reial o petició d'un futur visitador. L'arquebisbe Lloaces observà que els processos corresponents a la visita anterior eren desclosos i sense els segells corresponents, fet pel qual protestà, atès que es tractava d'un material especialment sensible. El 1572 fou el mateix Felip II qui s'adreçà a la Diputació per refermar la confidencialitat dels processos i un més després de rebre la missiva el consistori ordenà tancar-los a un nou armari del guardarroba que romandria permanentment tancat amb tres claus (ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 141, ff. 529-530 i 596v). Vegeu també l'entrega al consistori de la sentència closa i segellada pel visitador don Ferran de Lloaces a principis del 1549, a DGC, II, p. 35.

els seus procediments i iniciar una espiral d'enfrontament en la qual comptaven, si més no, amb el suport implícit del rei. Les bases per a una escalada de la tensió eren posades. Els principals ministres del rei a Catalunya començaren a descobrir amb satisfacció —a través d'una constatació segurament clau per entendre molts dels seus abusos— que extreure el conflicte els ajudava a escapar a qualsevol mena de control de les seves activitats de govern.¹⁵²

L'execució de la nova visita es diferí fins a principis del 1572, gairebé sis anys més tard de l'anterior sentència, i fou encomanada al bisbe de Barcelona Martín Martínez del Vilar. Els processos foren entregats pel març de l'any següent i les sentències definitives —un cop publicades pel lloctinent— es publicaren durant el mes de novembre, després que el visitador les hagués portat a la cort i allí haguessen estat votades i closes.¹⁵³ La següent visita es produí —tot i les demandes durant anys de la Diputació a Madrid— novament sis anys més tard, el 1578 i el visitador designat fou el bisbe d'Oriola.¹⁵⁴ Les noves sentències no foren publicades per la lloctinència fins a la primavera del 1580.¹⁵⁵ El resultat d'aquestes enquestes, però, tendí a reflectir millor els equilibris de forces entre faccions dins l'administració reial que no pas la salut moral dels seus oficials. En fer-se la cloenda del processos per part del Consell d'Aragó, uns bons contactes entre Barcelona i Madrid —com ara els que anaren bastint el grup dels Franquesa i misser Puig— semblen haver constituït una veritable assegurança contra la inculpció.¹⁵⁶

El 1584 la Diputació inicià novament les seves habituals demandes de celebració de la visita. L'any següent, durant la celebració de les Corts, els estaments cercaren una reforma de l'ordinament fixat el 1547, basat en l'ampliació de quatre a sis mesos dels terminis d'ofensa —el temps per rebre testimonis, proves i informacions— i defensa. Es demanà qu el visitador hagués de cloure el procés i de fer-ne sentència a Catalunya —amb vot i parer de quatre doctors naturals de la Corona d'Aragó—, la qual hauria d'ésser publicada immediatament pel lloctinent. La reforma, doncs, pretenia allunyar del procés el Consell aragonès.¹⁵⁷ Però, lluny de depurar-se els procediments, durant els anys posteriors a Montsó el progressiu enterboliment de la dinàmica política catalana i la posició de la majoria dels magistrats reials, activament enfrontats a les institucions de la terra, derivaren en una situació de pràctica impunitat per a aquests doctors i

¹⁵² A partir d'una visió prou diferent a la nostra, J.L. PALOS ha arribat a la mateixa conclusió, acusant els magistrats de l'Audiència de tancar el monarca —a través dels seus enfrontaments amb la Diputació— dins un clos jurisdiccional del qual només ells disposaven de la clau de sortida: *"el destino del rey habia quedado ligado al de sus ministros hasta el punto que cualquier mengua en la autoridad y prestigio de los segundos, redundaría tarde o temprano, en detrimento del primero"* ("La Audiencia de Cataluña...", p. 626).

¹⁵³ ACA, Cancelleria, 4293, ff. 34 i 107v.; i DGC, II, p. 378. Vegeu també sobre el desenvolupament de la visita del 1572, S. FERNÁNDEZ CONTI, "El gobierno de Catalunya...", pp. 194-195.

¹⁵⁴ La seva mateixa arribada fou prou conflictiva, després que fes jurament del seu càrrec en presència del governador del Principat i no del lloctinent, així com en absència de representants del General (ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 144, f. 716v; *Lletres trameses*, 794, ff. 184-185v; i AHCB, Consell de Cent, *Registre de lletres closes*, VI-61, f. 21).

¹⁵⁵ La Diputació hi esmerçà 1.700 lliures (ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 145, ff. 90v, 107v, 146v i 209; i 146, ff. 407 i 410v).

¹⁵⁶ Desconec el contingut de les sentències, sobre el qual la documentació del General no en fa comentaris, tret de la suspensió per un any de don Pere de Cardona el 1580, que tanmateix fou substituït pel seu propi fill i futur successor al càrrec don Enric (ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 146, f. 470).

¹⁵⁷ Els braços demanaren al rei el nomenament d'un nou visitador, fet que mai no es dugué a la pràctica (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, f. 640).

jutges de cort de l'Audiència: els procediments de visita foren desats en un calaix fins als primers anys de la primera dècada del Siscent.¹⁵⁸

La repressió posterior a les torbacions catalanes del 1588-1592 féu que les demandes de visita per part dels estaments no fossin represes fins a finals de segle. La prepotència dels magistrats reials, però havia estat confirmada de tal manera, que la ciutat de Barcelona demanà que fos protegida la identitat dels acusadors, perquè d'altra manera resultava evident que ningú no s'atreviria a testificar contra ells.¹⁵⁹ L'afany per eliminar del procés les interferències provocades pels estrets lligams existents entre la Reial Audiència i el Consell d'Aragó —que mantingueren en la impunitat els principals ministres reials a Catalunya— es manifestaren en el fet que la ciutat demanà que l'organ propi d'apel·lació de la visita no fos aquell, sinó curiosament el Consell d'Itàlia que havia assumit el control de la governació d'antics territoris de la Corona aragonesa (segurament, com un recurs per trencar els suports interns dins les xarxes clientelars).¹⁶⁰ A més, per tal d'assegurar l'efectiva celebració triennial, Barcelona proposà que un cop superat aquell termini sense nomenament reial de visitador, la Diputació pogués fer-ne la designació lliurement.¹⁶¹ Al si del braç reial els debats sobre la visita es substanciaren en termes molt semblants: assegurament d'una periodicitat no superior als quatre anys i exigència de no participació dels regents del Consell d'Aragó —defensada pel mateix duc de Cardona, president del braç— tant en la primera sentència com en la fase final d'apel·lació.¹⁶²

Els elements analitzats en aquestes pàgines al voltant de l'organització de l'Audiència i la pràctica de la visita permeten observar com, a partir de finals de la dècada dels setanta del Cincent, els magistrats reials amb relacions clientelars més sòlides i avinents comptaren amb un instrument de poder adequat en el Consell criminal primer i la tercera sala després, i amb una total impunitat en la seva actuació política i judicial, atès que desconeixem la celebració de cap visita dels alts magistrats reials durant vint-i-cinc anys, concretament entre 1579 i 1603-1605, a pesar de la suposada sol·licitud del monarca pel control dels magistrats reials dels alts tribunals.¹⁶³ Durant

¹⁵⁸ Una anàlisi de la visita contra els jutges de l'Audiència el 1604 i sobre la dificultat d'escatir on acaben les legítimes denúncies i on comença la falsa denúncia derivada de les lluites de bàndols o les enemistats clientelars, a J. OLIVARES, *Comunitats rurals en terres de baró...*, pp. 163-165.

¹⁵⁹ Un memorial presentat a la ciutat de Barcelona el 1599, presentava com un dels principals inconvenients del sistema de visita vigent el fet que fos obert a les represàlies dels jutges investigats: "molts diuhen que seria bo hi hagués visita per als dits senyors de la Audiència, però altres diuhen que, après, los testimonis qui han depositat ho paguen" (ACV, Calaix 39, núm. 24). Recentment, J.L. PALOS ha parlat de "*desactivación del sistema de visitas*" dissenyat el 1599 i de ja aleshores "*se podía percibir hasta qué punto la guerra desatada quinze años antes por la ofensiva de la Diputación había tenido unos claros vencedores: estos no eran otros que los jueces de la Audiencia que al verse imprescindibles se sintieron más seguros que nunca para chantajear abiertamente al rey*". El mateix autor ha aportat diversos testimonis del 1633 sobre la inoperància de les visites als oficials reials i ha presentat els jutges catalans com a "*unos hombres mucho más preocupados por afianzar su posición en la sociedad y la estructura de gobierno que por servir los intereses de un monarca ausente y lejano*", una afirmació tal vegada criticable pel que fa a la seva generalització ("*La Audiencia de Cataluña...*", pp. 628-629; i "*Autoridad real y mediación ministerial en la Cataluña moderna (siglos XVI y XVII)*", a *Historia Social*, 24 (1996), pp. 49-51 i 54).

¹⁶⁰ Sobre el paper del Consell d'Aragó en els processos de visita del Reial Consell, especialment reforçat al segle XVII, vegeu J. ARRIETA, *El Consejo Supremo de la Corona...*, pp. 496-497.

¹⁶¹ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-108, f. 271v.

¹⁶² ACA, Generalitat, 1099, ff. 221v i 354v.

¹⁶³ Sobre la visita del regent del Consell d'Aragó Diego Clavero, encetada el 1603, vegeu E. BELENGUER, "Pròleg: la Generalitat...", pp. XXXV-XXXVI. Per a R. KAGAN, Felip II "*hizo cuanto pudo para mantener a sus oficiales bajo estrecha vigilancia*" a través de regulars visites a Castella i el Nou Món, en contrast amb la relaxació dels controls per part del seu fill i hereu. De fet una de les reivindicacions comuneres havia estat la petició que les audiències i Chancillerías castellanés fossin visitades cada quatre anys. En el cas de la de Valladolid, Carles I ordenà visites els

aquells anys els doctors i jutges reials més audaçs i ben situats mantingueren un pols polític continuat amb les institucions de la terra, abonant un estat de confrontació personal que cristal·litza en una posició avantatjosa tant per a la seva carrera professional, com per a l'afermament del poder del rei a Catalunya. La numantina defensa de l'expansionisme jurisdiccional de la monarquia al país permeté als magistrats reials més fidels exercir el poder en condicions d'absoluta impunitat. Els jutges i doctors més criticats moriren abans d'haver estat visitats en els seus oficis.¹⁶⁴ Això, a més, a un país on abundaven els juristes encara poc permeables a les noves posicions de l'emergent absolutisme monàrquic, als quals el virrei duc de Feria (1596-1602) qualificà com a “domatizadores de malas doctrinas”.

El nucli dur al servei del monarca dins el govern de Catalunya

La Catalunya del Cinccents fou plena de trajectòriques jurídiques de servei que s'iniciaren a les institucions de la terra i els consolidaren més tard amb l'ingrés al Reial Consell. El *cursus honorum* de misser Josep Ferrer en constitueix un bon exemple, en passar d'ésser explícitament rebutjat pel Consell d'Aragó per a una plaça al Reial Consell el 1588 —adduint els seus excessius lligams amb el romb polític de la Diputació— a encapçalar les posicions més dures dins l'Audiència contra el consistori de la Generalitat durant el plet per la publicació de les constitucions entre 1599 i 1602.¹⁶⁵ Essent això cert, també ho és que aquest itinerari de lliure circulació de personal amb conversió de conveniència plantejava cada vegada més dificultats.¹⁶⁶ Entre els catalans de finals de segle s'obrí una cada vegada més fonda escletxa entre el servei a la dinastia i a la terra. Durant la visita del consistori del 1590, molts testimonis presentats en favor de l'oïdor eclesiàstic Ferran Fivaller —un dels protagonistes destacats de la primera part de les torbacions finiseculars—,

anys 1523, 1534, 1542 i 1554 i Felip II les repetí el 1566, 1577 i 1589. Després, passaren més de trenta anys fins a la seva represa el 1618 (*Op. cit.*, pp. 157-158, 165 i 190-191). Es detecta, doncs, una relativa similitud cronològica en el període finisecular de manca de visites, coincidint amb els anys terminals del regnat.

¹⁶⁴ El Capítol 5 de les Corts del 1599 tornà a demanar una visita quadrienal dels governadors del Principat i els Comtats, canceller, regent de la cancelleria, doctors del Reial Consell, advocats fiscals i patrimonials, tresorer, jutges de cort, algtzirs ordinaris i extraordinaris, assessors del governador, mestre racional, lloctinent i oficials seus, batlle general, lloctinents i assessor de la Batllia i altres oficials inferiors locals de l'estructura de govern reial a Catalunya. Les mateixes Corts aporten nombrosa legislació que podem connectar amb abusos de posició per part dels alts oficials reials: el capítol 38, per exemple, prohibí als doctors del Reial Consell la participació a companyies, arrendaments o altres negocis comercials, amb l'única excepció de “donar a cambi” (*Constitucions y altres drets...*, pp. 113). A la cort, no mancaren visites de resultat revelador: la del Consell d'Hisenda del 1598 acabà amb la inculpció de la major part dels funcionaris al servei de l'organisme, multes per un valor de 63.856 ducats, l'acomiadament de set oficials i el trasllat d'altres nou (F. BENIGNO, *Op. cit.*, p. 71). El 1702, les Corts catalanes assenyalaren novament el fet que feia vint anys de la darrera visita i substituïren el procediment encapçalat per un visitador estranger, per un tribunal format per tres visitadors naturals del Principat i els Comtats, prenent com a model precisament les visites de la Diputació (J. LALINDE, “Las Cortes de Barcelona...”, pp. 21-22).

¹⁶⁵ Sobre els mecanismes de promoció a l'Audiència catalana i l'objectiu final cobejat pels jutges d'accés al Consell d'Aragó, vegeu J. ARRIETA, *El Consejo Supremo de la Corona...*, p. 330. Per al cas valencià, T. CANET ha analitzat també la carrera professional dels jutges, llur formació, procediments de selecció i consolidació professional (*La Magistratura valenciana...*, pp. 132-211). L'estudi de les possibilitats de promoció dins el “*cursus honorum*” dels magistrats castellans ha estat analitzat per J.L. HERAS per al cas dels membres de les *Chancillerias* de Valladolid i Granada, i de les Audiències de Galícia, Canàries i Sevilla (“La organización de la justicia real ordinaria en la Corona de Castilla durante la Edad Moderna”, a *Estudis. Revista de historia moderna*, 22 (1996), pp. 117 i 119).

¹⁶⁶ Pel que fa al personal jurídic, J.L. PALOS i R. RAGUÉS han remarcat la importància d'aquesta lliure circulació entre institucions de la terra i institucions del rei, amb la constatació que “molts assessors [de la Diputació] van treballar amb els ulls posats en una plaça a l'Audiència” (“Les institucions catalanes...”, p. 63). D'altra banda, B. HERNÁNDEZ aprecia de forma paral·lela una comunitat d'interessos en el patrimoni reial i la gestió dels drets del General per part de famílies de financers com ara els Puigjaner, Saurí o Granollacs (“La fiscalidad en Cataluña...”, pp. 548-549).

presentaren com a irreconciliable aquesta duplicitat: el donzell Francesc Cornet, per exemple, opinà que “per fer tan bé son offici en defensar les llibertats de la terra, entench sa magestat haurà cessat de fer-li mercès, segons que cada dia vehem que sa magestat remunera als qui-ls servexen y, per contrari, vehem que no remunera als qui miren per lo bé de sa pàtria”.¹⁶⁷ El servei al rei i el servei a la terra eren, per a Cornet, camins estrictament dissociats.

Les trajectòries dels principals juristes al servei de la Diputació, com ara Joan Exerrat, Miquel Pomet o els perpinyanesos Ailà, pare i fill —qui treballà a finals del Cinccents colze a colze amb un jove Joan Pere Fontanella, com a advocats al servei de la vila d'Olot a Barcelona—,¹⁶⁸ són plenes de matisos. Misser Exerrat, per exemple, fou durant molts anys un reputadíssim assessor de la Batllia general. La persecució a la qual fou sotmès per la lloctinència el portà al desengany i a acabar els seus dies inscrit dins el corrent polític més radical dins la Diputació. Cal matisar molt també qualsevol etiqueta global aplicada a la trajectòria de molts dels magistrats del Reial Consell —escindit al seu si per la fractura dels bàndols—, atès que les posicions polítiques de tots els doctors i jutges no foren ni de bon tros homogènies. És prou conegut, per posar un exemple, el capteniment de diversos doctors del Reial Consell, contrari a la captura del consistori de la Diputació el 1602. Fins i tot durant les torbacions catalanes de principis dels noranta resulta ben fàcil percebre posicions polítiques prou diferents entre els ministres reials, tant a Catalunya com a Madrid. Actituds diametralment oposades —més que no pas un simple repartiment de papers— semblen les del regent la cancelleria misser Miquel Cordelles, orientat al diàleg i la negociació amb les institucions de la terra, i la de misser Francesc Puig, partidari de la guerra total fins al sotmetiment de la Diputació a la voluntat reial. El mateix enfrontament és encarnat pels dos regents catalans del Consell d'Aragó de finals de segle, cadascú amb lligams ministerials diversos dins la cort: misser Miquel Joan Quintana fou la veu contemporitzadora, mentre misser Miquel Terça —lligat familiarment a l'esmentat misser Puig— defensà una política de mà dura.

Els principals suports de la monarquia a Catalunya dins la judicatura gaudiren de molts avantatges. El benefici de la magistratura els permeté, per exemple, exhonerar les seves famílies dels lligams amb les lluites de bàndols: en el cas dels Terça, per exemple, el monarca s'ocupà de protegir els díscols plançons de la família a Tortosa per tal que no prenguessin mal. Els membres del Reial Consell acabaren, en proporció elevadíssima, obtenint privilegis militars o mercès pecuniàries, com ara ajuts de costa puntuals, rendes anuals o llicències de tret de diversos productes en temps de carestia. Totes aquestes mercès es multiplicaven extraordinàriament en el cas dels regents del Consell d'Aragó. El progrés patrimonial del regent misser Salvador Fontanet, per exemple, restà perfectament reflectit en l'enorme diferència entre el dot aportat al seu matrimoni —tot just a l'inici de la seva carrera de servei—, quan rebé poc més de 2.200 lliures (1587) i el del seu fill, a qui foren entregades trenta anys més tard 8.000 lliures comptants.¹⁶⁹ Els fills de misser Sabater i misser Salbà, altres regents del Consell aragonès, van rebre idèntica dot pels mateixos anys,

¹⁶⁷ ACA, Generalitat, *Visites del General*, 9, f. 168v.

¹⁶⁸ J.L. PALOS i R. RAGUÉS, “Professions legals i ascens social...”, p. 19. Per a una aproximació biogràfica als cent juristes més importants de la Catalunya finisecular —entre ells els que protagonitzen aquestes pàgines—, vegeu el nostre treball “Dogmatitzadors de males doctrines...”, pp. 259-446.

¹⁶⁹ Vegeu una aproximació biogràfica al personatge a A. SIMON, “Salvador Fontanet i Savila (1560-1633). Un jurista gironí a la Cort dels Àustria”, a *Quaderns de la Selva*, 12 (2000), pp. 79-89.

equivalent a vuit vegades el salari d'un prestigiós jurista a Barcelona. Existien, per tant, forts atractius per aspirar a les més altres places de la magistratura reial com a coronament a una carrera jurídica exemplar.

El nucli dur de l'organigrama del govern reial a Catalunya era format per un reduït grup de juristes units per llaços familiars. Els esdeveniments polítics de les dècades dels vuitanta i noranta anaren enfortint progressivament la seva posició, fins al punt que durant les alteracions aragoneses i les coetànies tensions amb la Diputació es convertiren en els veritables amos de la situació.¹⁷⁰ Uns amos que, com hem dit, escaparen durant tot el període de creixement i consolidació com a grup de poder a qualsevol mena de control damunt la seva gestió. Entre aquells homes destacà sobretot el regent la tresoreria misser Francesc Puig, qui durant els mesos clau del 1591 —a falta de virrei— mantingué fil directe amb el secretari del Consell d'Aragó Jeroni Gassol i correspondència personal amb Felip II, passant per davant de la posició jeràrquica d'altres ministres reials a Catalunya. Durant els anys crítics per al govern reial de la dècada dels noranta, misser Francesc Puig aparegué com el veritable home del rei a Catalunya. La seva figura, plena de matisos —entre la possible excessiva demonització i la denúncia dels seus abusos—, mereixeria un estudi particular en profunditat.

Acabades les Corts del 1563-1564, el grup tot just començava a conformar-se, a través del nomenament reial com a jutges proveïdors de greuges de magistrats procedents dels tres llinatges que formarien la base del grup: l'oncle de misser Francesc Puig (membre del Reial Consell fins a la seva mort el 1584), misser Martí Joan Franquesa i misser Francesc Sans.¹⁷¹ La pertinença del nou virrei català, Diego Hurtado de Mendoza (1564-1571), al partit ebolista que dominà els consells centrals de la monarquia durant aquells anys, tal vegada aturà la meteòrica promoció del grup, que tanmateix dugué a terme una operació de desembarcament en tota regla als llocs clau de comandament polític coincidint amb el nomenament com a lloctinent de don Hernando de Toledo, home de la facció liderada pel duc d'Alba, fins al punt de constituir “*un auténtico círculo de partidarios*” del nou representant del monarca a Catalunya: el 1571, Martí Joan Franquesa fou ascendit a l'ofici d'advocat fiscal de l'Audiència, Miquel Terçà, futur sogre del primer, marxà a Madrid com a regent del Consell d'Aragó, mentre el seu cunyat Francesc Puig (oncle del

¹⁷⁰ Es fa difícil compartir la visió de R. GARCÍA CÁRCCEL per a qui la imatge de l'Audiència durant les torbacions és “*de extrema debilidad con jueces timoratos e ineficaces*” (*Felipe II y Cataluña...*, p. 64). A tall comparatiu, un estudi sobre el paper polític dels magistrats del Parlament de Tolosa durant els anys clau finiseculars de les guerres de religió franceses, a partir de l'anàlisi de 135 consellers del període 1585-1596, a C. DELPRAT, “Les magistrats du Parlement de Toulouse durant la Ligue”, a *Annales du Midi. Revue de la France méridionale*, 213 (1996), pp. 39-62. A parer de J.M. TORRAS, el grup articulad entorn dels Franquesa i connectat amb el partit dels Alba i el tresorer Chinchón fou autor d'un considerable “*aporte ideológico en la maduración de una teoría autóctona del absolutismo*” (“El entorno clientelar de los virreyes de Cataluña durante el reinado de Felipe II”, a *Congreso Internacional Felipe II...*, III, pp. 373-374; i *Poders i relacions clientelars...*, p. 54-55). A. SIMON ha remarcat que amb l'intent de constitució d'una facció proreialista a Catalunya es pretenia “conformar l'embrió d'una base social afí i connexa a les directrius polítiques sortides del govern central de la Monarquia” (*Els orígens ideològics de la Revolució catalana de 1640*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999, pp. 292-293).

¹⁷¹ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 135, f. 217. Un repàs a la carrera judicial de misser Sans a J. ARRIETA, *El Consejo Supremo de la Corona...*, p. 624. La primera aproximació a la biografia de misser Martí Joan Franquesa, a A. CARNER, *Dos catalans a les corts de Felip II i Felip III*, Rafael Dalmau, Barcelona, 1973, pp. 25-31. J.M. TORRAS ha estudiat la promoció dins l'administració reial catalana de misser Franquesa i situat la formació del seu grup “des de mitjan regnat de Felip II” i considera que apareix des d'aleshores “perfectament implantada i amb una influència decisiva en els òrgans de la governació virregnal” (*Poders i relacions clientelars...*, pp. 29 i 56-61; i “Los Franquesa: una familia...”, pp. 400-401).

totpoderós jutge-tresorer de qui parlarem tot seguit) ingressava com a membre de la sala criminal.¹⁷² El seu nebot i homònim, misser Francesc Puig, formà part, doncs, d'un llinatge de llarga tradició jurídica. El seu pare, Esteve, havia estat magistrat de l'Audiència i, com ell, advocat patrimonial.¹⁷³ El seu accés a l'alt tribunal es produí la primavera del 1579, abandonant les seves places d'assessor del governador i dels alcaldes de la seca de Barcelona.¹⁷⁴ Els seus primers anys d'exercici foren discrets, amb una activitat positivament valorada pel Consell d'Aragó, tant durant les Corts de Montsó del 1585 —inclòs el seu paper protagonista a la manipulació dels textos constitucionals, denunciada pels estaments durant els anys posteriors— com “en lo que toca a las cosas patrimoniales”.¹⁷⁵ L'ascens polític definitiu de misser Puig —basat en l'enfrontament permanent a les polítiques emanades de la Diputació— es produí després de la signatura el 1589 d'un acord entre el rei i la terra per resoldre el conflicte derivat de la visita contra l'exdiputat militar don Joan de Queralt.

Durant aquella primavera es produïren dos fets determinants en la seva trajectòria institucional: d'una banda, el lloctinent Manrique de Lara li féu confiança en demanar-li que l'acompanyés a la cort per tal d'informar el Consell d'Aragó i el mateix Felip II de la difícil situació política del Principat. De l'altra, la mort del seu íntim i regent la tresoreria Martí Joan Franquesa, li deixà l'ofici —de veritable “executor de la política econòmica de la monarquia a Catalunya”—¹⁷⁶ en safata. Així, tot i les gestions contràries de la Diputació, misser Puig tornà de Madrid amb els nomenaments com a membre de la tercera sala i regent la tresoreria sota el braç. En arribar, però, topà amb la negativa de la Diputació a satisfer-li el pagament dels dos oficis.¹⁷⁷ L'ofici de regent la tresoreria constituí la base privilegiada des de la qual misser Puig desplegà la seva activitat política. Les Corts de Montsó del 1585 havien viscut un assetjament despietat per part dels estaments a l'anterior jutge-tresorer, l'igualadí Martí Joan Franquesa. Barcelona, per exemple, lluità per la fixació d'una incompatibilitat estricta entre els dos oficis amb l'argument que l'acumulació portava a la transformació automàtica de les penes de presó en composicions.¹⁷⁸ El

¹⁷² J.M. TORRAS, “El entorno clientelar...”, pp. 366-368 i *Poders i relacions clientelars...*, pp. 44-48; i S. FERNÁNDEZ CONTI, “El gobierno de Catalunya...”, pp. 192-193.

¹⁷³ Sobre l'oncle, vegeu ACA, Consell d'Aragó, 261, doc. 106; i sobre el pare, M.A. FARGAS, “Història del poder i estructures familiars de la classe dominant a la Catalunya moderna”, a *Tercer Congrés d'Història Moderna...*, 13-II (1993), p. 244.

¹⁷⁴ AHC, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, f. 528v; ACA, Cancelleria, 4293, f. 147v; i 4291, f. 49. D. MORENO ha detectat la parentel·la dels missers Manegat, Sabater, Sescases, Franquesa, Quintana i Terçà, actuant com a consultors del tribunal barceloní del Sant Ofici entre 1575 i 1580 (*Op. cit.*, p. 57).

¹⁷⁵ Aquests mèrits portaren al Consell d'Aragó a atorgar-li una renda de 150 ducats sobre la procuració reial de Mallorca el 1587 (ACA, Consell d'Aragó, 261, doc. 103; i C. RIBA, *Op. cit.*, pp. 171 i 183). Sobre l'actuació del grup clientelar forjat en temps de Toledo encara durant les Corts de 1585 i el seu pes dins la comissió compiladora posterior, vegeu J.M. TORRAS, “El entorno clientelar...”, pp. 370-372.

¹⁷⁶ Segons la remarca de J.M. TORRAS, *Poders i relacions clientelars...*, pp. 56-57, qui ha realçat com convé la nova importància política cincentista de l'ofici.

¹⁷⁷ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 153, ff. 941, 1083, 1329 i 1331v; ACA, Cancelleria, 4293, f. 111.

¹⁷⁸ ACA, Cancelleria, 4293, ff. 34 i 107v. Sobre la lloctinència de la tresoreria, encarregada al si de l'Audiència de tots els afers on es trobessin en joc els interessos patrimonials de la monarquia, vegeu els comentaris de J. ARRIETA, *El Consejo Supremo de la Corona...*, pp. 355-356 i T. CANET, *La Magistratura valenciana...*, pp. 91-93, per a l'específic cas valencià. En el nivell orgànic, B. HERNÁNDEZ ha detectat la pèrdua de pes de la Tresoreria general de la Corona d'Aragó com a administració hisendística, en perjudici del reforçament dels tresorers que ell en diu regionals, “como en Cataluña, crecidos sus ingresos por la exacción de los quintos de las imposiciones, se autonomizan de las relaciones contables de una Tesorería común” (*Aproximación a las estructuras...*, pp. 114-119). Sobre els regents la tresoreria catalans de la segona meitat del Siscent, vegeu M.A. MARTÍNEZ, “La Real Audiencia de Cataluña en la segunda mitad del siglo XVII: mecanismos de elección y componente humano”, a P. FERNÁNDEZ ALBALADEJO (ed.), *Monarquía, Imperio y pueblos...*, p. 431.

proveïment de misser Puig quatre anys després provocà una forta campanya de denúncia per part de la Diputació, especialment intensa l'estiu del 1590 i els primers mesos del 1591, quan la institució rebé a més abundants queixes formulades per particulars.

La Diputació denuncià especialment aleshores l'ús combinat de dues jurisdiccions que donava com a resultat la possibilitat d'actuar en diversos fronts sense control de tercers. Com a regent la tresoreria li era permés aplicar composicions de fins a deu mil lliures sense intervenció del regent la cancelleria ni l'advocat fiscal, ningú no podia abandonar la presó amb manlleuta sense rebre albarà del regent la tresoreria (pel qual es feia pagar divuit diners la unitat), podia revocar comissaris reials i porters sense informar-ne ningú, amb la seva sola signatura podia enviar-los a la captura de qualsevol, facultar-los per incautar vitualles i mitjans de transport o atorgar les llicències de treta d'aquelles, fent-se pagar un ral per cadascuna.¹⁷⁹ La primavera del 1591 la Diputació acusà misser Puig d'haver pressionat membres d'una divuitena creada contra la seva duplicació jurisdiccional per via de suborns i amenaces. Passat l'estiu, el consistori defensà a la cort que els dos oficis havien d'aparèixer separats, cadascun d'ells amb lloc propi al Reial Consell. De fet, no havia estat fins al virregnat del marquès d'Aitona (1580-1581) que l'ofici havia començat a ésser ocupat per un magistrat de l'Audiència i amb aquella acumulació es perdé a la pràctica un dels llocs del Consell criminal.¹⁸⁰

El tresorer passava a votar i jutjar en la seva condició de doctor de la tercera sala causes d'execució que havien estat instades per ell mateix com a regent la tresoreria —quant les constitucions prohibien als tresorers votar en Consell— “y axí és jutge en causa pròpia, perquè és interès del thesorer exigir y aplicar moltes pecúnies a la thesoreria, per molts respectes fàcils de considerar”. L'ofici, doncs, s'ajustava com a anell al dit a la voluntat recaptadora manifestada per la monarquia a Catalunya, motiu pel qual el seu pes real en el govern anà molt per sobre del seu teòric nivell jeràrquic. Com a exemple de les prevaricacions derivades d'aquestes composicions, la Diputació parlà sobretot de l'actuació de misser Martí Joan Franquesa, qui havia utilitzat les pecúnies de la tresoreria per esmerçar quatre mil lliures a for de censal, obtenint després la gràcia reial de rebre'n pensió vitalícia. La Diputació considerà que la contínua cessió als interessos particulars dels seus titulars havia provocat que —d'ençà de l'acumulació dels dos oficis— hagués empitjorat considerablement l'administració de justícia al Principat “y se multipliquen las queixas dels poblats, y se extorqueixen moltes més pecúnies de les que abans se solien exigir, y les composicions, sense comparatió, són molt majors, per les quals en Cathalunya resten moltes cases destruïdes y ningun delictes no és castigat”.¹⁸¹

¹⁷⁹ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 807, ff. 301v-303. Sobre el paper dels tresorers en la remissió de delictes i la seva composició per una pena pecuniària, vegeu B. HERNÁNDEZ, *Aproximación a las estructuras...*, pp. 139-140. També a València, l'ofici fou proveït el 1593 en la persona de Ramon Sans de la Llosa, qui era allora jutge de cort, produint-se una acumulació jurisdiccional contra la qual també protestaren els estaments durant les Corts del 1604 (*La Magistratura valenciana...*, p. 92).

¹⁸⁰ Les constitucions eren vulnerades per això com disposaven que els doctors del Reial Consell havien de residir als seus estudis algunes hores al dia per tal d'administrar justícia als litigants i escoltar als advocats de les parts. La resta del seu horari havien de dedicar-lo a llegir processos, estudiar, resoldre y expedir causes, “lo que no pot fer dit micer Puig per estar com està ocupat tot lo die en negocis y tractes de la thesoreria” (ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 808, ff. 92-93).

¹⁸¹ A l'hora de compondre no es parava esment a la qualitat del delictes ni del delinqüent “sinó tantsolament en los béns que té, de ont se segueix que a molts ab una composició prenen tots sos béns y resten destruïts del tot, y los delictes que havien de ser castigats ab gran severitat y exemplar públic resten impunits, y ve açò de ser lo thesorer doctor del

Un cop superada l'extrema tensió de les torbacions polítiques d'inicis de la dècada dels noranta —que analitzarem als propers capítols—, el debat fou reprès a principis del 1596, tan aviat com les institucions de la terra pogueren tornar a parlar amb certa llibertat de criteri.¹⁸² Durant les Corts de Barcelona del 1599 la qüestió tornà al primer pla del combat polític en forma de greuge general (encara que s'hi poden relacionar molts d'altres particulars) presentat pels estaments, encara que la resposta del complaent Felip III respecte a la incompatibilitat fou igualment negativa per als estaments. D'acord amb la creença —pròpia d'una societat estamental— que els oficis econòmics havien d'ésser ocupats pels rics, suposadament menys proclius a la prevaricació —i probablement com una via indirecta per aconseguir la dissociació dels oficis de doctor del Reial Consell i regent la tresoreria—, alguns membres del braç militar demanaren també durant les Corts que l'ofici restés formalment limitat al gaudi de nobles i cavallers, amb prohibició explícita per als doctors en drets.¹⁸³ Especialment entre 1594 i 1595, quan els plantejaments polítics de la Diputació apareixien esclafats per la imposició d'una política reial de supremacia jurisdiccional, la institució respongué a través d'una veritable tasca de demolició política i personal contra les figures del lloctinent i del tresorer misser Puig, als qual s'acusà de tota mena d'excessos. A les denúncies del consistori el monarca respongué encarregant una investigació al lloctinent duc de Maqueda, fet que —si com denunciava la Diputació eren certes les acusacions de conxorxa entre els dos— invalidà a la pràctica qualsevol possibilitat d'aclarir els fets. El mateix Consell d'Aragó féu notar a Felip II com els acusadors presentaven misser Puig com a instrument principal de l'acció virregnal en les principals contrafaccions denunciades, de forma que “*como esto es público nadie hablará ni dirá cosa al virey de substancia*”.¹⁸⁴

El contingut de les acusacions era densíssim.¹⁸⁵ Se'l considerà un veritable incapaç, tant per il·lustrat com per “sa mala vida y tracte”. Es feia convidar de dinar en banquet, menjant i bevent amb tal excés “que dos voltes és vingut a morir”. Arran de la seva afició a la beguda era conegut per molts sobretot en “respostes i pasquinades” com a misser Malvasia. Se l'acusà de procurar sobretot l'engreix de la seva hisenda, valent-se dels diners de la tresoreria, i dividint a les composicions exigides “part secreta para el y altra part pública per a la thesoreria”.¹⁸⁶ Havia acumulat patrimoni

Real Consell, qui tot ho vol castigar ab diners” (ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 808, ff. 84-85). La legislació de les Corts del 1537 ja havien posat de relleu les queixes dels estaments sobre les dietes i composicions imposades pels oficials reials (A. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, p. 350).

¹⁸² ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 812, ff. 142v i ss.

¹⁸³ ACA, Generalitat, 1099, ff. 230-230v, 416-418 i 450.

¹⁸⁴ Per això, el Consell d'Aragó proposà deixà la investigació a mans del bisbe de Barcelona. Felip II optà inicialment per encarregar-la als dos per separat i sense que un i altre ho sabessin, encara que finalment la deixà a mans del lloctinent “que él sólo la haga con el secreto y entereza que yo confío” (ACA, Consell d'Aragó, 265, doc. 15).

¹⁸⁵ X. TORRES ha estudiat aquestes acusacions, posant-les però en quarantena pel que fa a la seva credibilitat: “fóra massa innocent [diu] no voler veure en el memorial que els diputats enviaren al Consell d'Aragó el 1594, farcit de tota mena de càrrecs contra misser Puig, una derivació o perillongació interessada de l'afer Granollacs” (*Nyerros i Cadells...* p. 292). Acceptant aquesta revenja, també és cert que havien estat formulades ja dures acusacions de parcialitat prou contundents contra els membres de la tercera sala de l'Audiència —incloent-hi misser Puig— el 1588 i per part del Consell de Cent barceloní, acusacions que fins i tot havien estat implícitament admeses pel mateix Consell d'Aragó, fet però, que no conduí a decretar-ne la visita.

¹⁸⁶ Segons N. SALES, els ingressos anuals derivats de les remissions aplicades a la reial tresoreria del Principat oscil·laven segons els anys entre les 2.000 i les 4.000 lliures (*Els segles de la decadència...*, p. 174). La Batllia valenciana ingressava en concepte de composicions, remissions i avinences al voltant de 500 lliures anuals, emvata que el 1603 i 1606 les quantitats arribaren a les 8.000 lliures (J. CORREA, *Op. cit.*, p. 194). Per al cas castellà, J.L. DE LAS HERAS considera que els principals excessos dels jutges “*radicaban generalmente en el interés derivado para ellos de la imposición de penas pecuniarias*” (*La justicia penal de los Austrias...*, p. 165).

a Sant Boi a base de pressionar com a jutge els seus veïns “a uns violentament y a altres allegant-los la mà en coses de justícia”: comprava heretats i peces de terra a baix preu amenaçant els seus propietaris de fer-los empresonar si no s’avenien.¹⁸⁷ Se l’acusà també d’agabellador i d’una activa participació en les lluites de bàndols al Baix Llobregat, especificant diversos assassinats i agressions fetes “ab consentiment, consulta y voluntad de micer Puig”. A més, havia introduït a Barcelona i fomentat a tot el país la parcialitat dels Cadell “cosa que no de pocs anys ensà no se ere vista”.¹⁸⁸ La Diputació l’acusà d’una actuació sempre despòtica com a “home en tot absolut”, amb el qual el tracte es feia impossible, tant per als litigants —als quals tractava des de “cornuts” a lladres— com per a la resta dels membres del Reial Consell, als quals “en sa mala llengua y terme porta atemorissats y oprimits”.¹⁸⁹ Misser Puig era també acusat d’impedir qualsevol control de la seva actuació per part del lloctinent duc de Maqueda a través de la coacció, pel fet que el relator de diverses causes del virrei al Consell era precisament Miquel Terça, regent del Consell d’Aragó emparentat amb misser Puig. Els militars li censuraven sobretot el seu odi als cavallers, cristal·litzat en diversos empresonaments per deutes que havien acabat —com en el cas de don Frederic de Cabrera— amb la mort dels encartats a les presons.¹⁹⁰

Més enllà de les connivències o el xantatge en les relacions entre el jutge-tresorer i el lloctinent, la investigació restà aturada quan la matinada del 28 de novembre del 1595 “prengué una basca al thezorer” de la qual morí en poques hores “sens fes ordes de cristià ni parlar”.¹⁹¹ La seva mort tornà al primer pla la sol·licitud de separació dels oficis de jutge i tresorer, formulada per Barcelona a la cort al dia següent de la mort de Puig i en els mateixos termes d’una resolució del Consell de Cent del 1591. El grau de control de la vida política per part del jutge-tresorer Puig es manifestà en el fet que Barcelona reconegué haver aturat quatre anys la presentació a la cort d’aquesta demanda “per tenir-li respecte”.¹⁹² Resulta difícil no creure que moltes de les actuacions dubtoses de misser Puig no gaudiren d’un recolzament clar almenys per una part dels més alts

¹⁸⁷ La documentació notarial barcelonina es presentà misser Puig comprant diverses peces de terra a Sant Boi el 1576 i novament el 1580 (AHPB, Pere Mambra, *Plec d’escriptures soltes*, 1580, lligall 28, s.f.). Curiosament, el capítol 49 de les Corts del 1599 recollia fil per randa una de les acusacions de què havia estat objecte misser Puig: la de “llevar los grans abusos que cada dia se fan per los doctors del Real Consell que, volent comprar una propietat [...] ninguna altra persona hi gosa dir, ni empèndrer de fer-hi dir, y axí ve ha restar-los per lo preu que volen”. Els braços aconseguiren que els principals oficials del país no poguessin participar ni directament ni a través de testaferrós en els encants de béns immobles “que’s vengan per executió, ni comprar coses litigioses” (*Constitucions y altres...*, p. 158). A la Chancilleria de Valladolid, diverses disposicions prohibien el matrimoni sense continent del monarca o la compra de terres a la ciutat o el seu entorn, l’assistència a convits o la participació a caceres i altres festejos nobiliaris (R. KAGAN, *Op. cit.*, p. 176).

¹⁸⁸ J. CODINA el situa en canvi com a nyerro (*Bàndols i bandolers al Baix Llobregat (1580-1630)*, Centre d’Estudis Comarcals del Baix Llobregat/Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Barcelona, 1993, p. 142). Tal i com denuncià la Diputació el 1594, els estaments acusaren misser Puig durant les Corts del 1599 d’haver fet remissió a alguns assassins de la quadrilla de l’anomenat Batlle d’Alòs, al qual la institució perseguí incansablement i amb considerable despesa durant anys (ACA, Generalitat, 1099, ff. 834-835).

¹⁸⁹ En termes molt semblants als denunciats el 1594 trobem com a finals del 1592 —en el cènit del seu poder—, quan el seu cunyat Francesc Claverol volgué pledejar contra la seva dona per qüestions d’herència, no trobà a Lleida cap advocat o notari que hi volgués intervenir, fins al punt que el lloctinent hagué d’acabar obligant tres juristes i tres notaris de la ciutat a assistir-ne a la defensa (ACA, Cancelleria, 4715, ff. 274v-275v).

¹⁹⁰ ACA, Consell d’Aragó, 265, doc. 15.

¹⁹¹ A títol pòstum la primavera del 1596 el monarca aprovà la consignació d’un ajut de costa de 500 ducats a la seva dona, Jerònima, i els seus fills, precisament sobre la tresoreria general de la Corona d’Aragó (ACA, Consell d’Aragó, 265, doc. 105).

¹⁹² AHCB, Consell de Cent, Registre de lletres closes, VI-68, ff. 101-101v. M.A. FARGAS dona com a data del seu testament el 13 de setembre del 1595 (“Història del poder...”, p. 245) el que coincideix amb les dades que posseeixo. En canvi, X. TORRES fixa la seva mort tres anys més tard, el 1598 (*Nyerros i Cadells...*, p. 297, n. 306).

ministres de la cort. Allí obtingué els seus oficis i la possibilitat d'exercir-los amb un amplíssim marge de maniobra. Com a tresorer reial i jutge de l'Audiència mantingué una vinculació alguna cosa més que purament orgànica amb el comte de Chincón, tresorer general de la Corona d'Aragó i per tant el seu superior jeràrquic a la cort. També, amb el secretari Pere Franquesa —germà del seu predecessor en l'ofici de regent la tresoreria—, qui en els anys del triomf polític de les primeries del Siscent es definia a si mateix com a “*amigo de ayudar y favorecer a aquellos con quien tuvo conocimiento y trato antes de su prosperidad*”.¹⁹³

El secretari igualadí havia arribat a la cort amb només setze anys (1573) al servei del secretari Jeroni Gassol. Poc a poc escalà posicions al si del Consell d'Aragó: notari, escrivà de manament, aposentador, tinent de protonotari i secretari per als afers valencians. Franquesa i misser Puig obtingueren ajuts de costa de mans del rei per la seva esmentada i valuosa intervenció a favor de la corona durant les Corts de Montsó, on treballaren colze a colze i reforçaren la seva amistat.¹⁹⁴ Però, a més del suport de Franquesa, misser Puig veié avalades les seves posicions reialistes durant les torbacions, gràcies al suport d'altres membres de la tercera sala, amb alguns dels quals mantenia estrets lligams de parentiu. La carrera d'aquests magistrats fou brillant en reconeixement a la seva fidelitat. Misser Francesc Sans, descendent de mercaders cerdans, nebot del canceller Jeroni Manegat (mort el 1588) i germà del bisbe Lluís Sans, ingressà a l'Audiència catalana el 1580 i la tardor del 1594 ocupà una de les places de regent català del Consell aragonès.¹⁹⁵ Misser Francesc Ubach, nebot del canceller i del regent Sans fou igualment jutge del Reial Consell, fent-se el 1595 amb una renda de cent lliures.¹⁹⁶ El ja citat regent del Consell d'Aragó Miquel Terça (mort el 1594) formà part igualment del mateix grup de poder de finals del Cinccents a cavall entre Barcelona i Madrid.¹⁹⁷

¹⁹³ *Suma de algunos cabos de la sentencia...*, BUB, ms. 1008, ff. 165-168. Segons els llegats de Barcelona a la cort el 1591, Franquesa s'ocupava també de “las cosas de la thesoreria” i era ell qui atorgà poders a misser Puig perquè lluís un censal de 12.000 lliures a Miquel d'Oms (AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-52, núm. 38).

¹⁹⁴ ACA, Consell d'Aragó, 262, doc. 23; i *Suma de algunos cabos de la sentencia...*, BUB, ms. 1008, ff. 165-168. L'autèntic ascens del secretari igualadí es produí a la mort de Felip II: entre 1598 i 1599 esdevingué conservador general del patrimoni d'Aragó i dels estats italians, es féu amb el comtat de Vilallonga al Regne de València, un hàbit militar i l'encomanda de Silla, i els oficis de secretari de l'orde de Montesa i d'Aragó, un paper que no féu sinó reforçar-se fins a la seva caiguda en desgràcia el 1607, quan ocupava els càrrecs de secretari dels Consell d'Estat, Aragó, Inquisició i de *les Juntas de Desempeño* d'Hisenda i Portugal (J.M. TORRAS, *Poders i relacions clientelars...*, pp. 191-220).

¹⁹⁵ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 811, f. 32v. Sans obtingué privilegi militar a les Corts de Montsó del 1585 i fou visitador d'Aragó durant les alteracions del 1591. A principis de la dècada dels setanta havia casat amb Gervàsia Dalmau, germana de misser Josep, un jurista amb aspiracions. Segons el virrei duc de Feria, havia estat precisament el parentiu el que havia fet arribar misser Dalmau a l'Audiència el 1594, tot i ésser “*de todo punto idiota*”. Igual com la Diputació acusà misser Puig de dominar del tot l'Audiència fins a la seva mort el 1595, durant els anys posteriors aquesta preeminència fou atribuïda a misser Sans, això si, enmig d'un agre enfrontament amb lloctinent duc de Feria, al qual cal atribuir la seva caiguda en desgràcia el 1599 (X. TORRES, *Nyerros i Cadells...*, pp. 308-309 i 314).

¹⁹⁶ ACA, Consell d'Aragó, 265, doc. 2.

¹⁹⁷ El nucli dur al servei del monarca dins el govern de Catalunya durant les dues darreres dècades del Cinccents, amb els seus lligams amb el comte de Chinchón i la consolidació del secretari Franquesa a la cort, posa de manifest la connexió de les lluites de cort i l'administració reial territorial, així com el fet que l'*absolutisme* del nostre període apareix com “*un intento pragmático y frecuentemente realizado “ad hoc” para restaurar la autoridad real en un contexto de rápidas mudanzas*” i no l'efecte d'un pla teleològic de construcció de l'estat contra les resistències provincials (F. BENIGNO, *Op. cit.*, pp. 27-28).

